

Pensionsboken

Facket
försäkrar

LOs Pensionsbok

Pension för att leva livet – hela livet 11

Pensionspyramiden 23

Allmän pension 33

Avtalspension 55

Privat sparande till pension 87

Du och din pension 109

Studiehandledning 133

Bilagor 160

© Landsorganisationen i Sverige och författaren

Författare: Madeleine Randquist

Grafisk form: Bantorget Kommunikation AB

Produktion: Bantorget Kommunikation AB

Fotograf: Ellinor Collin

Tryck: INEKO AB, Stockholm

isbn 978-91-566-3176-4

16.10 1000 ex

Innehåll

Förord	3
Så använder du boken	4
De två inledande delarna.....	4
Tre sakområdesdelar.....	4
Du och din pension.....	5
Studiehandledning.....	7
Några råd till dig som använder boken.....	7

Förord

Är pensionen en facklig fråga, kanske någon undrar? Ja, visst är den det. Pension är uppskjuten lön och därför en viktig fråga för oss i LO.

För att ha en lön som det går skjuta upp måste det först och främst finnas arbete. Vår kamp för full sysselsättning är därför också en kamp för bra framtida pensioner. En trygg pensionsnivå förutsätter också att det finns kollektivavtal på arbetsplatsen och att arbetsvillkoren är sådana att man orkar vara kvar i arbetslivet till pensioneringen.

Kollektivavtalet är grunden för ett bra liv även efter pensioneringen. I lönekuvertet kan lönen för samma jobb på två olika arbetsplatser vara lika stor, men i praktiken är den mycket lägre hos arbetsgivare som saknar kollektivavtal. Det kan handla om tiotusentals kronor mindre i pension. Utan kollektivavtal avsätts nämligen inga pengar till avtalspension. Om kollektivavtal saknas måste du istället själv lägga undan pengar och spara till pensionen.

Pensionssystemet har förändrats i takt med andra samhällsförändringar, bland annat har inslaget av självbestämmande ökat. Det är särskilt tydligt när det gäller avtalspensionen, där numera ofta hela pensionen är valbar. Att man har möjlighet att välja själv är bra, men det innebär också att var och en har ett eget ansvar för sitt eget pensionssparande. Att bara "vänta och se" kan vara riskabelt.

Försäkringsbolag, banker och andra aktörer på finansmarknaden är mycket aktiva när det gäller att marknadsföra förvaltning av avtalspension och premiepension, liksom olika produkter för privat pensionssparande. Samtidigt är kunskapen om de olika alternativen kanske inte alltid så stor hos oss som ska välja mellan dem. Vad innebär alla erbjudanden för min framtida pension? Vad skiljer dem åt och hur ska de värderas i förhållande till mina egna behov och önskemål?

LO och LO-förbunden ägnar sig inte åt regelrätt placeringsrådgivning. Men det är en viktig facklig uppgift att ge de grundläggande fakta och de redskap våra medlemmar behöver för att göra bra val.

Därför har vi gett ut den här boken. Den ger en grundläggande översikt över hela pensionsområdet – allmän pension, avtalspension och privat pensionssparande. Beskrivningarna av de olika pensionssystemen och pensionsformerna är allmänt hållna men de täcker hela pensionsområdet. Vi hoppas att den kan användas både som uppslagsbok och för studier tillsammans med andra.

Karl-Petter Thorwaldsson
LOs ordförande

Så använder du boken

Den här boken om pensioner kan du använda på flera olika sätt, både enskilt och i grupp. Tanken är att du ska kunna använda den som studiematerial, som uppslagsbok – och som läsning för egen nytta och eget nöje.

Detaljerna i de olika pensionssystemen är visserligen inte något man spontant förknippar med nöjesläsning – men nöjet och glädjen infinner sig garanterat när du känner att du kan och begriper. När du gör det, kan du fatta informerade beslut om din framtida pensionärsekonomi.

Denna bok är bara en av många pensionsböcker som finns på marknaden. Problemet med de flesta av de andra är att de är skrivna utifrån ett "systemperspektiv" och att de förutsätter förkunskaper. Den här boken har ett annorlunda upplägg som förhoppningsvis lämpar sig både för dig som vet eller tror att du inte kan något alls och för dig som redan kan en del.

Använd studiehandledningen parallellt

I slutet av boken finns en studiehandledning som innehåller lite mer fakta och även diskussionsfrågor.

Studiehandledningen kan användas som "program" i en studiecirkel men också på andra sätt. Även du som sitter själv på din kammare och läser Pensionsboken, kan ha nytta av att läsa – eller åtminstone kasta en blick i – studiehandledningen parallellt med att du läser huvuddelen av boken.

De två inledande delarna

Boken börjar med en del som heter "Pension för att leva livet – hela livet". Rubriken på bokdelen är en ordlek med en allvarlig underton. Livet tar ju faktiskt inte slut på pensioneringsdagen!

Det verkar vara långt till pensionärstiden när man är 25 eller 30 eller till och med 40 år, men tiden går fort. Pension är de pengar, den uppskjutna delen av inkomsterna under din aktiva tid, som du ska leva på i förhoppningsvis flera decennier som pensionär. Och alla vill väl kunna leva livet hela livet, särskilt innan ålderskrämporna slår till på allvar – och även därefter.

Nästa bokdel heter "Pensionspyramiden". Den kunde lika gärna ha hetat "Det samlade pensionssystemet i Sverige", för det är vad som behandlas. Pyramidformen – som du ser på illustrationerna där – är väl lämpad för att beskriva det inbördes förhållandet mellan de tre källorna till ålderspension:

- Allmän pension, som styrs av lagstiftning.
- Avtalspension, som styrs av kollektivavtal.
- Privat sparande, som du tar initiativ till och styr mycket av själv.

Budskapet i den bokdelen är att du bör vänja dig vid att "tänka pyramidalt", att skilja på dessa tre olika pensionstyper, vara medveten om deras särdrag – och att räkna med alla när du planerar för din pensionering. För att bedöma hur mycket pengar du kommer att ha att röra dig med som pensionär räcker det inte med att titta i statens "orange kuvert" eftersom det bara visar allmän pension. De flesta som jobbar har pension att vänta från avtalspensionsplanen i kollektivavtalet också, och många har dessutom sparat privat till pensionen.

Tre sakområdesdelar

Efter de två inledande delarna följer tre sakområdesdelar. De följer en systematisk och ganska traditionell indelning med allmän pension för sig, avtalspensioner för sig

och privat sparande till pensionen för sig. Men inom dessa bokdelar kan du som läsare/användare av boken själv välja hur djupt du går.

Varje sakområdeskapitel inleds med fem fakta om just den delen av pensionspyramiden. Naturligtvis finns det hur många fakta som helst, men fem grundfakta ger en lättsmält inledning där du säkert känner igen en hel del.

Sedan följer information på

- nybörjarnivå
- fortsättningsnivå
- fördjupningsnivå

Tanken är att du inte behöver läsa allt, åtminstone inte på en gång.

Du kan välja att till exempel läsa bara nybörjarnivån i alla tre sakområdesdelarna. Tillsammans med den bokdel som heter Pensionspyramiden får du därmed en bild av hur det hela hänger ihop på pensionsområdet – plus några viktiga men inte alltför djuplodande grundfakta. Ser du att du redan kan det som står på nybörjarnivån, går du självklart direkt vidare till nästa nivå.

Redan om och när du har läst nybörjarnivå-kapitlen vet du mer än de flesta i din omgivning om pension! Du är då också bättre rustad att ta ställning till olika erbjudanden om förvaltning av avtalspensionen, kompletterande privat pensionssparande och så vidare. Du vet också att det finns mer information i resten av boken och kan till exempel slå upp vad en kapitalförsäkring är och vad den är bra för om exempelvis din bank erbjuder dig en sådan.

En annan ingång till boken är att du känner att du vill fördjupa dig i ett visst pensionsområde, till exempel avtalspension. I så fall läser du självklart hela den bokdelen tillsammans med Pensionspyramiden-delen. Sedan kan du gå vidare och komplettera med valda delar ur privat pensionssparande-delen, varför inte de avsnitt som handlar om fondförsäkring och traditionellt förvaltd försäkring som ju är de alternativ som också finns för valbara delar av avtalspensionen.

Du och de som du eventuellt läser boken tillsammans med bestämmer hur du/ni ska använda den.

Du och din pension

Boken slutar med en del som heter "Du och din pension" och som är en uppföljning till den första delen om "Pension för att leva livet – hela livet". Här finns en del extra information om hur du förbereder ditt pensionärliv genom att leva aktivt med dina pensioner under hela arbetslivet.

Bland annat återkommer vi ännu en gång till frågan om de viktiga pensionsvalen. Vi återkommer också till frågan om att spara privat till pensionen. Behöver du göra det? Hur gör du för att ta reda på om det kan vara klokt att spara extra själv? Hur väljer du sparform utifrån dina egna förutsättningar?

Dessutom har 61-åringarna fått ett eget avsnitt i den sista bokdelen. Det beror på det ökade intresse – och därmed säljtryck – som finns på marknaden för att erbjuda just 61-åringarna olika pensionssparformer.

Nu numera pratas det mycket om att vi måste arbeta längre än till 65 år för att få samma pensionsnivå som tidigare generationer. Ju yngre du är, desto fler år måste du arbeta och tjäna ihop till allmän pension för att få samma levnadsstandard som de som går i pension nu. Men orkar vi det? Vad ska man göra om kroppen är "slutkörd" redan långt före 65-årsdagen?

Det finns möjligheter att ta ut pensionen tidigt, bland annat genom att kombinera en kortare arbetstid med uttag av en del pension. Det går också att ta ut olika delar

vid olika tidpunkter. När medellivslängden ökar och pensionspengarna ska räcka längre är tidiga uttag eller tidsbegränsade uttag dock en risk. I denna upplaga av Pensionsboken finns ett särskilt avsnitt om just uttag av pension. Utrymmet räcker inte till för mer än en sammanfattning av de olika handlingsalternativen, så uppmaningen till dig är att skaffa dig mer information och planera även ditt uttag av pension aktivt och med eftertanke.

Till sist – som en avslutande uppföljning av det genomgående temat – får du ytterligare en uppmaning att skaffa dig mer kunskap. Med ökande livslängd är chansen stor att ditt framtida liv som pensionär kan bli nästan lika långt som ditt arbetsliv. Med pension från olika håll som enda försörjning under en stor del av – eller hela – den tiden.

Att sätta sig in i pensionsfrågorna är varken lättare eller svårare än att skaffa den information som du behöver för att sköta din hushållsekonomi under den yrkesverksamma tiden. Skillnaden är att du i administrationen av hushållsekonomi idag ofta kan jobba med kortare tidsperspektiv – nästa månad/år, om fem år. Besluten som du fattar om din pension ser du resultatet av först när du har gått i pension – och då ska de gälla för flera decennier, alltså hela återstoden av ditt liv.

Studiehandledning

Den bok som du nu håller i din hand är den tredje upplagan av LOs Pensionsbok. LO och förbunden har annat material också, exempelvis den årligt utkommande Handboken för LOs försäkringsinformatörer.

Pensionsstudier på LO-webben också

LO har utvecklat en webbkurs på nybörjarnivå med Pensionsboken som grund. Kursen är gratis och öppen för alla.

Kursen heter ”Pensionsboken på nätet”, tar cirka en timme och finns på LOs specialsida för fackliga nätutbildningar. Du hittar länken på www.lo.se i avdelningen Facket på din sida. Under rubriken Facklig utbildning finns länken Fackliga utbildningar på nätet.

Kursen tar upp de olika delarna i pensionssystemet och vänder sig både till försäkringsinformatörer och medlemmar. Syftet är att man ska förstå hur pensionssystemet är uppbyggt och hur man med enkla medel kan påverka sin egen framtida pension.

Börja gärna med att köra igenom ”Pensionsboken på nätet”-kursen – men gå sedan till studiehandledningen här i boken och fortsätt! I den tryckta studiehandledningen finns mer och fördjupande information och fler frågor, främst av diskussions- och tänka efter-karaktär.

Några råd till dig som använder boken

Självklart är det varje bokförfattares och bokutgivares önskan att alla ska läsa allt. Men i den här boken behöver du inte läsa allt på en gång.

Som du säkert redan förstått, så tycker vi att det är bra att läsa hela eller delar av boken tillsammans med andra. Kalla det studiecirkel eller något annat. Är ni flera medlemmar i facket som bildar en studiecirkel, har ni som regel också möjlighet att bjuda in en eller flera lokala experter till någon eller några träffar. Ditt lokala fack har mer information om hur man gör för att starta en sådan studiecirkel.

Oavsett hur eller när du tar tag i pensionsfrågorna och skaffar mer kunskap – gör det! Din ålderspension är en del av ditt liv. Som pensionssystemen numera är organiserade, är den det redan nu, under dina yrkesaktiva år.

Okunskap = inlåsning

Ofta avstår vi från att göra något för att vi känner att vi inte kan tillräckligt, inte vet hur man gör och är rädda för att göra fel. Att låta bli att vara aktiv på grund av osäkerhet är väldigt vanligt när det gäller pensioner och försäkringar. Exempel: Du misstänker att du har gjort ett dåligt val av förvaltare eller fonder men är osäker på hur man gör för att byta. Bara att ta reda på hur man gör känns jobbigt – och så blir det inte av.

Bristande kunskaper och den osäkerhet som den skapar leder till ”inlåsning” bara genom att begränsa dina handlingsmöjligheter.

Till sist, några ord på vägen: Det finns inga dumma frågor! Ingen lär sig något, allra minst försäkringar och pensioner, utan att ha ställt en massa ”dumma frågor” på vägen. Vi vet alla att det förhåller sig så, och ändå tiger vi ofta hellre än avslöjar att vi inte vet. Nästa gång du tror att en fråga du har är en ”dum fråga”, tänk då istället att

svaret på den frågan kan vara just det som du behöver för att pusselbitarna ska falla på plats.

Det går att skaffa sig vardagskunskap om pensioner genom att snappa upp informationsbitar här och där under livets gång. Men det går oändligt mycket fortare och kunskaperna blir mer fullständiga och tillförlitliga om man ställer de frågor som dyker upp i huvudet och ser till att få dem besvarade.

Ändå kan det kännas obekvämt och till och med pinsamt att resa sig upp och fråga om något som man tror att "alla andra" redan vet. Kanske har du redan upplevt det, på något informationsmöte om pensioner. Därför finns den här boken. Förhoppningsvis får du svar på en del av de frågor som du haft men inte vågat ställa.

Registrera dig på www.minpension.se

Webbplatsen www.minpension.se är ett samarbete mellan staten och pensionsbolagen, även avtalspensionsbolagen. Där kan du få en personlig sammanställning av dina hittills intjänade pensionsrätter och göra egna prognoser. Minpension-sajten har utvecklats mycket på senare år och är nu nästan fullständig.

Tänk på att det tar några dagar innan förstagångsanvändaren får sin sammanställning gjord (du får ett meddelande per e-post när det är klart), så det kan vara idé att göra första inloggningen redan nu. För att ha fullt utbyte av Pensionsboken kommer du att behöva göra och/eller skaffa sammanställningar över dina pensionsrättigheter – och Minpension är en av källorna. Läs mer på sid 114 här i Pensionsboken.

Pension för att leva livet – hela livet

Vad är pension?	12
Pension är uppskjuten lön	12
Lagstadgad lägstanivå.....	13
Vad pension inte är	14
Barnens plikt, välgörenhet, generös gåva.....	14
Tack för lång och trogen tjänst.....	14
Om att leva livet – hela livet	15
Tänker du dö före 65?.....	15
Se om ditt pensionshus!	16
Det fackliga medlemskapets betydelse	20

Vad är pension?

Det enkla svaret är följande: Pension är de pengar som du ska leva på när du slutar jobba eftersom att du har uppnått den ålder då du kan – eller får, eller måste, eller vill – sluta förvärvsarbeta.

Redan nu har vi stött på två grundläggande uttryck som vi lika gärna kan reda ut direkt:

Ålder

Förr skulle det ha stått ”pensionsåldern” i en definition av detta slag och det hade betytt till exempel 65 år. Idag finns ingen sådan absolut pensionsålder, åtminstone inte enligt lag. Den allmänna pensionen får du börja ta ut när du har fyllt 61 år. För flera avtalspensioner och för privata pensionsförsäkringar gäller 55 år som lägsta uttagsålder.

Sluta jobba

Vi skriver att du ”kan” eller ”får” eller ”måste” eller ”vill” sluta förvärvsarbeta. Enligt lag får den som vill behålla sin anställning till 67 års ålder.

I många av de kollektivavtal som finns på arbetsmarknaden står det dock att intjänande av pensionsrätt i den kompletterande avtalspensionen upphör vid 65 år, liksom rätten att få ersättning från en del av avtalsförsäkringarna.

Och fortfarande är det så att ohälsa och skador leder till att många anställda, särskilt inom LO-grupperna, måste lämna arbetslivet vid cirka 60 års ålder eller tidigare, fast då inte med ålderspension utan med olika slags ersättningar vid sjukdom.

Därmed över till pengarna, de pengar som du ska leva på som pensionär. Var kommer de ifrån? Vi börjar med det viktigaste, nämligen att pensionen i själva verket är dina egna pengar.

Pension är uppskjuten lön

Glöm aldrig detta: Pension är ingen gåva, inget bidrag, ingenting som du får av nåd. Din pension är en del av den lön och andra inkomster som du tjänar under den yrkesverksamma tiden. Pensionen avspeglar dessa inkomster; samtidigt som du tjänar pengar för att ha något att leva på idag, så tjänar du in till din framtida pension.

Pensionen är alltså en del av din inkomst, men pengar som du inte kan konsumera här och nu. ”Pensionsdelen” av ditt konsumtionsutrymme skjuts upp enligt olika metoder, så att du har en regelbunden pensionsinkomst att leva på under pensionärstiden – som kan vara 20 år eller längre efter 65-årsdagen.

Allmän pension och avtalspension

Om du är anställd med kollektivavtal kommer det mesta av din pension från två pensionssystem där beslutet om att skjuta upp lön redan är fattat. Riksdagen fattar beslut när det gäller den allmänna pensionen. Den bygger på lagstiftning. Arbetsmarknadens parter, alltså fack och arbetsgivare på ditt avtalsområde, fattar beslut när det gäller avtalspension genom anställningen. Avtalspensionen bygger på kollektivavtal.

Kollektivavtal och pension hör ihop

Om du är anställd och saknar kollektivavtal (eller av arbetsgivaren tecknad annan tjänstepensionslösning) eller om du är egenföretagare eller om du är arbetslös tjänar du bara in allmän pension.

Då kan det bli problem! Det allmänna pensionssystemet är utformat så att en bra nivå på ålderspensionen i praktiken kräver att man har någon form av komplettering utöver den allmänna pensionen.

Avgifterna/premierna till allmän pension och avtalspension är "osynliga" pengar i den bemärkelsen att du inte ser dem direkt. I lönespecifikationen ser du bland annat din bruttolön, preliminärskatten som dras av från bruttolönen och till slut nettolönen i kronor och ören som du får ut varje månad.

Det som du inte ser på lönespecifikationen är de pengar som räknas ut som procentsatser av din bruttolön och som – utöver lönen – betalas in till dina pensioner.

Privat pensionssparande**Nyhet från 2016: Avskaffat skatteavdrag**

Vi kommer att återkomma till detta flera gånger i boken, för det är viktigt. De flesta som hittills sparat till pensionen privat har valt att göra det i en pensionsförsäkring med skatteavdrag. Avdragsrätten har dock avskaffats från och med 2016, vilket gör att det är angeläget att snarast avsluta sådana pensionsförsäkringar och välja någon annan sparform.

Den avskaffade avdragsrätten gäller privatpersoner, men är du företagare med enskild firma, handelsbolag eller aktiebolag är finns avdragsrätten kvar enligt de särskilda regler som gäller för företag.

Du kan också själv bestämma att skjuta upp en del av din konsumtion idag för att ha till pension imorgon. Då skaffar du dig på eget initiativ ett privat sparande till pensionen. Du väljer själv hur det ska gå till och hur mycket du ska spara och betalar premien eller avsätter sparpengarna på annat sätt. De pengar som du själv sparar till pensionen är sådana som du också själv ser och beslutar om du ska konsumera eller spara.

Summan av alla dessa "sparanden" – allmän pension, avtalspension, privat sparande – blir den uppskjutna lön eller, rättare sagt, uppskjutna konsumtionsutrymme som du kommer att kunna leva på när du slutat arbeta och gått i pension.

Lagstadgad lägstanivå

Den moderna synen på pension som uppskjuten lön innebär att du förväntas arbeta ihop till din egen pension. Men lagen har ändå skapat ett skyddsnet så att ingen ska behöva vara beroende av sin familj eller av välgörenhet på äldre dar.

Du har alltså rätt till en viss garanterad ekonomisk nivå som pensionär, även om du inte har kunnat förvärvsarbeta alls eller om du bara har tjänat in en låg inkomstrelaterad pension. Denna lägstanivå i ålderspensionen är inget bidrag, utan en del av det lagstadgade allmänna pensionssystemet. Pensionen på garantinivå blir dock låg.

Idag kallas den allmänna ålderspensionens lägstanivå för garantipension. Utöver garantipension finns också bostadstillägg för pensionärer med låg pensionsinkomst. I det tidigare pensionssystemet bestod den lägsta nivån av folkpension plus särskilt grundavdrag för pensionärer samt givetvis också bostadsbidrag.

Istället för garantipension

För att få garantipension måste du ha varit bosatt i Sverige i minst tre år mellan 16 och 64 års ålder. Kravet för full garantipension är 40 års bosättning. Det skapar problem för främst personer som invandrat till Sverige i hög ålder, till exempel som anhöriginvandrare.

Dessa äldre var länge hänvisade till att söka försörjningsstöd ("socialbidrag") för sitt uppehälle, vilket var en dålig lösning både för individen och för samhället eftersom försörjningsstöd inte är tänkt som en permanent lösning. Sedan 2002 finns därför ett statligt bidrag som heter äldreförsörjningsstöd och som administreras av Pensionsmyndigheten.

Solidaritetsmekanismer

Garantipension och äldreförsörjningsstöd är exempel på en "solidaritetsmekanism" i det lagstadgade trygghetssystemet: Ingen ska ställas helt på bar backe eller vara beroende av sina släktingar för sin försörjning.

I avtalspensionsplanerna finns ingen motsvarande garanterad lägsta pensionsnivå. All avtalspension måste tjänas in genom arbete, så att det finns en lön som arbetsgivarens pensionsavsättning kan beräknas på.

Även avtalspensionen innehåller dock en "solidaritetsmekanism": Alla på arbetsplatsen omfattas, inte bara medlemmar i facket – trots att det ju är facket som förhandlat fram avtalspensionen.

Vad pension *inte* är

Innan vi går vidare med dagens pensioner, kan det vara nyttigt med en kort historisk tillbakablick på hur man förr i världen såg på ålderdomens finansiering. Idag är både politiker och avtalsparter på arbetsmarknaden tydliga med att pension är uppskjuten lön, men så har det inte alltid varit.

Barnens plikt, välgörenhet, generös gåva

Pension som en lagstadgad eller avtalad rättighet är en förhållandevis sen företeelse ur ett historiskt perspektiv. Fram till 1900-talets början betraktades den äldre generationens försörjning även i Sverige som huvudsakligen en familjeangelägenhet. Eller så var åldringarnas försörjning möjligen något som det närmaste grannskapet, till exempel byn, socknen och motsvarande, borde ta sig an av humanitära skäl.

I många av världens fattigaste länder gäller det än i dag att lyckas skaffa många barn (läs söner) om man ska ha en chans till ett drägligt liv på ålderdomen. I avsaknad av allmänna pensionssystem eller med mycket små allmänna pensioner blir den fysiska och ekonomiska omsorgen om föräldrarna en "barnens plikt".

Så var det, för det stora folkflertalet, även i Sverige till för lite drygt hundra år sedan. Föregångaren till dagens folkpension kom till genom lagstiftning först 1913 och började gälla 1914. Dessförinnan var åldringarna beroende av sina barn – eller av samhället, till exempel socknen, om de var barnlösa eller om barnen själva var för fattiga för att dra försorg om sina gamla föräldrar.

Tack för lång och trogen tjänst

Från och med 1833 fanns i Sverige dock en ljusglimt för den som i minst 30 år varit i tjänst hos samma husbonde. Enligt tjänstehjonsstadgan som kom detta år var husbonden skyldig att försörja sina tjänstehjon när de blev för gamla för att arbeta.

På den övre delen av samhällsstegen återfanns de högre statliga ämbetsmännen, som redan från slutet av 1700-talet hade rätt till "pension" efter fyllda 70 år. Det handlade inte om pension i dagens mening, utan om en livstidsanställning med rätt till lön utan arbetsplikt efter en viss ålder.

I bägge fallen kan man tala om försörjning på ålderdomen som arbetsgivarens sätt att tacka för lång och trogen tjänst.

Om att leva livet – hela livet

Den här boken är ett hjälpmedel för att du ska kunna hantera dina egna pensionsfrågor på ett bra sätt. Livet tar inte slut vid pensioneringen, även om arbetslivet gör det. De år – ja, decennier – som du lever pensionär ska ju helst bli minst lika bra och upplevelserika som ditt arbetsliv.

Därav rubrikens lite vitsiga ord om av leva livet, hela livet.

Tänker du dö före 65?

Att planera för sin egen pensionärstid är inget annat än långsiktig planering av hushållsekonomin, fast på mycket lång sikt. Ju yngre du är, desto mer kan det kännas att det är "oceaner av tid" tills du ska gå i pension. För de flesta börjar ålderspensionen inte kännas riktigt verklig förrän efter fyllda 50 och då man närmar sig 60-årsdagen.

Då kan det vara för sent att göra något radikalt annorlunda åt den framtida pensionärsekonomin!

Nej, det är inte meningen att skrämmas. Men faktum kvarstår att ålderdomen och den ålderspension som ska finansiera den skiljer sig från andra livshändelser som det finns försäkringar för.

En hemförsäkring, olycksfallsförsäkring, sjukförsäkring eller livförsäkring skaffar man sig – eller får tillgång till genom kollektivavtal eller fackligt medlemskap – av en helt annan anledning än pension. De försäkrade händelserna är sådana som man absolut inte vill råka ut för. Men om olyckan skulle vara framme, så...

Pension är mera släkt med föräldraförsäkring och kollektivavtalade föräldrapeningstillägg än med olycksfallsförsäkring eller hemförsäkring. Varför?

Jo, för att bli förälder och att gå i pension är livshändelser som de flesta kommer att uppleva och som det går att planera för. Både föräldraskap och pensionering innebär att lön eller annan förvärvsinkomst faller bort för kortare eller längre tid – och då måste pengar att leva på komma någon annanstans ifrån. I föräldrafallet genom socialförsäkringssystemets föräldrapening och olika förmåner i kollektivavtal. I pensionsfallet genom allmän pension, avtalspension och eventuellt privat sparande.

Så kärnfrågan för dig som blivande pensionär är (och den är medvetet krasst formulerad): Hade du tänkt dig att dö före 65 års ålder? Tja, i så fall kan du sluta läsa här och göra något annat i stället. Till exempel se över dina förmånstagarförordnanden vid dödsfall under yrkesverksam tid.

Råa skämt åsido: Pensionärstiden är något som de allra flesta av oss ser fram emot. Lön för mödan, vila och avkoppling efter ett långt arbetsliv, möjligheten att göra allt det där som man varken hunnit eller orkat eller haft råd att göra tidigare. Och så vidare.

Hur gammal kommer du att bli?

Hur länge just du personligen kommer att leva kan ingen veta. Men för hela befolkningen finns det prognoser. Numera är livslängdsprognoserna tillgängliga på ett enkelt sätt för alla, på Statistiska centralbyråns, SCB, hemsida.

Gå in på www.scb.se. Det finns en sökruta högst upp i högerkanten. Skriv in sökordet "befolkningsframskrivningar". Då kommer du till en sida där du går ned till avsnittet Ta fram tabeller i Statistikdatabasen. Där väljer du Aktuella prognoser och under den väljer du Återstående medellivslängd efter kön och ålder.

Ja, sökningen har blivit krångligare sedan förra upplagan av Pensionsboken, men den är väl värd att göra, eftersom du via den sista länken kommer till en räknare som är riktigt intressant att leka med.

Statistiken säger oss att de allra flesta kommer att få uppleva sin pensionering och leva länge som förhoppningsvis glad och förhållandevis frisk pensionär. Medellivslängden från födelseögonblicket är en av de siffror som Statistiska centralbyrån tar fram varje år. För dig som blivande pensionär är det dock en annan siffra som är ännu intressantare, nämligen den för återstående genomsnittlig livslängd från en viss ålder. Låt oss säga 65 år.

- Är du 65 år 2016, så beräknas du som är kvinna leva i ytterligare 21,53 år (till 86,5 års ålder) och du som är man i ytterligare 19,05 år (till 84 års ålder).
- Om du fortfarande lever vid 75 års ålder, så har din förväntade återstående livslängd ökat till nästan 88,5 år om du är kvinna och till nästan 86,5 år om du är man.
- Och på detta sätt fortsätter det högre upp i åldrarna.

Vid 65 års ålder har du alltså ytterligare i genomsnitt 20 år att leva och större delen av tiden som pensionär. Tänk samtidigt på att befolkningsprognoserna utvisar ett statistiskt genomsnitt, så just du kan bli betydligt äldre. Ja, du kan dö tidigare också, men det är inte vad detta avsnitt handlar om – utan "risken" för att bli riktigt gammal.

Vi vet att Sveriges befolkning beräknas bli allt äldre. Det är inte längre en sensation att någon fyller 100 år. Statistiska centralbyråns statistik över återstående medellivslängd betyder bara att några kommer att dö tidigare och några senare än genomsnittet.

Alltså. Antag att just du kommer att bli en av framtidens hundraåringar. I så fall kommer du, om du pensionerar dig vid 65 års ålder, att ha levt nästan lika länge som pensionär som du var yrkesverksam. Oavsett om du lever dessa år som en kärnfrisk och superaktiv grå panter eller om du blir genomsnittligt åldringskrasslig så kommer du att behöva pengar för att säkerställa en rimlig levnadsstandard (inklusive klara av de merkostnader som sjukdom och hjälpbehov medför).

Självklart både ska och vill du engagera dig i din framtida pension!

Se om ditt pensionshus!

I dag "ser du om ditt hus", alltså din hushållsekonomi, från dag till dag och månad till månad. Du arbetar och får lön, betalar räkningar, sätter mat på bordet och kläder på kroppen. Du planerar hela tiden på kort och medellång sikt för framtiden.

Du är ju inte miljonär, så alla utgifter behöver planeras. Det kan vara sådant som nästa semester, tvättmaskinen som behöver repareras eller bytas, tänderna som behöver fixas, den där nya spelkonsolen som barnen önskar sig till julklapp och så vidare. På lite längre sikt – och beroende på hur ung eller gammal du är just nu – kan det vara en ny bil eller båt, ett hus, en lägenhet, en sommarstuga eller något annat lite större som kräver att du räknar på och planerar att spara eller låna till.

Är du arbetslös just nu? Eller sjukskriven för någon allvarigare åkomma som kommer att ta tid att komma igen ifrån? Även i dessa situationer ”ser du om ditt hus”. Det kommer in pengar varje månad men kronorna är färre än om du skulle ha arbetat. Finns det utgifter som du kan dra ner på? Vad går att göra?

Det här var bara några exempel – men du förstår ju vad som menas med att ”se om sitt hus”. Du gör det jämt, utan att tänka så mycket mer på saken. Och du tar reda på det som du behöver få reda på för att ha ett bra underlag för de olika beslut som du behöver fatta.

Att engagera sig i sin hushållsekonomi är kort och gott en naturlig del av att vara vuxen.

Är pension verkligen svårare än annat i hushållsekonomi?

Du gör ju redan en massa planer, kalkyler och samlar in fakta för att fatta rätt beslut i lite större hushållsekonomiska frågor. Har du köpt en bil eller bostad nångång? ”Hantverket” med ta reda på fakta om olika alternativ och planera för din pensionärstid är inte ett dugg annorlunda, målet ligger bara betydligt längre fram i tiden.

Många säger att pension är svårt och fullt av siffror, undantag och andra snåriga detaljer. Javisst är det svårt – om du hade tänkt dig att söka jobb som pensionsexpert på ett försäkringsbolag eller en bank. Men inte annars, inte för att hantera din framtida pension som en del av ditt vanliga hushållsekonomiska planerande och beslutsfattande.

Minska inte pensionen i onödan

Allt går inte att påverka. Du har det yrke som du har och förhoppningsvis har du ett förvärvsarbete inom ditt yrkesområde och trivs med det. Vissa yrken är högavlönade, andra lågavlönade. Inom vissa yrken är det vanligt med osäkra anställningar, deltider och annat som ökar risken att bli arbetslös. Och vissa jobb är mer riskutsatta när det gäller olycksfall och arbetsrelaterad ohälsa.

Eftersom pensionen bygger på förvärvsinkomsten är hushållsekonomi som pensionär också en spegling av hur inkomsterna varit under den aktiva tiden.

Både hushållsekonomi idag och den framtida pensionen blir lidande om du är sjuk eller arbetslös. Sjukdom och arbetslöshet är dock sådana omständigheter i livet som det är svårt att påverka själv. Men en hel del annat kan du bestämma och göra själv för att din pension inte ska bli mindre:

- Välj heltidsarbete om du har möjlighet.
- Välj en arbetsplats med kollektivavtal. Om det inte går, var i alla fall medlem i facket och försök se till att kollektivavtal kommer till stånd. Byt till en arbetsplats med kollektivavtal så fort som möjligt. Annars missar du det viktiga tillskott till din samlade pensionärsekonomi som kommer från avtalspensionen.

Kan man inte ha tjänstepension utan kollektivavtal?

Visst kan man det. Avtalspension bygger på kollektivavtal, men det kan teoretiskt sett finnas en kompletterande pension i anställningen ändå.

Det finns arbetsgivare som inte tecknat kollektivavtal men som ändå köpt en så kallad frivillig tjänstepensionsförsäkring för sina anställda. En sådan tjänstepension kan till och med vara utformad som en kopia av avtalspensionsplanen i det kollektivavtal som annars skulle ha gällt.

Den stora skillnaden är att alla delar i kollektivavtalets försäkringspaket, inklusive avtalspensionen, har en inbyggd garanti. Försäkringarna gäller och du är garanterad att få avtalspensionen inbetalad, även om arbetsgivaren av någon anledning skulle missa att betala in premien. Kollektivavtalets försäkrings- och pensionspaket kan inte användas för kostnadsbesparingar om företagets ekonomi skulle bli ansträngd.

- Arbeta aldrig svart. Acceptera inte heller anställningar där halva lönen är vit och den andra svart. Byt i så fall arbetsplats så fort som möjligt. En svartbetalande arbetsgivare är sällan seriös i något annat avseende heller, till exempel vad gäller säkerhet på arbetsplatsen och andra arbetsmiljöfrågor.
- Undvik långa perioder av frivilligt valt hemmafru-/hemmamansliv, sabbatsår eller liknande långa ledigheter.

Ta kontrollen över din framtid som pensionär

Det första steget till att ta kontrollen över din egen framtid som pensionär är att du bör lära dig mer! Kunska är det viktigaste vapnet. Du går väl inte in i första bästa bilhall och köper första bästa bil? Du går väl inte på första bästa husvisning och köper det första hus du ser? Nej, du tar reda på grundfakta först om den investering som du står i begrepp att göra – och så agerar du.

Pensionen är "lurig" i så måtto att den känns akut först när pensionsåldern står inför dörren. Vi som bor och arbetar i Sverige vet trots allt att vi inte kommer att ställas på bar backe efter pensioneringen, oavsett om vi varit aktiva i våra pensionsval eller inte. Att pensionsrättigheter bokförs på dina pensionskonton sker ju dessutom automatiskt.

Du behöver inte göra något – men bör av ren självbevaringsdrift bli aktiv. Det finns flera risker med att inte ta och behålla kontrollen över din egen pension. Här är tre som handlar om felaktiga val:

- Du väljer pensionsförvaltare, pensionsform, fonder på måfå eller på första bästa rekommendation. Sedan stoppar du mentalt in pensionsfrågan i garderoben och undviker att tänka på pensionen. Du tror inte att du förmår ta ställning själv, det hela känns övermäktigt. Slumpmässiga val av förvaltare och fonder kan sluta med att du betalar på tok för mycket för förvaltningen, vilket medför att din pension blir mindre än nödvändigt.
- Du köper en sparprodukt för privat sparande på samma sätt, på impuls och på rekommendation, för att du tror att du måste och för att en säljare övertygat dig om att just den aktuella produkten är vad du behöver. Eller så låter du bli att bygga upp ett sparkapital trots att du som pensionär kanske skulle behöva ett sådant tillskott.

Det senaste exemplet på hur passivitet kan skada din framtida pensionärsekonomi är de privata pensionsförsäkringarna med avdragsrätt i deklarationen:

- Du tecknade en privat pensionsförsäkring en gång i tiden, kanske kopplad till autogiro. Under de senaste åren har möjligheten att göra skatteavdrag minskats steg för steg och avdragsrätten är helt borttagen från och med 2016 års premieinbetalningar. Du har en svag aning om att du läst eller hört något om detta men kommer dig inte för att ta tag i saken och avsluta pensionsförsäkringen. Vad som händer nu är att du betalar in premier med skattade pengar (inget avdrag får göras) och sedan blir du tvungen att betala skatt en gång till när pengarna så småningom betalas ut.

Det finns fler risker och fler fällor än dem vi nyss räknat upp att falla i. Den gemensamma nämnaren är att din brist på kunskap i kombination med att du inte har förtroende för din egen förmåga att fatta beslut gör dig sårbar.

Höga förvaltningsavgifter, komplicerade privata pensionsplaceringsprogram och högriskfonder med mera är inte "fel" i sig – men bara om du vet vad du gör och är beredd att satsa tid och engagemang på att följa upp dina placeringar aktivt inte bara just nu utan fortlöpande. – Är du verkligen det? Eller föredrar du att inte behöva ägna alltför mycket tid åt "pensionsadministration".

Liksom med allt annat, är administrerandet av din egen pension en fråga om att skaffa dig kunskap och använda dem utifrån dina egna behov och önskemål. Alltså: Skaffa dig den nödvändiga kunskapen så att du kan fatta informerade beslut!

Det fackliga medlemskapets betydelse

Det sista rådet i denna inledande bokdel är: Gå med i facket, stanna kvar som medlem i facket och ta aktiv del i det fackliga arbetet i så stor utsträckning som du hinner och orkar. Det behöver inte vara mycket, men gå åtminstone på fackliga möten då och då. Se till att du vet vilka "dina" närmaste fackliga företrädare är. Se till att du vet hur ditt förbund är organiserat där du bor och arbetar.

Vilka frågor är aktuella i din lokala fackliga organisation just nu? Skulle du vilja att facket drev till exempel pensionsfrågorna på ett annat sätt och/eller med någon annan tyngdpunkt? Engagera dig! Som medlem är du en del av facket. En organisation med aktiva medlemmar blir både roligare att vara med i och mer effektiv som pådrivare utåt.

Visst, ur ett personligt perspektiv är pension något som berör bara dig själv. Pension är något som du själv bör skaffa dig tillräckliga kunskaper om så att du kan fatta korrekta beslut för dig själv och din familj. Men pension ur perspektivet pensionssystem och pensionspolitik är inte bara en individfråga, utan lika mycket en kollektiv – och därmed facklig – fråga.

Det allmänna pensionssystemets regler lär inte ändras i första taget. Det tog nästan 40 år för politikerna att komma fram med ett förslag till ett nytt allmänt pensionssystem efter det att ATP infördes i början av 1960-talet. Så även om allt fler löntagare "slår i taket" i det allmänna pensionssystemet och även om premiepensionssystemet inte fungerar fullt så bra som det var tänkt, kommer det att ta tid att ändra reglerna. Både riksdagens pensionsgrupp och en separat statlig utredning sitter just nu (när denna upplaga av Pensionsboken tas fram) och tittar på de olika problem som finns och hur de skulle kunna lösas. Men när förslag väl lagts fram så kommer de att skickas ut på remiss och innan underlag för riksdagsbeslut utarbetats kommer det att ha gått flera år.

De fackliga centralorganisationernas, till exempel LOs, opinionsbildning och medverkan i exempelvis statliga utredningar ska dock inte underskattas. Med en fortsatt hög organisationsgrad är det mer sannolikt att krav från fackligt håll om förbättringar har utsikter att få genomslag än om medlemstalen sjunker.

Allmän pension är hur som helst den mest långsamt föränderliga delen av det samlade svenska pensionssystemet. Förbättringar som ökar den inkomstgrundade pensionen kommer sannolikt att först kunna genomföras inom de kollektivavtalade pensionssystemen. Deras betydelse är redan stor och kommer att öka i framtiden.

Men avtalspensionsplanerna skapas inte ur tomma intet. Förbättringar genomförs regelbundet men de är en förhandlingsfråga mellan arbetsmarknadens parter. Pengarna till avtalspension är ju en del av betalningen för utfört arbete.

Den fackliga förhandlingsstyrkan är den internationellt sett höga anslutningsgraden. De många medlemmarna ger den nödvändiga tyngden åt de fackliga pensionsförhandlarnas krav. Din personliga insats i detta är att gå med i facket, stanna kvar i facket, och gärna också aktivt vara med och driva pensionsfrågorna framåt fackligt.

Därmed är vi tillbaka i kunskapsfrågan: Bara genom kunskaper kan medlemmarna vara med och ställa krav. Tre exempel från avtalsförsäkringarnas område får illustrera.

- I en del avtalspensionsplaner, såsom i Avtalspension SAF-LO, finns möjligheten att teckna lokala avtal om högre pensionsavsättningar utöver dem som regleras av det centrala kollektivavtalet om pensionsplanen. Om man inte känner till hur pensionsplanens villkor ser ut, kan en sådan möjlighet lätt förbises.
- I de avtalspensionsplaner som ger möjlighet till delpension eller avgång med pension tidigare än kollektivavtalets pensionsålder – till exempel med den särskilda ålderspensionen i KAP-KL (för anställda i kommuner och landsting) – gäller det för den anställda och det lokala facket att veta vilka krav som går att ställa i en förhandling med arbetsgivaren.
- På en del företag som saknar kollektivavtal har arbetsgivaren skaffat frivillig tjänstepensionsförsäkring. Utan kunskaper om avtalsområdets ordinarie pensionsplan är det nästintill omöjligt att kontrollera om den frivilliga tjänstepensionen har motsvarande villkor.

Pensionspyramiden

Det samlade pensionssystemet i Sverige	24
Pensionspyramiden	24
Pensionspyramiden som idé.....	25
Pensionspyramidens olika delar.....	25
Pension – men <i>inte</i> ålderspension.....	28
Avtalspension / Garantipension	28
Förtidspension / Sjukpension	29
Det fackliga pensionsuppdraget.....	29
Facket som avtalsbärare	29
Facket som samhällspåverkare.....	31
Facket som stöd till medlemmarna.....	31

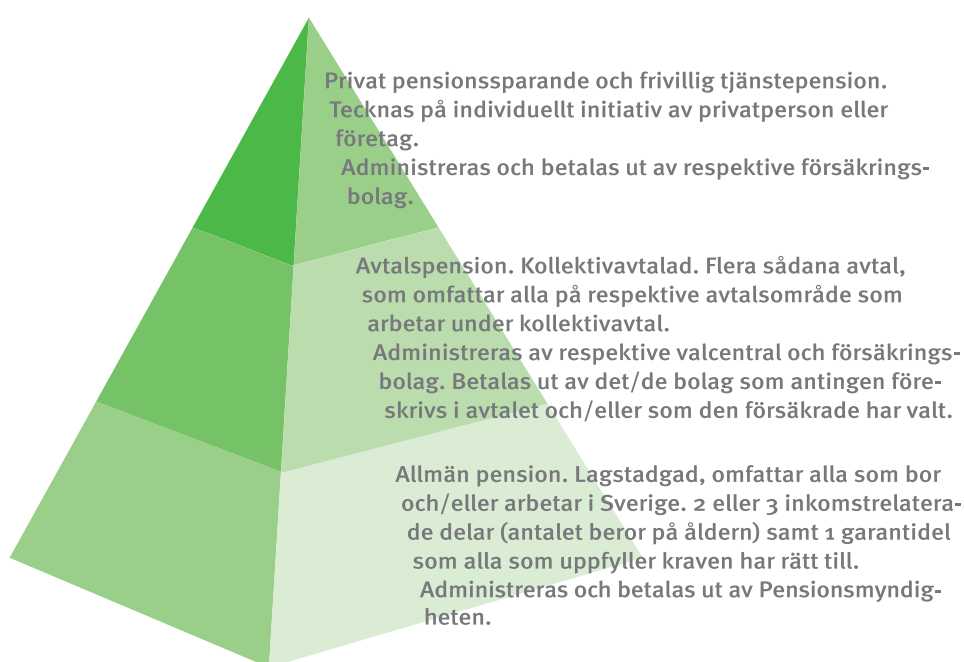
Det samlade pensionssystemet i Sverige

Det samlade svenska ålderspensionssystemet innehåller många olika delar. De samverkar med varandra och nyheter i ett system påverkar de andra. Om man går ned på detaljnivå, kan blotta mängden av olika delsystem kännas överväldigande.

I detta kapitel kommer vi därför inte att gå in på några sådana detaljer. Istället antar vi ett "fågelperspektiv" och koncentrerar oss på översiktlig information och på hur de olika delarna hänger ihop.

Pensionspyramiden

Illustrationen "Pensionspyramiden" är lämplig utgångspunkt för att börja studera ämnet svenska pensioner lite närmare. Den beskriver på ett åskådligt sätt det inbördes förhållandet mellan olika kompletterande ålderspensionssystem.

Pensionspyramiden beskriver också hur vi i Sverige finansierar våra liv som pensionärer. Huvudsakligen görs det genom att vi själva arbetar och tjänar in pensionsrätt i förhållande till vår inkomst från förvärvsarbete.

Pyramiden som du ser den strax ovan är inte hela sanningen (se övningarna om detta i studiehandledningsdelen av denna bok, sid 138). Men den visar hur de olika källorna till pension i Sverige är tänkta att fungera tillsammans.

- Det lagstadgade allmänna pensionssystemet är grunden. Därifrån kommer den största delen av pensionen, i alla fall i genomsnittliga inkomstlägen (en del höginkomsttagare kan dock få ut mer i kronor per månad från sin avtalspension än från den allmänna pensionen).
- För de flesta anställda finns kollektivavtalade avtalspensioner som kompletterar den allmänna pensionen.
- Därutöver kan den som vill och har råd skaffa sig ytterligare kompletteringar genom olika former av privat sparande.

I avsnittet nedan om pyramidens olika delar tittar vi närmare på vad som finns i respektive del.

Lär dig att "tänka pyramidalt"!

Är du nybörjare inom ämnet pensioner? Gör dig själv en tjänst: Vänj dig vid att "tänka pyramidalt"! Lär dig pensionspyramiden ordentligt och använd den som utgångspunkt när du läser vidare. Då blir det lättare att hålla reda på alla detaljer på pensionsområdet.

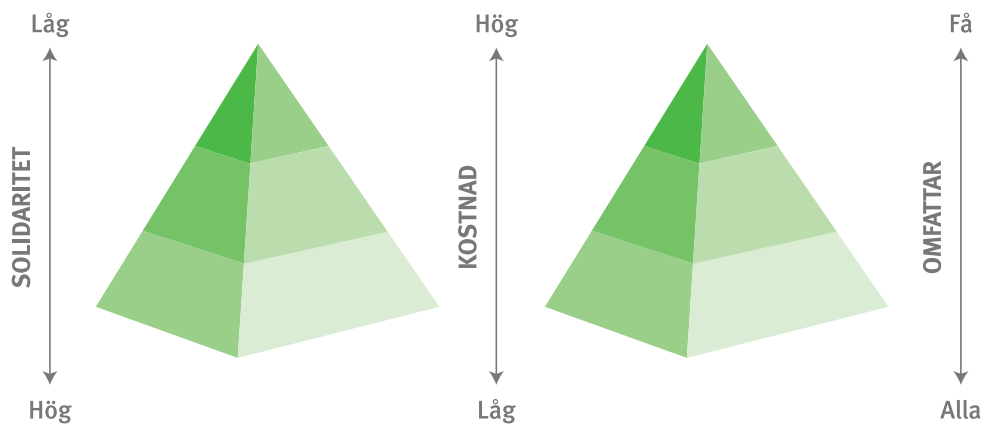
Du behöver självklart inte lära dig alla detaljer direkt. Om du är nybörjare har du kommit långt om du kan skilja på de tre olika avsatserna i pensionspyramiden.

Pension är inte krångligt i sig, det är bara ett mycket stort ämnesområde som man inte lär sig i en handvändning. Någonstans måste man börja, och vi gör det enligt pyramidmodellen, med basen på pyramiden, den allmänna pensionen.

Pensionspyramiden som idé

Pensionspyramiden, bygger på samma grundidé som styr all försäkringsverksamhet: Ju fler som omfattas av ett (försäkrings-)system, desto rättvisare och billigare blir det för var och en – och för den försäkrade gruppen som helhet.

Den försäkringsmodell som vi har i Sverige med stora generella välfärdssystem som omfattar alla – eller i varje fall de flesta – som bor i landet bygger på denna grundidé. Detsamma gäller systemet med kollektivavtal som omfattar de flesta förvärvsarbetande. En viktig del av kollektivavtalen är avtalsförsäkringar och avtalspensioner.

Pensionspyramidens olika delar

Allmän – lagstadgad – pension

Längst ned, i pyramidens bas, har vi den allmänna pensionen. Den allmänna pensionen är grunden, som de andra pensionsformerna fungerar som kompletteringar till.

Illustrationen speglar de grundtankar som styrde uppbyggnaden av välfärdssamhället som det ser ut idag: Den ekonomiska tryggheten på ålderdomen – och vid sjukdom, föräldraskap, arbetslöshet och andra livshändelser – ordnas bäst och effektivast genom system som omfattar hela den vuxna befolkningen. Genom att alla omfattas, finns också utrymme för solidaritet i systemet. Alla har rätt till en lägsta pensionsnivå, även om man av olika anledningar inte lyckats tjäna in tillräckligt mycket genom eget arbete.

Utanför den egentliga pensionspyramidens bas men nära kopplad till den finns olika, inkomstprövade, tillägg till ålderspensionen. Det mest kända är bostadstillägg till pensionärer, BTP. Den som har mycket låg pension kan dessutom få särskilt bostadstillägg, SBTP.

Sedan början av 2000-talet finns också något som kallas äldreförsörjningsstöd. Det kan betalas ut av Pensionsmyndigheten till pensionärer som inte kommer upp i lägsta pensionsnivå ens genom garantipension, företrädesvis äldre anhöriginvandrare som kommit hit i hög ålder och inte hunnit kvalificera sig tillräckligt – eller alls – för svensk pension vare sig genom arbete eller bosättningstid. Tidigare var dessa personer hänvisade till att begära kommunalt försörjningsstöd (socialbidrag).

Det lagstadgade systemet är det billigaste att administrera. Titta på illustrationen i avsnittet med rubriken "Pensionspyramiden som idé". Ju fler som omfattas, desto högre blir solidariteten i systemet och desto billigare blir det för var och en.

Avtalspension

Avtalspensionen är nästa avsats i pensionspyramiden. I Sverige fyller de kollektivavtalade pensionsplanerna av tradition funktionen av komplement till den allmänna pensionen. I många andra länder är förhållandet det omvända. I sådana länder fungerar den allmänna pensionen som ett minimiskydd, ett grundskydd, som förutsätter påbyggnad med avtalspension eller privat pensionssparande.

Så är det alltså inte i Sverige, där den allmänna pensionen för folkflertalet utgör huvuddelen av de samlade pensionsförmåner som man får vid pensioneringen. Men avtalspensionen blir allt viktigare. Avgifterna till det allmänna pensionssystemet ligger på samma nivå som när systemet utvecklades för tjugo år sedan, samtidigt som vi som individer lever allt längre. Vars och ens samlade pensionsbehållning ska alltså i framtiden räcka till utbetalningar under fler år än till dagens pensionärgeneration. Perioder av arbetslöshet och/eller deltidsarbete sänker också den allmänna pensionen eftersom hela livets inkomster räknas.

Avtalspensionen – att så många som möjligt har en sådan och att den blir så bra som möjligt – blir därför allt viktigare. En bärande tanke har länge varit att summan av allmän pension och avtalspension i princip ska räcka för att klara ekonomin under pensionärstiden. Arbetsmarknadens parter gör hela tiden förändringar i sina kollektivavtal så att avtalspensionerna ska följa med i utvecklingen. Ursprungligen fanns avtalspensioner eller motsvarande bestämmelser bara för statligt anställda och för privatanställda tjänstemän. Sedan följde övriga delar av arbetsmarknaden efter. Nu är det i praktiken så att den som saknar avtalspension har betydligt sämre förutsättningar att leva ett ekonomiskt gott liv som pensionär.

Avtalspensionerna är inte lika billiga i drift som den allmänna pensionen. Det beror på att färre – men ändå mycket stora grupper – omfattas av varje pensionsplan än som omfattas av det lagstadgade ålderspensionssystemet. Solidaritetsprincipen återfinns dock också i avtalspensionsdelen av pensionspyramiden. Alla som arbetar på en arbetsplats med kollektivavtal omfattas av sitt avtalsområdes pensionsplan, oavsett om man är medlem i facket eller inte.

Privat sparande till pensionärstiden

Privata pensionsförsäkringar och annat individuellt sparande för pensioneringsändamål återfinns högst upp i pensionspyramiden. Från början var det främst höginkomsttagare och andra välbeställda som köpte privata pensionsförsäkringar, och då främst av skatteplaneringsskäl. Under de senaste decennierna har antalet privata pensionsförsäkringar ökat kraftigt. Numera har i genomsnitt drygt varannan vuxen i yrkesverksam ålder ett privat pensionssparande.

Återigen: Varning för dubbelbeskattning

I den här upplagan av Pensionsboken kommer denna uppmaning att återkomma många gånger: Har du en privat så kallad P-skattad pensionsförsäkring (som du hittills gjort avdrag för i deklarationen) – säg upp den omedelbart om du inte är näringsidkare, det vill säga företagare med F-skatt eller FA-skatt, eller har ett eget aktiebolag.

Staten har avskaffat rätten till skatteavdrag för privatpersoner från och med 2016, vilket innebär att om du fortsätter att betala in till försäkringen så kommer du att behöva skatta för pengarna två gånger: Först nu, när du inte får göra skatteavdrag, och sedan som pensionär när utbetalningarna beskattas som inkomst.

När denna bok skrivs och trycks har fortfarande alldeles för många privatpersoner ännu inte sagt upp sina P-skattade pensionsförsäkringar.

En delförklaring till att pensionsförsäkringar blev så populära är skicklig marknadsföring från försäkringsbolagens och bankernas sida. Allt fler tog chansen att spara lite extra för att få råd att unna sig en "guldkant" åtminstone under de första åren av pensionärlivet. Det har varit rätt vanligt att försäkringsavtalen skrivits så att den försäkrade tar ut pengarna under en begränsad tid, till exempel fem eller tio år. Det går fortfarande att spara till den där "guldkanten", de extra pengarna under en begränsad tid, men sparandet behöver nu styras om till andra produkter än privat pensionsförsäkring.

Andra tecknade privat pensionsförsäkring för att de bedömde att allmän pension och avtalspension helt enkelt inte kommer att räcka till. Pensionsförsäkring med skatteavdrag var den sparform som för många kändes mest lättillgänglig, bland annat fanns för LO-förbundens medlemmar en produkt som hette Medlemspension.

Men hur är det idag, när stora grupper av pensionssparare står inför beslutet att spara på annat sätt eller sluta spara? Håller bedömningen om att pensionen inte kommer att nå upp till en tillräcklig nivå utan komplettering med privat sparande?

- Den bedömningen kan grunda sig på en vanföreställning. Man ser bara den årliga prognosen för sin allmänna pension och glömmer bort att avtalspensionen tillkommer.
- Men bedömningen kan också vara korrekt – alltså att summan av allmän pension och avtalspension inte kommer att räcka till de beräknade utgifterna under pensionärstiden. I så fall är det viktigt att fortsätta spara. Privat pensionsförsäkring med skatteavdrag behöver sägas upp men det finns många andra sätt att lägga undan extra pengar på för att ha att leva på under pensionärstiden.

Kvinnor som arbetat deltid långa perioder – dessutom ofta till generellt lägre löner än män – och invandrare som kommit hit först i vuxen ålder är två grupper som kan ha nytta av ytterligare kompletteringar i form av ett privat sparande som komplettering.

Problemet med individuella sparprodukter, både i försäkringform och andra produkter (till exempel Investeringssparkonto) är detsamma som med alla individuella försäkringar: Eftersom anslutningen är individuell går det åt mycket pengar till marknadsföring.

Administrationskostnaderna är också – på grund av den individuella hanteringen – betydligt högre än exempelvis inom avtalspensionsplanerna. Individuellt sparande till pension är alltså dyrare än kollektiv pension i form av allmän pension eller avtalspension.

Pension – men *inte* ålderspension

Lär dig skilja på äpplen och päron!

Informationen om ”pension som inte är ålderspension” är viktig, särskilt om du är ny på pensionsområdet. Risken för sammanblandning och allmän förvirring är stor när samma ord används för att beteckna olika saker. Om du har klart för sig vilka ord och uttryck som har dubbla betydelser, blir det lättare att gå vidare i pensionsstudierna.

Om du är facklig försäkringsinformatör, är det absolut nödvändigt för dig att själv kunna skilja på – och tydligt beskriva för andra – vad skillnaden är exempelvis mellan sjukpension i vardagligt tal och sjukpension i en kollektivavtalad pensionsplan.

Huvudämnet för denna bok är ålderspension. Pensionspyramiden beskriver de olika former av ålderspension som finns i Sverige. Men som vi alla vet, finns det många andra uttryck på försäkrings- och pensionsområdet som innehåller ordet pension. Dessa uttryck – ibland regelrätta facktermer, ibland bara vardagliga uttryckssätt – står för sådant som inte är ålderspension i egentlig mening.

Här är de fyra dubbelbetydande ord som skapar mest förvirring:

- Avtalspension / Garantipension
- Förtidspension / Sjukpension

Avtalspension / Garantipension

Rätt användning av orden i ålderspensionssammanhang är följande:

- Avtalspension är ålderspension som bygger på kollektivavtal.
- Garantipension är den lägsta garanterade pensionsnivån i det allmänna pensionsystemet.

Orden avtalspension eller garantipension används dock – i vardagligt tal – även för att beteckna en ekonomisk ersättning från arbetsgivaren vid förtida avgång från anställningen.

Många företag, liksom även staten och kommunerna, har sedan krisåren på 1990-talet använt sig av denna metod för att minska antalet anställda. Ofta är det äldre anställda som får denna typ av ersättning som betalas ut fram till ordinarie pensionsålder enligt kollektivavtal, i regel 65 år. En term som ibland används för detta är avgångspension.

Vidare är det i några avtalspensionsplaner redan från början inskrivet en möjlighet att ta ut avtalspensionen tidigare än vid 65 års ålder. Det kan gälla en viss yrkesgrupp (till exempel brandmän) eller en enskild person som gjort en individuell överenskommelse med arbetsgivaren.

Slutligen finns så kallade fallskärmsavtal som högre befattningshavare eller riksdagsledamöter ofta omfattas av. De innehåller inte sällan en ”pensionsdel” som fungerar som en ”garantipension”. Det kan vara en ersättning som betalas ut direkt av arbetsgivaren eller en individuell pensionsförsäkring som arbetsgivaren betalar premien för.

Dessa ersättningar som vardagligt kallas ”avtalspension” eller ”garantipension” är *inte* ålderspension.

Förtidspension / Sjukpension

Rätt användning av orden förtidspension och sjukpension i ålderspensionsssammanhang är följande:

- Förtidspension (alltså själva ordet "förtidspension") finns inte längre.
- Sjukpension finns i en del kollektivavtal som kompletterande ersättning vid långvarig sjukdom.

I socialförsäkringssystemet heter ersättning vid långvarig sjukdom numera sjukersättning eller aktivitetsersättning. Tidigare hette dessa förmåner förtidspension och sjukbidrag även officiellt, men när de 2003 lyftes ut ur ålderspensionssystemet och in i den allmänna sjukförsäkringen bytte de också namn.

Den förmån som heter sjukpension i en del kollektivavtal är visserligen en del av avtalspensionsplanen, men den är inte ålderspension. De avtalsslutande parterna har bara av praktiska och historiska skäl valt att lägga denna ersättning i respektive avtalsområdes pensionsplan.

Som du säkert märkt, används orden "förtidspension" och "sjukpension" mycket ofta i vardagligt tal, även i politiska sammanhang som debatter och intervjuer. Vid studier av pensionsfrågorna är det dock viktigt att komma ihåg att "förtidspension" och "sjukpension", oavsett om det som åsyftas är lagstadgad eller kollektivavtalad ersättning vid sjukdom, *inte* är ålderspension.

Det fackliga pensionsuppdraget

Nu vet du lite mer om vad pension är och inte är. Vi avslutade det första kapitlet med uppmaningen "Gå med i facket, stanna kvar som medlem i facket och ta aktiv del i det fackliga arbetet!"

Vi konstaterade också att visst, du omfattas av ditt avtalsområdes avtalspension även om du inte är med i facket – men att ditt och andras medlemskap spelar roll. En hög anslutningsgrad underlättar för de fackliga pensionsförhandlarna att uppnå och behålla bra villkor i avtalspensionsplanerna.

Facket som avtalsbärare

LO och de andra fackliga centralorganisationerna, liksom de enskilda fackförbunden, är alla djupt engagerade i pensionsfrågorna. Eftersom pension till större delen är uppskjuten lön, är pensionerna en fråga om löntagarnas långsiktiga ekonomiska trygghet.

Att den svenska pensionspyramiden ser ut som den gör har djupa historiska rötter. Från början var pension ett led i det bygge av välfärdssamhället som främst var statens ansvar. Kompletterande pension i anställningen fanns inte för alla.

Allteftersom detta har förändrats, har även arbetsmarknadens centrala parter kommit att spela en allt större roll. Kollektivavtalade pensionsplaner finns numera på hela arbetsmarknaden, i alla yrken och branscher.

I och med de omfattande förändringarna av det allmänna pensionssystemet, har dessa avtalspensionsplaners betydelse för löntagarnas pensionärsekonomi ökat kraftigt. Därmed har också LOs och de andra fackliga centralorganisationernas betydelse som avtalsbärare ökat.

Sysselsättning och löner är viktiga

Full sysselsättning är viktigt även för de framtida pensionerna. Detsamma gäller kampen för att höja till exempel ingångslönerna. Eller att bevaka att det inte växer fram en låglönearbetsmarknad i Sverige av det slag som finns i många andra länder i världen. Låglönejobb har en förmåga att på sikt pressa ned lönenivåerna i en massa andra yrken också, inte minst dem som LO-förbunden organiserar.

Pensionernas storlek har en direkt koppling till hur många det är som arbetar och hur höga lönerna är. Exempel: I det allmänna pensionssystemet betalas dagens pensioner med pensionsavgifter på den aktiva generationens inkomster. Det är en facklig uppgift att vara med och jobba för att det även i morgon ska finnas ett stort antal yrkesverksamma med bra löner som både går att leva på och som kan finansiera pensionerna åt morgondagens pensionärer.

Och kanske viktigast för oss som är i yrkesaktiv ålder just nu: Lönen är vad som ligger till grund för den pensionsrätt som tillgodoräknas var och en av oss varje år och som sedan omvandlas till pensionsutbetalningar när vi gått i pension.

Facket som samhällspåverkare

Fackföreningsrörelsen engagerar sig också på olika sätt i välfärdsfrågorna. Löner och arbetsvillkor förhandlas fram tillsammans med arbetsgivarnas organisationer, men i resten av välfärdsbygget är staten en central part. Både den allmänna pensionen och socialförsäkringarna är ju viktiga delar av vår ekonomiska trygghet och därmed av den generella välfärden.

Centralorganisationerna LO, TCO och Saco med sina förbund finns därför regelbundet med i lagstiftningsarbetet – med representanter i olika utredningar och som remissinstanser. Det är mer eller mindre lätt eller svårt att få gehör för de fackliga synpunkterna. Så länge som organisationsgraden är hög, har de fackliga kraven dock tyngd, även om de inte alltid får genomslag i de politiska besluten.

Full sysselsättning och att hålla lönerna uppe hör också till de frågor som facket engagerar sig i. Båda dessa frågor har bäring på pensionerna. Det allmänna pensionsystemet är uppbyggt så att dagens aktiva generation finansierar de pensioner som betalas ut till dagens pensionärer. Vi vill givetvis att även morgondagens pensionärer ska ha en pension att leva på – och det förutsätter att det även i framtiden finns jobb och bra löner.

LO med flera fackliga organisationer är också mycket aktiva i opinionsbildningen kring pensions- och övriga välfärdsfrågor. I det fackliga uppdraget ingår också information om pensionsfrågorna till medlemmar och förtroendevalda. Denna bok är ett led i detta informations- och utbildningsarbete.

Facket som stöd till medlemmarna

Är du medlem har du rätt till personligt stöd från din fackliga organisation, även när det gäller pensionen.

Du har rätt till information, vilket sköts på lite olika sätt beroende på centralorganisation och förbund. Inom LO finns exempelvis ett system med fackliga försäkringsinformatörer, som har information om försäkringar och pensioner som fackligt uppdrag, oftast vid sidan av sitt vanliga arbete.

Information om avtalsförsäkringar och avtalspensionen är något som även icke-medlemmar har rätt till, eftersom kollektivavtalen omfattar alla anställda på respektive avtalsområde.

SAS Technical Services

WARNING

Allmän pension

Fem fakta om allmän pension	34
Allmän pension på nybörjarnivå	34
Lagar styr den allmänna pensionen	35
Hur mycket blir det?.....	35
Den allmänna pensionens tre eller fyra delar	36
Härifrån kommer pengarna	37
Premiepensionen är bara en mindre del.....	38
Allmän pension på fortsättningsnivå	39
Hela livets inkomster – upp till ett tak.....	39
Pensionsavgifterna.....	41
Inkomstpension.....	41
Tilläggspension.....	43
Premiepension	44
Garantipension.....	46
Allmän pension på fördjupningsnivå	47
Pensionsgrundande inkomst – golv och tak i siffror	47
Stämmer verkligen pensionsavgifterna?	47
Född före 1954? – se dina siffror på nästa sida.....	47
Dela med dig av din premiepension	49
Hur stor blir garantipensionen?.....	49
Mer om bostadstillägg och äldreförsörjningsstöd.....	50
Vem får pengarna om du dör i förtid?.....	52
Kan pensionspengarna ta slut?.....	52

Fem fakta om allmän pension

Alla som bor och/eller arbetar i Sverige omfattas.

De flesta av oss både bor och arbetar här, men det är viktigt att komma ihåg att också den som inte är bosatt i Sverige kan tjäna in svensk allmän pension genom att förvärvsarbeta i Sverige.

Det finns en garanterad lägstanivå.

Ingen pensionär som är bosatt i Sverige ska behöva leva på välgörenhet. I det nu gällande allmänna pensionssystemet heter lägstanivån garantipension. För den som inte uppfyller kravet på minsta antal bosättningsår, finns det ett statligt stöd som heter Äldreförsörjningsstöd.

Större delen av ålderspensionen är dock inkomstrelaterad. Hela livets inkomster räknas.

Den bärande principen för vad ålderspensionen ska grundas på kallas livsinkomstprincipen. Hela livets inkomster räknas, inte längre bara ett begränsat antal ”bästa år”. Även socialförsäkringsersättningar, till exempel sjukpenning, föräldrapenning och sjukersättning samt dagpenning från a-kassan ger pensionsrätt.

Bara inkomster upp till ett visst tak ger pensionsrätt.

Det allmänna pensionssystemet ”slutar” vid en viss inkomst. Staten tar in avgift för inkomster över taket, men pensionen blir inte högre för det. Det är ett av skälen till att fack och arbetsgivare har förhandlat fram kompletterande avtalspensionsplaner.

Begränsade möjligheter att påverka själv.

Du kan inte betala in mer själv till det allmänna pensionssystemet. Däremot kan du (försöka i alla fall) höja din lön eller – mest effektivt – arbeta under fler år. Premiépension inte bara kan, utan bör, du försöka påverka själv genom att välja fonder i premiépensionssystemet.

Allmän pension på nybörjarnivå

Allmän pension är samlingsnamnet för den ålderspension som betalas ut av Pensionsmyndigheten. I pensionspyramiden ligger allmän pension längst ned och är den breda grund som de kompletterande pensionerna – avtals-/tjänstepension och privat pensionssparande – står på. Pensionspyramidens bild av den breda basen är ett sätt att åskådliggöra att större delen av ålderspensionen kommer från det allmänna pensionssystemet.

I detta första avsnitt får du grundläggande kunskap om den allmänna pensionen, men utan alltför många detaljer. Dem väntar vi med till fortsättningsnivån som är nästa avsnitt.

Lagar styr den allmänna pensionen

Den allmänna pensionen beslutas av riksdagen. Ålderspensionen är med andra ord en lagstadgad rättighet i Sverige. Denna rätt omfattar dels alla som arbetar i Sverige, dels alla som är bosatta i Sverige.

Reglerna för den allmänna pensionen står i i en egen avdelning av socialförsäkringsbalken. Det är riksdagen som beslutar om vilka regler som ska gälla för den allmänna pensionen – och det gör den ytterst sällan, eftersom ett pensionssystem som omfattar hela folket varken bör eller kan ändras hur ofta som helst. Den senaste ändringen beslöts 1994 och trädde i kraft i flera steg: 1999, 2001 och 2003.

Lagstadgade pensionssystem är normalt mycket långlivade. Det är en lång och svår process att byta allmänt pensionssystem och dessutom ligger det i hela samhällets intresse att pensionssystemet är stabilt.

Före det nu gällande systemet byggde den allmänna pensionen på folkpension och ATP samt ett antal tilläggsförmåner. Detta gamla system har numera förpassats till bakgrunden, i form av en uppsättning övergångsregler. Sådana behövs alltid när man byter pensionssystem, för att de som redan hunnit tjäna in mycket pensionsrätt i det gamla systemet inte ska missgynnas av bytet till ett nytt system.

Alla nya pensionsrätter tjänas sedan 1999 in i det nuvarande, ”nya” allmänna pensionssystemet.

Vad hände med folkpension och ATP?

Hur var det nu med det tidigare pensionssystemet? Där beståndsdelarna hette folkpension och ATP och det fanns sådant som hette särskilt grundavdrag och hustrutillägg?

Det systemet har upphört, men finns så att säga kvar i bakgrunden. Det som i det nu gällande pensionssystemet heter Tilläggspension är helt enkelt omräknade pensionsrätter från det gamla systemet. Alla som är födda 1938-1953 har en större eller mindre del sådan pension. Och det finns dessutom en garanti att den slutliga pensionen, beräknad enligt det nya systemet, inte ska få bli lägre än vad den ATP plus folkpension som du hade tjänat in till och med år 1994.

Hur mycket blir det?

Vi börjar direkt med den fråga som är den ojämförligt vanligaste när det gäller allmän pension: ”Hur mycket får jag i pension?”

Den första delen av svaret är enkelt: När du börjar lyfta din allmänna pension sätter Pensionsmyndigheten in en viss summa pengar på ditt konto varje månad. 2016 är denna summa minst cirka 7 000 – 7 900 kronor. Om din pension ligger inom detta intervall så betyder det att du får all pension som garantipension. Det lägre beloppet är garantipension för den som är gift eller registrerad partner och det högre för den som är ogift.

Den andra delen av svaret är mer invecklat: Du som läser denna bok är antagligen fortfarande i yrkesverksam ålder, så 2016 års beloppsuppgifter säger inte så mycket om hur det blir för just dig i framtiden. Det sanningsenliga svaret på frågan ”Men hur mycket blir det för mig?” är att det tyvärr inte går räkna ut exakt.

Det finns prognoser, men tillförlitligheten beror på hur många år – eller decennier – som just du har kvar till pensionen. Om du bara har några få år kvar till exempelvis 65-årsdagen, är prognosen mer säker än om du är 40 eller 25 år.

Orange kuvertet innehåller en prognos

Men det finns alltså en prognos. Den är officiell i bemärkelsen att det är Pensionsmyndigheten som ansvarar för uträkningarna. Du får den och annan information som gäller just dig och din pension varje år i brevlådan inuti ett stort orangefärgat kuvert. För yrkesverksamma finns bland annat följande uppgifter:

- Hur mycket allmän pension som du tjänat in hittills (det kallas för pensionsbeholdning och anges i kronor).
- Hur stor din allmänna pension kan komma att bli per månad om du tar ut den vid 61, 65 eller 70 års ålder (om du har fyllt 61 år gäller andra prognosåldrar) samt vid en alternativ pensioneringsålder.

Den alternativa pensioneringsåldern är en nyhet från och med 2012 års upplaga av det orange kuvertet. Den anger hur länge du behöver vara kvar i arbete för att få en pension som motsvarar vad du skulle ha fått om den genomsnittliga livslängden varit oförändrad i förhållande till när det nuvarande pensionssystemet infördes. Uppgiften visas sedan också grafiskt i ett diagram längst ned på sidan.

Orange kuvert skickas till alla från och med årskull födda 1938. Har du redan börjat ta ut din pension innehåller sammanställningen uppgifter om hur mycket du får i pension varje månad under det kommande året, vilka utbetalningsdagar som gäller och information om dina eventuella premiepensionsfonder.

Handen på hjärtat – har du läst?

Hör du till dem som visserligen öppnar det orange kuvertet och tittar lite på papperet, men sedan lägger undan det för att det känns för krångligt? Det är inget att skämmas för. Studiet av uppgifterna i det orange kuvertet kan kännas motigt om du inte har vissa grundfakta – med tillhörande facktermer – om den allmänna pensionen klara för dig.

Dessa ska du få här och nu.

Den allmänna pensionens tre eller fyra delar

Pensionen en klumpsomma när den betalas ut, men den består av intjänad pension i olika delar av det allmänna pensionssystemet. Om du har det orange kuvertet tillhands (det behövs inte, men ta fram det nu om du vet var du lagt det), ser du att det finns separata avsnitt för olika delar:

- Inkomstpension
- Tilläggspension (*denna uppgift finns i orange kuvertet bara om du är född under något av åren mellan 1938 och 1953*)
- Premiépension

Pensionsdelar som grundas på inkomst

Dessa två eller tre delar av den allmänna pensionen bygger på att du har inkomst. Det kan vara inkomst från förvärvsarbete som anställd eller egenföretagare. Det kan också vara socialförsäkringsersättningar eller dagpenning från a-kassan. Alla dessa inkomster kan ligga till grund för det som Pensionsmyndigheten registrerar varje år som pensionsgrundande inkomst, PGI.

Förutom inkomster från förvärvsarbete och socialförsäkringsersättningar med mera finns det ytterligare ett sätt att tjäna in allmän pension på. Det är genom reg-

lerna för pensionsgrundande belopp. Då är inkomsten "fiktiv" (påhittad/antagen/schablonberäknad) och tilldelas dig om du varit hemma med småbarn, studerat med studiemedel eller gjort totalförsvarsplikt.

Inkomstpension heter den inkomstgrundade pension som alla tjänar in sedan 1999 när det nuvarande pensionssystemet trädde i kraft. Alla som får den årliga sammanställningen i det orange kuvertet har en uppgift där om inkomstpension.

Tilläggs pension, däremot, redovisas i det orange kuvertet bara för personer som är födda 1938-1953 och som år 2016 är mellan 63 och 78 år. Dessa årskullar kallas i det allmänna pensionssystemet för "mellangenerationen". Tilläggs pensionen är också inkomstbaserad pension och är enkelt uttryckt de pensionsrätter från folkpensions-/ATP-systemet som har räknats om till det nuvarande pensionssystemet enligt särskilda regler.

Premiepensionen är den mindre del av de intjänade pensionsrätterna som "översätts" i kronor och som sätts in på ditt personliga konto hos Pensionsmyndigheten. Dessa pengar ska du själv placera i valfria fonder.

Vad gäller för de olika åldersgrupperna?

När ett nytt pensionssystem införs måste man dra gränsen någonstans för vilka som ska omfattas fullt ut, vilka som omfattas men med övergångsregler som tar hänsyn till vad som gällde i tidigare pensionssystem – och vilka som inte ska omfattas alls av det nya systemet.

I det nuvarande allmänna pensionssystem som trädde i kraft i Sverige 1999 gäller följande:

- Födda 1937 eller tidigare omfattas inte alls av det nya, utan får sin pension enligt reglerna för det gamla systemet
- Födda 1938-1953 omfattas av det nya systemet och av övergångsregler
- Födda 1954 eller senare omfattas bara av det nya systemet

Garantipension – lägsta pensionsnivå

Utöver inkomstpensionen, tilläggs pensionen och premiepensionen finns ytterligare en del i det allmänna pensionssystemet. Den delen heter:

- Garantipension

Garantipensionen är, som namnet antyder, statens garanti för att du har rätt till en lägsta pensionsnivå. Garantipension upp till den garanterade nivån betalas ut automatiskt om det visar sig när du ska gå i pension att den pensionsrätt som du har tjänat in inte räcker upp dit.

Härifrån kommer pengarna

Din allmänna pension finansieras genom belopp som motsvarar nästan en femtedel av din lön och andra förvärvsinkomster. Den exakta procentsatsen är 18,5 procent. Här på nybörjarnivån nöjer vi oss med detta konstaterande. Fördjupad information om procentsatser och andra siffror får du i nästa avsnitt.

Som du läste redan i det första kapitlet i denna bok, ser du normalt inte inbetalningarna till den allmänna pensionen. Undantaget är om du är egenföretagare och sköter redovisning och deklaration själv. Inbetalningarna till det allmänna pensions-

systemet består av en kombination av arbetsgivaravgifter och skatt.

Under perioder i livet då du får ersättning från någon socialförsäkring eller motsvarande – alltså vid sjukdom, föräldraledighet, arbetslöshet – är det staten som står för "arbetsgivaravgiften" till pensionssystemet.

Premiepensionen är bara en mindre del

När du går vidare och läser nästa avsnitt – "Allmän pension på fortsättningsnivå" – får du mer detaljerad information om de olika pensionsdelarna. Men redan här på nybörjarnivå behöver du uppmärksamma ett viktigt faktum: Premiepensionen är bara en mindre del av det allmänna pensionssystemet!

Utan att överdriva kan premiepensionen kallas för rubrikernas pension. Den mycket stora uppmärksamhet i medierna som sparande i premiepensionsfonder ("PPM-fonder") har fått, leder många till att tro att premiepensionen är en större och viktigare del av pensionssystemet än den är. Så är det dock inte.

För den som är född 1954 eller senare avsätts 2,5 procent till premiepensionen. För tidigare födda är avsättningen mindre. Exempel: För en person som fyller 60 år under 2012 (född 1952) är avsättningen till premiepensionen bara 2,25 procent. Hela tabellen ser du på sid 48 i fördjupningsdelen av detta kapitel.

Premiepensionsmyndigheten PPM finns inte mer

Pensionsmyndigheten tog 2010 över all pensionsadministration från Försäkringskassan och den tidigare Premiepensionsmyndigheten, som lades ned vid årsskiftet 2009/2010. Uttryck som "PPM-fonder" lever kvar i dagligt tal, men den separata myndigheten finns inte mer.

Fördelningssystem – den stora delen

Större delen av den allmänna pensionen tjänas fortfarande in i vad som kallas för ett fördelningssystem. Till detta system går avgifter som motsvarar 16 procent av lönen. Ett fördelningssystem fungerar så att pensionsavgifterna som kommer in löpande används för att betala ut pensioner till dagens pensionärer.

Fördelningssystem i allmän pension är en sorts generationskontrakt. Vi som är yrkesverksamma betalar pensionärernas pensioner idag, och imorgon när vi gått i pension är det den tidens aktiva generationer som betalar våra pensioner.

Det som du läser i det orange kuvertet om din inkomstpension och eventuella tilläggspension, är med andra ord uppgifter om pengar som inte "finns" idag. Det finns inga sparade (fonderade) pengar någonstans. Din pensionsrätt är en fordran som du har på staten. Ett annat sätt att uttrycka det på är att du har en fordran på kommande generationers yrkesverksamma människor.

AP-fondernas funktion

AP-fonderna – de allmänna pensionsfonderna – skapades på den tiden som det allmänna pensionssystemets viktigaste delar var folkpension och ATP. Fem av de ursprungligen sex fonderna är aktiva i det allmänna pensionssystemet än i dag.

Första, Andra, Tredje och Fjärde AP-fonderna fungerar som "kassakista" för fördelningssystemet. Det är till dessa buffertfonder som arbetsgivaravgifterna som betalas in varje månad går. Och från dessa fonder beställer Pensionsmyndigheten pengarna som behövs varje månad för att sköta pensionsutbetalningarna. Sjätte AP-fonden är inte längre aktiv i pensionssystemet utan har bara till uppgift att långsiktigt placera riskkapital i små och medelstora svenska tillväxtföretag.

Sjunde AP-fonden administrerar en del fonder i premiepensionssystemet. Det handlar om de fonder som kallas Statens förvaltningsalternativ och som bygger på två grundfonder, AP7 Aktiefond och AP7 Räntefond. Dessa fungerar som byggstenar i statens blandfonder samt i den fond, AP7 Såfa, som alla som inte väljer aktivt får sin premiepension placerad i.

Läs mer om AP-fondsyttemet och de olika AP-fonderna på www.apfonderna.se.

Premiereservsystem – den mindre delen

Premiepensionen är inte ett fördelningssystem utan ett så kallat premiereservsystem. Ett annat uttryck för detta är fonderat system. I ett premiereservsystem "finns" pengarna på ett individuellt konto. De ligger där och förväntas växa med ränta på ränta tills det är dags att gå i pension. När premiepensionen infördes var den ett helt nytt inslag i det allmänna pensionssystemet. Den är konstruerad på ett liknande sätt som de delar av avtalspensionssystemen som varje försäkrad själv får välja förvaltare för. (Skillnaden mot avtalspensionernas valbara alternativ är att premiepensionen bara finns som fondförsäkring.)

Premiepensionens framtid?

Ungefär samtidigt som denna upplaga av Pensionsboken tas fram lägger en statlig utredning om premiepensionens framtid fram sina förslag. Syftet med utredningen är att hitta ett bra sätt att säkerställa att fler sparare får en långsiktigt bra avkastning på sitt premiepensionssparande och detta till en rimlig risk och kostnad.

Det kanske största problemet med premiepensionen är att den påverkar den sammanlagda allmänna pensionens storlek på individnivå och att denna påverkan bara kommer att bli större, ju mer pengar som samlas i premiepensionsdelen av systemet. Den pensionsutredning som LO och LO-förbunden genomfört visade att premiepensionskontona i genomsnitt hittills avkastat 6,5 procent per år men att spridningen är mycket stor. Beroende på vilka fonder och fondkombinationer som var och en har valt individuellt kan avkastningen både vara negativ och mycket mer positiv än genomsnittet. Sanningen är att samma födelseår och samma livsinkomst inte ger samma pensionsutfall.

Allmän pension på fortsättningsnivå

I detta avsnitt går vi vidare med studiet av den allmänna pensionen. Vi börjar med pengarna, eller rättare sagt med den del av din lön och andra inkomster som din pensionsrätt beräknas på. Sedan går vi vidare med pensionsavgifterna, alltså de avgifter som bland annat arbetsgivare betalar in till pensionssystemet. Sist i detta avsnitt går vi tillbaka till de olika pensionsdelarna och tittar närmare på detaljerna kring intjänande och uttag.

Hela livets inkomster – upp till ett tak

Hela livets inkomster räknas i det pensionssystem som vi haft sedan 1999. Om du hör någon prata om "de 15 bästa av 30 år", så handlar det om något som gällde i det gamla allmänna pensionssystemet (det som byggde på folkpension och ATP). I det nuvarande systemet är det hela livets inkomster som gäller.

Det finns inga åldersgränser för att tjäna in pension, men däremot beloppsgränser. För att få pensionsrätt måste du komma upp i en lägsta årsinkomst och uppåt finns det en högsta möjliga pensionsgrundande inkomst.

Pensionsgrundande inkomst

Det som din pensionsrätt beräknas på kallas pensionsgrundande inkomst, med förkortningen PGI. Förenklat kan man säga att alla skattepliktiga inkomster (utom ålderspension) ger pensionsrätt. Gå tillbaka i kapitlet och repetera att både förvärsinkomster och socialförsäkringsersättningar – liksom vård av små barn och studier – kan ligga till grund för pensionsgrundande inkomst.

Under inkomståret 2016 gäller följande nedre och övre inkomster för pensionsrätt:

- **Nedre inkomstgräns:** Du måste tjäna sammanlagt minst 18 738 kronor för att få pensionsrätt. Om din årsinkomst är minst så stor, får du pensionsrätt från första kronan. Men det är bara lön eller uppdragsersättning från samma arbetsgivare på mer än 1 000 kronor under året som är pensionsgrundande.

Den nedre inkomstgränsen, "golvet", för pensionsgrundande inkomst är densamma som inkomstgränsen när du måste lämna självdeklaration – 42,3 procent av prisbasbeloppet. Beloppet ovan är vad det blir i kronor år 2016.

- **Övre inkomstgräns:** För inkomståret 2016 kan du få pensionsrätt för högst upp till "taket" på 444 750 kronor. Det motsvarar en månadsinkomst på 37 062 kronor. Lagen föreskriver dock ett beräkningssätt som gör att du måste tjäna 478 551 kronor (39 879 kronor i månaden) för att uppnå maximal pensionsrätt.

Det som vi här kallat för övre inkomstgräns, "taket", är samma sak som högsta pensionsgrundande inkomst, PGI – 7,5 inkomstbasbelopp. För att komma dit måste du dock i praktiken ha haft en inkomst på 8,07 inkomstbasbelopp. Varför, kan du läsa mer om i fördjupningsdelens första avsnitt, Pensionsgrundande inkomst – golv och tak i siffror.

Olika basbelopp för golv och tak

Lägg märke till och kom ihåg att golvet räknas ut i prisbasbelopp och taket i inkomstbasbelopp.

Pensionsgrundande belopp

I vissa situationer kan du få ett fiktivt så kallat pensionsgrundande belopp. Det gäller om du studerar med studiemedel eller om du som förälder vårdar barn/adoptivbarn som inte fyllt fyra år. Även tidigare värnplikt eller civilplikt gav pensionsgrundande belopp, men det är inte aktuellt längre eftersom den allmänna värnplikten avskaffades 2010. (Men om du gjort lumpen tidigare så finns de pensionsgrundande belopp som tillgodoräknades dig förstås kvar i systemet.)

Det pensionsgrundande beloppet räknas ut på lite olika sätt beroende på om det handlar om studier, barnår eller den tidigare värnplikten. Vid studier är det bidragsdelen av studiemedlen som är grunden. Vid värnplikt var grunden den så kallade generella jämförelseinkomsten – genomsnittlig pensionsgrundande inkomst för alla försäkrade under 65 år.

Vid barnår kan man räkna på tre olika sätt, bland annat på den generella jämförelseinkomsten. Pensionsmyndigheten räknar på det sätt som är förmånligast för dig. Barnårsrätten tilldelas den förälder som tjänar minst under de fyra år som rätten gäller. Pensionsgrundande belopp för barnår kan kompensera för inkomstbortfallet oavsett om du är helt ledig med föräldrapenning eller om du har gått ned i arbetstid.

Förvärvsvillkor

Du kan bara få pensionsgrundande belopp om du haft pensionsgrundande inkomst, PGI, under minst fem år och då fått ihop en PGI på minst två inkomstbasbelopp per år. Motsvarande regler gäller för dig som haft sjuk- eller aktivitetsersättning och fått pensionsgrundande belopp fastställt för detta.

Pensionsgrundande belopp läggs ihop med övriga inkomster som kan ge pensionsrätt. På ditt "pensionskonto" registrerar Pensionsmyndigheten varje år din pensionsgrundande inkomst, PGI. Högst kan den, som sagt, bli 7,5 inkomstbasbelopp.

Du kan se efter i det orange kuvertet varje år hur stort beloppet är som tillgodoräknats dig för inkomståret två år tidigare och hur mycket du samlat ihop hittills i pensionsbehållning.

Pensionsavgifterna

Pensionsavgiften till det allmänna pensionssystemet är 18,5 procent av den pensionsgrundande inkomsten. Från början var tanken att arbetsgivare och löntagare skulle finansiera hälften var av den sammanlagda pensionsavgiften men så har det inte blivit. Följande fördelning har gällt sedan det nya allmänna pensionssystemet startade 1999.

Arbetsgivar delen av pensionsavgiften kallas för ålderspensionsavgift. Den är 10,21 procent. Om du är egenföretagare, är det du själv/ditt företag som betalar denna del. Om din pensionsrätt grundar sig på socialförsäkringsersättning eller motsvarande, är det staten som betalar arbetsgivar delen av pensionsavgiften som då kallas för statlig ålderspensionsavgift.

Löntagardelen kallas för allmän pensionsavgift. Den är 7,0 procent och den dras via skattsedeln från alla som har pensionsgrundande inkomst. Under många år har staten dock "betalat tillbaka" eller "nollat" den allmänna pensionsavgiften genom att du har fått en automatisk skattesänkning på samma belopp.

Arbetsgivar delen betalas för alla inkomster, även över inkomsttaket för allmän pension. Löntagardelen, den allmänna pensionsavgiften, betalar du dock bara på inkomster upp till taket.

Inkomstpension

Så fungerar det medan du är i yrkesverksam ålder

Av avgiften på 18,5 procent för ett visst år går 16,0 procentenheter till den del av pensionssystemet som heter inkomstpension. Detta gäller sedan 1999 för alla med inkomst som kan bli till pensionsgrundande inkomst, oavsett ålder.

Repetera!

Det finns inga åldergränser. Så fort som inkomsten överstiger gränsen för att lämna självdeklaration – 42,3 procent av prisbasbeloppet – så blir pengarna pensionsgrundande från första kronan. Även en sommarjobbande tonåring kan med andra ord tjäna in pensionsrätt.

Som du läst tidigare, "finns" de pengar som betalas in till inkomstpensionen inte på något konto, eftersom årets avgifter löpande används för att betala årets pensioner. Avgiften räknas dock om till en pensionsrätt, en fordran på staten, som bokförs som en så kallad pensionsbehållning. Hur mycket som du har lyckats samla ihop hittills ser du i rutan som det står pensionsbehållning på i det orange kuvertets sammanställningsblad.

Denna pensionsbehållning – din fordran på staten – räknas om varje år.

- Fjölårets intjänade pensionsrätt läggs till din samlade pensionsbehållning.
- Alltihop räknas upp med inkomstindex, som är ett tal som speglar den genomsnittliga inkomstutvecklingen i landet (motsvarande index för prisutvecklingen heter konsumentprisindex, KPI).
- De personer som avlider under året lämnar efter sig sina pensionsbehållningar och de fördelas till dig och alla andra som finns kvar i systemet. Sådana pengar kallas på pensionsfackspråk för arvsvinster.
- Statens kostnader för att administrera systemet dras ifrån och minskar alltså pensionsbehållningarna. Denna "förvaltningsavgift" ligger för närvarande på cirka 0,03 procent för inkomstpensionen och 0,09 procent för premiepensionen.

Så fungerar det när du ska ta ut pensionen

Begreppen förtida uttag och uppskjutet uttag finns inte i det nuvarande allmänna pensionssystemet, eftersom begreppet lagstadgad pensionsålder är avskaffat. 65 års ålder används dock fortfarande som riktmärke för olika slags beräkningar och man talar i stället om tidigt uttag respektive sent uttag av ålderspension.

Dessa lägre respektive högre pensionsbelopp per månad som blir resultatet av tidigt eller sent uttag får du leva med resten av livet som pensionär. Ju tidigare du tar ut pensionen, desto lägre blir den – och förblir så livet ut. Ju senare uttag, desto högre pension – livet ut.

Lönar det sig att jobba längre?

För många som är födda 1954 och senare lönar det sig att ta ut pensionen senare än vid 65 års ålder (eller, för det fåtal som både vill och kan, även senare än 70 års ålder). Inkomstpensionen blir högre ju fler månader och år man väntar med uttaget.

Det stora undantaget är om du har rätt till utfyllnad av pensionen med garantipension. Det är inte säkert att det lönar sig för dig att arbeta längre och tjäna in nya pensionsrätter, eftersom garantipensionen då minskar.

Pensionsmyndigheten har svaret

Det allra viktigaste rådet är följande: Är du i 60-årsåldern i dag och funderar på hur du ska göra med pensionsuttaget – kontakta Pensionsmyndigheten och be att få en beräkning av olika alternativ! Då får du också svar på frågan om det lönar sig eller inte för dig som har rätt till garantitillägg och/eller garantipension att arbeta efter till exempel 65-årsdagen.

Eftersom det inte finns någon fastställd pensionsålder, måste du själv anmäla till Pensionsmyndigheten att du vill börja ta ut ålderspension. Observera att detta gäller för alla. Många som har sjukersättning ("förtidspension") tror felaktigt att ålderspensionen betalas ut automatiskt när sjukersättningen upphör vid 65 års ålder. Så är det alltså inte.

När du har anmält att du vill börja ta ut pension, fastställs din pensionsbehållning. Den är summan av de pensionsrätter som du har tjänat ihop under den aktiva tiden och som översatts i pengar. Sedan räknar Pensionsmyndigheten ut hur stor pension du ska ha per månad för att din pensionsbehållning ska räcka livet ut.

Det som Pensionsmyndigheten använder är en uppgift som kallas delningstal och som är lika för kvinnor och män. Detta delningstal är i huvudsak den sammanvägda genomsnittliga återstående beräknade livslängden för alla som är födda samma år som du.

I delningstalet läggs också in ett "förskott" på framtida tillväxt i den svenska ekonomin. Detta "förskott" på 1,6 procent läggs till för att något dämpa nedgången i din hushållsekonomi under det första året som pensionär efter yrkeslivet. Från och med det andra året som pensionär minskas uppräkningsen av din pension varje år med 1,6. Det kallas för "följsamhetsindexering".

Delningstalet – hur länge pengarna ska räcka

Delningstalet är ett sätt att beräkna hur länge pensionsbehållningen på ditt "konto" ska räcka. Delningstalet är lika stort för alla, kvinnor och män, med samma födelseår. Men beroende på hur gammal du är, blir delningstalet större eller mindre. Exempel: Om du tar ut pensionen vid 64 år är delningstalet större – och pensionen mindre per månad – än när du har fyllt 65, eftersom pengarna ska räcka ett år längre.

Observera att du inte behöver ta ut all pension på en gång om du inte vill. Du kan ta ut 100, 75, 50 eller 25 procent – och du kan gå upp och ned i pensionsuttag under pensionärstiden. Du kan också avstå från att ta ut pension under en period. Att göra det eller ta ut bara en del av pensionen kan vara intressant om du har andra inkomster. Då blir det ju mer pengar kvar i din sammanlagda pensionsbehållning än om du tar ut 100 procent hela tiden.

Det enda du behöver tänka på om du tillhör den så kallade mellangenerationen, alltså är född 1938-1953, är att du måste ta ut inkomstpension och tilläggspension samtidigt och i lika stora delar.

Tilläggspension

Tilläggspension finns bara för mellangenerationen.

Den motsvarar de pensionsrätter som du som är född 1938-1953 hade hunnit tjäna in i det tidigare folkpensions-/ATP-systemet till och med år 1994 och en viss andel av de pensionsrätter som du tjänar in nu. De gamla pensionsrätterna (före 1995) har räknats om till det nuvarande allmänna pensionssystemet.

Så fungerar det medan du är i yrkesverksam ålder

För dig och dina generationskamrater i mellangenerationens årskullar lever det gamla pensionssystemet kvar, fast i bakgrunden. Beroende på hur gammal du är, tjänar du in en kombination av inkomstpension (enligt det nuvarande systemet) och tilläggspension (enligt det gamla). Andelarnas storlek kan du se i tabellen över den så kallade tjugondelsinfasingen som finns i avsnittet "Allmän pension på fördjupningsnivå" lite längre fram.

När du ska börja ta ut din pension, räknas ATP-poäng ut för dig enligt de gamla reglerna för den andel av pensionen som ska styras av de gamla reglerna. Då har du en garanti för att din inkomstgrundade ålderspension från och med 65 års ålder lägst ska motsvara den ålderspension som du hade tjänat in i form av ATP och folkpension till och med år 1994.

Om det visar sig att garantiregeln blir tillämplig för dig, betalas mellanskillnaden ut i form av ett garantitillägg.

Sammanblandningsrisk

Blanda inte ihop garantitillägget med garantipensionen enligt det nuvarande pensionssystemet. Det är två skilda saker! Garantitillägget handlar om att den som hade hunnit tjäna in mycket pensionsrätt i det gamla systemet och tjänar in mindre i det nya inte ska missgynnas av övergången.

Så fungerar det när du ska ta ut pensionen

Du som är "mellangenerationare" har rätt till både inkomstpension och tilläggs pension. Du måste ta ut båda samtidigt och till lika stor del, till exempel 100 procent eller 50 procent. Premiepensionen, som du också har rätt till, kan du däremot hantera fristående. Du kan om du vill ta ut den samtidigt, före eller efter de två andra delarna och med en annan procentsats – 100, 75, 50 eller 25 procent.

Den tidigaste möjliga tidpunkten för uttag är från och med månaden då du fyller 61 år.

Om du tar ut pensionen då eller vid någon annan tidpunkt före 65 års ålder, minskar den med cirka en halv procent för varje månad som du är yngre än 65 år. Är du exempelvis 63 när du börjar lyfta hela din ålderspension, blir den 12 procent lägre (24 månader x 0,5 procent) än om du väntat till 65 års ålder.

Om du väntar med att ta ut pensionen efter fyllda 65 år, ökar den med cirka 0,7 procent för varje månad efter 65-års månaden. Exempel: Du väntar tills du har fyllt 67 år, varvid pensionen blir 16,8 procent högre (24 månader x 0,7 procent).

Tidigt uttag medför att pensionen ligger kvar på den lägre nivån livet ut. Omvänt medför sent uttag att den högre pensionsnivån blir kvar livet ut.

Lönar det sig att jobba längre?

Om du tillhör mellangenerationen lönar det sig inte så mycket att vänta med uttaget längre än till 70 års ålder, eftersom den automatiska höjningen upphör då. Och om det skulle visa sig att du har rätt till garantitillägg enligt den speciella garantiregeln för mellangenerationen, är det alls inte säkert att ett eller ett par extra arbets-/inkomstår efter 65 års ålder skulle ge dig mer.

Detsamma gäller dig som har rätt till utfyllnad av pensionen med garantipension. Det är inte säkert att det lönar sig för dig att arbeta längre och tjäna in nya pensionsrätter, eftersom garantipensionen då minskar.

Pensionsmyndigheten har svaret

Det allra viktigaste rådet är följande: Är du i 60-årsåldern i dag och funderar på hur du ska göra med pensionsuttaget – kontakta Pensionsmyndigheten och be att få en beräkning av olika alternativ! Då får du också svar på frågan om det lönar sig eller inte för dig som har rätt till garantitillägg och/eller garantipension att arbeta efter till exempel 65-årsdagen.

Premiepension

Premiepensionen var, när den kom, en av de stora nyheterna i det nya allmänna pensionssystemet. Något liknande fanns inte i det tidigare folkpensions-/ATP-systemet. Försäkringstekniskt är premiepensionen en fondförsäkring och den är ett premiere-servsystem.

Repetera!

Inkomstpensionen och tilläggspensionen är ett fördelningssystem. Årets pensionsavgifter används för att betala årets pensioner och det "konto" som pensionsrätten bokförs på innehåller inga pengar just nu.

Premiepensionen är däremot ett premiereservsystem, vilket innebär att pengarna är "riktiga" pengar i kronor och ören redan i dag.

Så fungerar det medan du är i yrkesverksam ålder

Till premiepensionen går 2,5 procentenheter (lägre avsättning för personer födda 1938-1953). Du ska själv välja förvaltare för dessa pengar. Skillnaden mellan förvaltarval i det allmänna pensionssystemets premiepensionsdel och i de kollektivavtalade pensionsplanerna är premiepensionen är konstruerad som enbart en fondförsäkring. I avtalspensionen har du också alternativet traditionell pensionsförsäkring.

Det är den statliga Pensionsmyndigheten som både är försäkringsgivare och som administrerar premiepensionen, inklusive val och omval av fonder. Det kostar ingenting att byta fonder och det kan du göra när som helst – även flera gånger om året.

Det brukar vid varje tidpunkt finnas ungefär 800 fonder att välja mellan, hos svenska eller utländska fondförvaltare. Du får ha högst fem fonder samtidigt.

Du kan också aktivt välja att ha staten, genom Sjunde AP-fonden, som förvaltare. Sedan sommaren 2010 innehåller statens förvaltningsalternativ två grundfonder (100 procent aktier respektive 100 procent räntebärande värdepapper) och tre blandfonder – samt "ickeväljarfonden" AP7 Såfa, som också kan väljas aktivt. Läs mer på Sjunde AP-fondens webbplats www.ap7.se. Dessutom har Pensionsmyndigheten information på www.pensionsmyndigheten.se/Ap7SafaStatensArskullsförvaltningsalternativ.html.

När du har gjort ditt val av fond eller fonder, skickar Pensionsmyndigheten över pengarna till den eller de förvaltare som valts.

Sekretess i premiepensionssystemet

Det råder full sekretess i premiepensionssystemet. Medlen förs över som en klumpsumma till förvaltarna och bara Pensionsmyndigheten och du själv känner till hur dina pengar är placerade och hur stort tillgodohavandet på ditt konto är.

Många, särskilt yngre personer, låter bli att göra ett aktivt val. Det är också en möjlighet och pengarna går inte förlorade. Om du inte gör något aktivt val, placeras dina premiepensionspengar i en "ickeväljarfond" som förvaltas av Sjunde AP-fonden. Den heter numera AP7 Såfa och är till större delen en aktiefond.

Premiepensionen är en del av det allmänna pensionssystemet, men staten garanterar inte pengarna. Du bär själv ansvaret för att välja – eller avstå från att välja – fonder och byta dem. Även för ickeväljar-fonden gäller att staten inte ger någon garanti för fondandelarnas värde.

Så fungerar det när du ska ta ut pensionen

Liksom för de andra allmänna pensionsdelarna är 61 års ålder den lägsta uttagsåldern för premiepensionen. Du kan skjuta upp uttaget hur länge som helst och du kan ta ut pensionen till 100, 75, 50 eller 25 procent och växla andel när du vill.

I samband med uttaget har du ett val att göra: Behålla fondförsäkringsformen eller växla om till en traditionell försäkring. Väljer du traditionell försäkring har du en viss garanterad avkastning och du riskerar inte att pensionskapitalet krymper. Väljer

du fondförsäkring så fortsätter ditt premiepensionskonto som vanligt och du kan fortsätta administrera ditt fondsparande som du gjorde tidigare.

Oavsett vilket du väljer, kan du inte ångra dig, utan det är vid det första uttags-tillfället som du bestämmer hur du vill ha det med din premiepensionsförvaltning under pensionärstiden.

I samband med uttaget kan du också välja att köpa ett efterlevandeskydd till din premiepension.

Garantipension

Alla som är bosatta i Sverige kan få garantipension som utfyllnad om den egna inkomstgrundade pensionen – i form av inkomstpension, premiepension och eventuell tilläggspension – är låg. Enligt huvudregeln ska du ha varit folkbokförd här i minst tre år. För full garantipension ska du ha 40 bosättningsår. Exempel: Om din bosättnings-tid bara är 20 år, får du bara halv garantipension.

Du kan tidigast få garantipension från 65 års ålder. För denna pensionsdel gäller alltså inte 61 år som lägstaålder.

- Du kan högst få 7 863 kronor i månaden om du är ogift. Om du är gift eller registrerad partner kan du högst få 7 014 kronor. Sambo räknas i regel som ogift. Undantaget är om du tidigare varit gift med din sambo eller om ni har/har haft gemensamt barn.

Beloppen ovan gäller 2016. De motsvarar 2,13 respektive 1,90 prisbasbelopp. Garantipensionen behöver du inte ansöka om separat, utan den betalas ut automatiskt av Pensionsmyndigheten om du har rätt till det.

Eftersom garantipensionen är en utfyllnadspension, kommer alla inte att få den. Har du rätt till inkomstgrundad pension, så minskar förstås garantipensionsdelen eller bortfaller helt. Men tanken i det allmänna pensionssystemet är att det alltid ska löna sig att arbeta. Så även den som har tjänat in en mycket låg inkomstgrundad pension ska kunna se nytta av den i plånboken. Därför minskar inte garantipensionen exakt krona för krona med inkomstgrundad pension, utan bara nästan.

Andra pensioner påverkar inte rätten till garantipension

Ett vanligt missförstånd är att man missar garantipensionen om man har tjänat in avtalspension eller om man har en privat pensionsförsäkring eller annat privat sparande till pensionen.

Så är det inte! När Pensionsmyndigheten avgör om du har rätt till garantipension tittar den bara på hur hög, eller rättare sagt låg, din inkomstgrundade pension är i det allmänna pensionssystemet.

Ett mer invecklat sätt att uttrycka det här på är att garantipensionen inte samordnas med avtalspension eller privat pensionssparande och inte heller med de belopp som betalas ut från premiepensionsdelen av det allmänna pensionssystemet.

I fördjupningsavsnittet som följer nu finns även ett avsnitt – ”Hur stor blir garantipensionen?” – om hur man räknar ut samordningen mellan inkomstgrundad pension och garantipension.

Allmän pension på fördjupningsnivå

Pensionsgrundande inkomst – golv och tak i siffror

Den nedre inkomstgränsen för pensionsgrundande inkomst, PGI, är samma som gränsen för att lämna självdeklaration. Det räknas ut i form av prisbasbelopp och är 42,3 procent av prisbasbeloppet under det aktuella året. Så räknar man under 2016: Prisbasbeloppet på 44 300 kronor multipliceras med 0,423 = 18 738 kronor.

Den övre inkomstgränsen är lite mer komplicerad. Den högsta pensionsgrundande inkomsten, PGI, är 7,5 inkomstbasbelopp. 2016 är inkomstbasbeloppet 59 300 kronor, vilket betyder att PGI är 59 300 kronor x 7,5 = 444 750 kronor, vilket blir 37 062 kronor i månaden.

I praktiken räcker det dock inte med att du tjänar 37 062 kronor i månaden, utan du måste i själva verket tjäna 39 879 kronor i månaden för att få högsta möjliga pensionsrätt för 2016. Det beror på att lagen definierar pensionsgrundande inkomst som årsinkomsten minus den allmänna pensionsavgiften. För att komma ned till 7,5 inkomstbasbelopp krävs det i praktiken att man har en årsinkomst på 8,07 inkomstbasbelopp – vilket 2016 är 478 551 kronor eller 39 879 kronor i månaden.

Stämmer verkligen pensionsavgifterna?

Minns du att det stod i inledningen att det inte finns några dumma frågor? Ett bra exempel på en sådan "dum fråga" som absolut inte är dum är följande:

Om arbetsgivaren betalar 10,21 procent och du själv 7 procent så blir det 17,21 procent. Hur kan det samtidigt stå att pensionsavgiften är 18,5 procent? Det fattas ju 1,29 procent? Felräkning, eller...?

Svaret är nej, det är ingen felräkning men det ligger en något invecklad räkneoperation bakom. Så här räknar staten för att fastställa din pensionsgrundande inkomst, PGI: Beräkningen börjar med avgiftsunderlaget, som är detsamma som årsinkomsten. Från årsinkomsten dras först de 7 procentens allmänna pensionsavgift. Genom denna räkneoperation blir PGI-beloppet alltid lägre än årsinkomsten.

18,5 procent av inkomsten efter avdraget på 7 procent motsvarar en avgift på 17,21 procent av hela inkomsten.

Född före 1954? – se dina siffror på nästa sida

Repetera!

Om du till exempel är född 1955 har du inte någon del pension från det gamla allmänna pensionssystemet. Men det betyder självklart inte att din tidigare intjänade pensionsrätt har gått förlorad. Den är i sin helhet omräknad till inkomstpension.

Om du är född 1938–1953 har du något fler uppgifter att hålla reda på om din allmänna pension än de som är yngre. Bland annat har du en "extra" pensionsdel utöver inkomstpensionen – tilläggs pension. Avsättningarna till din premiepension är också lägre än för personer födda från och med 1954.

Tabellen visar den fördelning som i det allmänna pensionssystemet kallas för tjugondelsinfasing. Som du ser, har de äldsta i de årsklasser som kallas mellangenerationen mycket mer pension i form av tilläggs pension – och en mycket lägre premiepensionsavsättning – än de yngre.

För jämförelsens och fullständighetens skull visar vi i tabellen hur det ser ut för personer födda 1937 eller tidigare (ingen del pensionsrätt från det nuvarande systemet) respektive födda 1954 och senare (all pension från det nuvarande systemet).

Titta en stund på högerkolumnen där premiepensionsavsättningarna står! Om du och en arbetskamrat skulle titta på era orange kuvert tillsammans blir det, som du ser, skillnad även om ni tjänar exakt lika mycket och har gjort exakt samma val av fonder. Om du exempelvis är född 1953 och din arbetskamrat 1954, kommer din ett år yngre arbetskamrats orange kuvert att visa att hen har mer i premiepension

Födelseår	Andel av ålderspension från folkpensions-/ATP-systemet	Andel av ålderspension från det nya pensionssystemet	Avsättning till premiepension (andel av pensionsavgiften)
- 1937	20/20	0	0
1938	16/20 (sexton tjugondelar)	4/20 (fyra tjugondelar)	0,5%
1939	15/20	5/20	0,625%
1940	14/20	6/20	0,75%
1941	13/20	7/20	0,875%
1942	12/20	8/20	1,0%
1943	11/20	9/20	1,125%
1944	10/20	10/20	1,25%
1945	9/20	11/20	1,375%
1946	8/20	12/20	1,5%
1947	7/20	13/20	1,625%
1948	6/20	14/20	1,75%
1949	5/20	15/20	1,875%
1950	4/20	16/20	2,0%
1951	3/20	17/20	2,125%
1952	2/20	18/20	2,25%
1953	1/20	19/20	2,375%
1954 -	0	20/20	2,5%

Titta en stund på högerkolumnen där premiepensionsavsättningarna står! Om du och en arbetskamrat skulle titta på era orange kuvert tillsammans blir det, som du ser, skillnad även om ni tjänar exakt lika mycket och har gjort exakt samma val av fonder. Om du exempelvis är född 1953 och din arbetskamrat 1954, kommer din ett år yngre arbetskamrats orange kuvert att visa att hen har mer i premiepension.

Dela med dig av din premiepension

Vi fortsätter med ytterligare information om premiepensionen. Ett fortfarande vanligt problem är att kvinnor ofta tjänar mindre än män och att det inte är alldeles ovanligt att kvinnor frivilligt går ned i arbetstid under en kortare eller längre period för att ägna mer tid åt barn och familj.

Valet är givetvis vars och ens eget, men lägre inkomst exempelvis genom deltidsarbete "straffar sig" när man ska gå i pension. Det nuvarande allmänna pensionssystemet bygger på precis hela livets inkomster – inte bara på ett visst antal år.

I premiepensionssystemet finns därför en möjlighet för den som är gift eller registrerad partner att överlåta sin premiepensionsrätt till den andra parten.

Vill du göra en sådan överföring, ska både du och din make eller registrerade partner skriva under anmälan. Anmälan ska vara inne hos Pensionsmyndigheten före den 31 januari det år som överföringen avser. Annars börjar överföringen först från och med året efter anmälan. Överföringen rullar sedan på tills endera eller båda anmäler att den ska upphöra. Om ni skils eller en av er avlider, upphör överföringen från och med året efter skilsmässan/dödsfallet.

Att komma ihåg om överföring

Du kan inte föra över bara en del av premiepensionen. Det är hela pensionsrätten eller inget alls. Överföringen är inte gratis heller, utan den överförda pensionsrätten blir 8 procentenheter lägre. Det beror bland annat på att staten räknar med att det oftast är en man som överför premiepension till en kvinna. Kvinnors genomsnittliga livslängd är högre än mäns och därför ska pengarna räcka längre. Överförd premiepension blir dock bara 92 procent av "full" pension även om det är en kvinna som överför till en man.

Hur stor blir garantipensionen?

I den bästa av världar skulle ingen av oss behöva utfyllnad med garantipension. Allas arbetsinkomster skulle vara så höga att hela ålderspensionen skulle kunna grundas på dem. Men så är det ju inte. Idag har 56 procent av alla kvinnor som är pensionärer utfyllnad med garantipension och 17 procent av män som är pensionärer.

Sambo räknas som ogift

I många sammanhang räknas sambo lika med gift (till exempel när det gäller förmånstagarförordnande i Tjänstegrupplivförsäkringen, TGL). Men inte när det gäller samordning av garantipension. Här är sambo detsamma som ogift.

När Pensionsmyndigheten ska avgöra om du har rätt till garantipension och i så fall hur mycket, börjar man med det som kallas för garantipensionens basnivåer. De är, som du läst tidigare här i boken, 2,13 procent av prisbasbeloppet om du är ogift och 1,90 om du är gift eller registrerad partner. 2016 motsvarar det 7 863 respektive 7 014 kronor.

Sedan tittar Pensionsmyndigheten på hur mycket du har tjänat in i inkomstgrundad pension. Det som räknas – som årsbelopp – är inkomstpension, tilläggs-pension, änkepension från ATP och utländsk allmän pension som inte likställs med garantipension.

Om du är ogift, minskar garantipensionen upp till 1,26 prisbasbelopp krona för krona med de andra allmänna pensioner som du får. Om du är gift, är samordningsgränsen 1,14 prisbasbelopp. Men om du får mer inkomstgrundad ålderspension än så, minskar garantipensionen bara med 48 procent av den del som överstiger 1,26 respektive 1,14 prisbasbelopp.

2016 motsvarar 1,26 prisbasbelopp 4 652 kronor i månaden. 1,14 prisbasbelopp motsvarar 4 018 kronor i månaden.

Först om din inkomstgrundade pension under 2016 är 11 333 kronor i månaden (ogift, motsvarar 3,07 prisbasbelopp) eller 10 041 kronor i månaden (gift, motsvarar 2,72 prisbasbelopp) så fyller staten inte på med någon garantipension.

Dessa pensioner minskar *inte* garantipensionen:

- Den premiepension som faktiskt betalas ut.
- Avtalspension enligt kollektivavtal.
- Pension från frivillig tjänstepensionsförsäkring som arbetsgivaren har tecknat.
- Privat pensionssparande, till exempel en privat pensionsförsäkring eller utbetalningar från en kapitalförsäkring eller annan form av privat pensionssparande.

Och så tar vi en av de "dumma frågor" som många ställer sig i detta sammanhang: Annan egendom? Förmögenhet? – Svaret på frågan, som definitivt inte är dum, är att det bara är inkomstgrundade allmänna pensioner och motsvarande som samordnas med garantipensionen. Du kan med andra ord teoretiskt sett ha ett stort privat pensionssparande och/eller en stor förmögenhet och ändå få garantipension.

Däremot görs en prövning av vilka inkomster och tillgångar man har innan man kan få bostadstillägg till pensionärer, BTP, men det är ju en helt annan sak.

Samordning betyder minskning

Samordning är en vanlig term i försäkrings- och pensionssammanhang. I praktiken betyder samordning att en viss storhet minskar i förhållande till den eller de andra storheter som den samordnas med. Till exempel att garantipensionen minskar med inkomstgrundad pension som betalas ut.

Mer om bostadstillägg och äldreförsörjningsstöd

Bostadstillägg till pensionärer, BTP

Du kan få bostadstillägg om du har låg pension och har fyllt 65 år. Du måste ta ut hela din allmänna ålderspension för att ha rätt till BTP. Följande procentsatser och belopp gäller under 2016:

	Ersättningsnivå	Takbelopp, alltså högsta ersättningsbara bostadskostnad	Högsta BTP-belopp per månad
Ogift ålderspensionär som fyllt 65 år	95%	5 000 kr	5 090 kr/mån (= 4 750 kr + 340 kr)
Gift ålderspensionär som fyllt 65 år	95%	2 500 kr	2 545 kr/mån (= 2 375 kr + 170 kr)

De 340 respektive 170 kronorna är riktade satsningar från 2012 och 2013.

BTP är skattefritt och inkomstprövat och börjar reduceras vid inkomster som överstiger 2,17 prisbasbelopp för ogifta och 1,935 prisbasbelopp för gifta pensionärer (8 047 respektive 7 176 kronor i månaden). Du räknas som "gift" om du har make, registrerad partner eller sambo som är folkbokförd i samma bostad.

Skillnaden mellan ogifta och gifta pensionärer beror på att den som har någon att dela bostadskostnaden med inte anses behöva ett lika stort bidrag. Ogifta pensionärer som är berättigade till det högsta BTP-beloppet hör oftast till gruppen äldre änkor som knappt varit ute i arbetslivet alls.

Om du har en hög bostadskostnad och en låg disponibel inkomst i förhållande till bostadskostnaden kan Pensionsmyndigheten besluta att även betala ut det särskilda bostadstillägget, SBTP.

BTP nödvändigt för många, särskilt kvinnor

Riksdagens pensionsgrupp säger det rent ut i sin senaste utredning (Jämställda pensioner, Ds 2016:19): "Nivån på garantipensionen är lagd på en sådan nivå att det utan andra inkomster inte ger en tillräcklig levnadsnivå. Nivån på garantipensionen förutsätter därför att det även finns ett kompletterande inkomstprövat bostadstillägg som tillsammans med garantipensionen normalt ska ge en tillräcklig nivå." Pensionsgruppen konstaterar vidare att det främst är kvinnor som haft så låga inkomster under yrkeslivet att de får garantipension och bostadstillägg.

Särskilt bostadstillägg till pensionärer – SBTP

Syftet med det särskilda bostadstillägget är att garantera en skälig levnadsnivå efter betald boendekostnad upp till en viss nivå. För personer som har fyllt 65 år kan under år 2016 boendekostnad upp till högst 6 200 kronor i månaden beaktas för ogift. För gift pensionär gäller boendekostnad upp till högst 3 100 kronor i månaden.

Som "skälig levnadsnivå" år 2016 anses 5 438 kronor i månaden vara för ogift och 4 444 kronor i månaden om du är gift eller registrerad partner. Det är 1,473 prisbasbelopp respektive 1,204 prisbasbelopp delat med tolv månader.

Även SBTP är skattefritt och inkomstprövat. Skillnaden mot BTP är att du inte behöver ansöka separat om SBTP, som betalas ut automatiskt om du har rätt till det.

Äldreförsörjningsstöd, ÄFS

Om du helt saknar pension eller har en mycket låg sådan har du rätt till äldreförsörjningsstöd från Pensionsmyndigheten när du har fyllt 65 år.

Äldreförsörjningsstödet har två delar, ett stöd för personliga kostnader och ett bostadsstöd. Belopp och procentsatser är desamma som för det särskilda bostadstillägget SBTP.

Äldreförsörjningsstödet motsvarar skillnaden mellan dina inkomster efter avdrag för skälig bostadskostnad och skälig levnadsnivå. Inkomst reducerar stödet krona för krona.

Du ska vara bosatt i Sverige för att få ÄFS. Med det menas att du inte får vistas i något land utanför EU under längre tid än tre månader. I ett EU-land får du vistas i upp till ett år utan att förlora stödet.

80 procent av dem som har ÄFS är personer födda i utlandet och som inte bott tillräckligt länge i Sverige för att ha rätt till full garantipension.

Vem får pengarna om du dör i förtid?

Vad händer med dina sparade pensionspengar om du skulle avlida innan du har fått ut din pension? I privata sparformer, bland annat de hittills så populära privata pensionsförsäkringarna, finns olika metoder för att se till att pengarna går till familjen och inte tillbaka till försäkringskollektivet. Även i avtalspensionsplanerna finns olika typer av efterlevandeskydd som antingen ingår i pensionsplanen eller som kan tecknas som tillval.

I det allmänna pensionssystemet finns inget sådant, främst därför att större delen av den allmänna pensionen är ett fördelningssystem. Om du avlider, går din pensionsrätt så att säga i graven med dig.

Repetera!

I ett fördelningssystem används premierna/avgifterna som kommer in ett visst år till att betala ut pensioner till dem som redan gått i pension. Pengarna sparas (fonderas) alltså inte.

Undantaget är premiepensionen, men bara från och med det att du börjat ta ut pensionen – inte dessförinnan. Så här fungerar det.

Premiepensionens efterlevandeskydd för pensionärer

I samband med att du anmäler att du vill börja ta ut din premiepension helt eller delvis, får du en fråga om du vill teckna en livsvarig efterlevandepension till efterlevande. Förmånstagare kan bara vara någon som du är eller har varit gift, registrerad partner eller sambo med eller någon som du har eller har haft barn tillsammans med.

Om du gör det, minskar din egen premiepension, eftersom den räknas om så att den ska räcka under hela livet till både dig och din efterlevande om du dör före din livspartner. Hur mycket pensionen minskar beror på bådars ålder. Beräkningarna görs lika för kvinnor och män.

I princip kan du bara bestämma dig för efterlevandeskydd eller inte i samband med att du ansöker om att ta ut premiepension. Undantaget är om du skaffar dig en livspartner senare och vill teckna efterlevandeskyddet. I så fall måste du göra det inom tre månader från den här "familjehändelsen" och skyddet börjar gälla först efter ett års karenstid.

Du kan inte ta bort efterlevandeskyddet, utan din premiepension förblir lägre även om din medförsäkrade avlider. Skilsmässa och motsvarande innebär dock att efterlevandeskyddet upphör och du kan ansöka om att premiepensionen räknas om till att gälla bara för dig.

Kan pensionspengarna ta slut?

"Äsch, när jag ska gå i pension kommer det ändå inte att finnas några pengar kvar – så varför bry sig?!"

Av och till hörs detta påstående när den allmänna pensionen kommer på tal. Kanske har du själv någon gång sagt något liknande. "Det blir ändå ingenting till slut", och så lägger du undan det orange kuvertet oläst eller nästan oläst. Eller så låter du bli att välja fonder för din premiepension eller väljer en gång och engagerar dig sedan inte mer.

Att pengarna skulle kunna ta slut är dock en myt, en av många. I själva verket är det nuvarande pensionssystemet mer stabilt än det tidigare folkpensions-/ATP-systemet. Det finns mekanismer som säkerställer att pengarna inte ska kunna ta slut. Nackdelen är att pensionerna i ett sådant system kan minska, för att säkerställa att systemet som sådant inte faller.

Indexering och balansering i pensionssystemet

Pensionssystemets ekonomi är skild från statsbudgeten, ska finansieras helt av inbetalade avgifter och sköts separat, med årsredovisningar och allt. Pensionerna räknas om varje år, och det gäller både de yrkesverksammans pensionsrätter och pensionärernas pågående pensionsutbetalningar. Syftet är att säkra pensionernas värde. För detta används ett inkomstindex, som är en kombination av förändringarna i genomsnittlig förvärvsinkomst och förändringarna i konsumentprisindex.

Inbyggt i pensionssystemet finns också mekanismer som balanserar det i förhållande till hur tillgångar och skulder i systemet är. Om skulderna är större än tillgångarna räknas pensionerna om med ett balansindex. Detta kallas för automatisk balansering och kan pågå i flera år. Under den tiden – tills tillgångar och skulder är i balans igen – så kan pensioner under utbetalning både minska och öka.

Den automatiska balanseringen är den "broms" som finns i pensionssystemet. tillfälligt minskar pensionerna om samhällsekonomin går dåligt och pensionssystemets skulder blir större än tillgångarna. En motsvarande "gas" som ökar pensionerna om det omvända gäller finns däremot inte (ännu – för LO och LO-förbunden anser att även en sådan skulle behöva få slå till när pensionssystemet har överskott).

Går tillgångar och skulder jämnt upp?

Varje år räknar Pensionsmyndigheten ut förhållandet mellan pensionssystemets tillgångar (värdet av årets inbetalade pensionsavgifter samt det genomsnittliga marknadsvärdet per den 31 december under de tre senaste åren i 1a, 2a, 3e, 4e och 6e AP-fonderna) och skulder (värdet av de pensionsbehållningar som bokförts för både förvärvsaktiva och pensionärer).

När tillgångarna divideras med skulderna får Pensionsmyndigheten fram ett så kallat balanstal. Detta balanstal ska vara 1 eller högre för att pensionerna ska öka. Om balanstalet är lägre än 1 så träder den automatiska balanseringens "broms" in.

Hög sysselsättning är viktigt

Visserligen påverkas pensionssystemet av hur det går på kapitalmarknaderna, där AP-fondernas (buffertfondernas) kapital är investerat. Men kapitalets avkastning är inte den enda faktorn som påverkar pensionerna.

Vi lever i genomsnitt längre nu än till exempel 1995 när pensionsnivåerna i det nuvarande pensionssystemet beräknades. Det gör att pensionsbehållningarna ska räcka längre och därmed blir det för var och en av oss mindre över för varje levnadsår som pensionär. Av detta följer att vi behöver arbeta längre, både var och en enskilt och som årskull/-ar av blivande pensionärer.

Det riktigt stora hotet mot pensionssystemet, det som skulle kunna få "pengarna att ta slut", är om framtida generationers yrkesverksamma skulle förvärvsarbeta i en betydligt lägre utsträckning än nu. Den allmänna pensionen är ju till största delen ett fördelningssystem där de yrkesverksammans pensionsavgifter finansierar pensionärernas pensioner. Det handlar enkelt uttryckt om den fulla sysselsättning som i princip hela tiden varit fackföreningsrörelsens mål. Dessutom: Om framtida generationer skulle komma in på arbetsmarknaden ännu senare än nu och – viktigast – om framtida generationer skulle lämna arbetsmarknaden ännu tidigare än nu.

Så länge det finns förvärvsarbete, så kan de allmänna pensionerna betalas ut. Därför är målet full sysselsättning viktigt även för pensionernas skull. Vad som är lika viktigt är att lönerna är så höga att de både går att leva på idag och fungera som grund för intjänande av en bra pension. Låg lön ger så småningom en låg allmän pension, så är det bara.

Avtalspension

Fem fakta om avtalspension.....	56
Avtalspension på nybörjarnivå.....	57
Fyra stora pensionsplaner	58
Kollektivavtalet är grunden och förutsättningen.....	59
Avtalspensionen kompletterar.....	62
Olika system, olika regler	62
Mer än pension i paketet.....	65
Vad händer med avtalspensionen om.....	66
Avtalspension på fortsättningsnivå.....	67
Varför så lika – och ändå så olika?.....	68
Hur stor blir pensionen?	68
Avtalspensionsplanernas innehåll.....	70
Startålder – när du börjar tjäna in pension.....	74
Andra krav och begränsningar	75
Så mycket får du bestämma över själv	75
När får du börja ta ut pensionen?.....	77
Avtalspension på fördjupningsnivå.....	78
Mer information om avtalspensionsplanerna	78
Övergångsregler	81
Kombinera arbetstidsförkortning med avtalspension.....	81
Sätta guldkant på de första pensionärsåren?.....	83
Pensionerna och döden	83
Den mänskliga faktorn som felkälla.....	84
Varför har vissa högre pensioner än andra?.....	84

Fem fakta om avtalspension

Alla som arbetar under kollektivavtal omfattas.

Avtalspensionen bygger på kollektivavtal. Sådana avtal finns på i genomsnitt 90 procent av den svenska arbetsmarknaden. Det gäller oavsett om du är arbetare, tjänsteman eller akademiker och oavsett om du arbetar i den privata eller offentliga sektorn. Men om det inte finns kollektivavtal eller hängavtal på din arbetsplats, så har du ingen avtalspension.

Avtalspensionen är knuten till inkomst i anställningen.

Pensionen grundas på den lön som arbetsgivaren betalar och pensionsrätten tjänas in i förhållande till lönen. I pensionsplanerna kan också finnas regler om fortsatt intjänande av pensionsrätt även om den du inte får lön, till exempel om du blir långvarigt sjuk, beviljas sjukersättning ("förtidspension") och måste lämna anställningen.

Hela lönen (i stort sett) ger pensionsrätt

En skillnad mellan avtalspension och allmän pension är att det i avtalspensionsplanerna antingen inte finns något inkomsttak eller att det ligger väldigt högt. Om din inkomst är högre än den allmänna pensionens inkomsttak, är det inom ramen för avtalspensionen som du tjänar in pensionsrätt för den delen.

Stora möjligheter att påverka själv – och stort eget ansvar

De flesta avtalspensioner i dag bygger på principen att du själv bestämmer hur pensionspengarna ska förvaltas. Antingen hela eller en del av avtalspensionen är sådan att de pengar som arbetsgivaren betalar in till pensionen fonderas i väntan på pensioneringen. Val av pensionsförvaltare innebär stor frihet men också ett stort eget ansvar.

Pensionsplanen kan innehålla andra förmåner utöver ålderspension.

Den allmänna pensionen är ett renodlat ålderspensionssystem. Ersättningar vid sjukdom och dödsfall kommer från andra delar av det allmänna försäkringssystemet. I de flesta (men inte alla) avtalspensionsplaner ingår däremot exempelvis sjukpension och efterlevandepensioner som en del av pensionsplanen.

Avtalspension på nybörjarnivå

Avtalspension är den kompletterade ålderspension som följer med automatiskt om man har en anställning som omfattas av kollektivavtal. Ett annat namn för avtalspension är tjänstepension – men i denna bok sparar vi det namnet till icke-kollektivavtalsgrundad pensionsförsäkring i företag, alltså sådan tjänstepensionsförsäkring som arbetsgivaren tar initiativ till och tecknar för de anställda i fritt valt försäkringsbolag.

Avtalspensionen är en del av det paket med försäkrings- och pensionsförmåner som finns på varje avtalsområde. Det rör sig om trygghetslösningar för samma typ av händelser – sjukdom, arbetsskada, arbetslöshet, dödsfall i yrkesverksam ålder och ålderspension – men lösningarna ser olika ut på de olika avtalsområdena.

Uppskjuten lön

Avtalspensionen är det pensionsområde där man tydligast ser att pension är uppskjuten lön. De pengar som arbetsgivaren betalar in för försäkrings- och pensionspaketet kommer från det kombinerade löne- och vinstutrymme som fack och arbetsgivare förhandlar om. Branschvis och också lokalt sluts avtal som handlar om den egentliga lönen och centralt sluter de centrala parterna avtal som handlar om försäkringar och pensioner för hela grupper av branscher.

Ingen avtalspension = lägre lön

Pension är uppskjuten lön. Antag att du och kollegan X som arbetar på ett annat företag har exakt samma lön och samma arbetsvillkor i övrigt.

Om du saknar avtalspension i din anställning, arbetar du i praktiken för lägre lön än din kollega vars arbetsgivare gör regelbundna avsättningar till hans pension enligt kollektivavtal.

En kommentar om skattefrågan från och med 2016

I de två första kapitlen i denna bok har du flera gånger blivit påmind om att skatteavdraget för privat sparande i så kallad P-skattad pensionsförsäkring har avskaffats helt från och med 2016. I nästa kapitel om privat sparande till pensionen återkommer denna information.

Nu kanske du undrar hur det går ihop med att avtalspensionens valbara alternativ verkar vara väldigt lika de fondförsäkringar och traditionella pensionsförsäkringar som vi "varnar för" att fortsätta med? Svaret är att avtalspensionen – eller av arbetsgivaren eventuellt tecknad tjänstepensionsförsäkring – lyder under andra skatteregler än om du sparar privat.

Den avskaffade avdragsrätten gäller endast för pensionssparande i försäkringsform som privatpersoner har tecknat. Både avtalspension och tjänstepension är något som arbetsgivaren får (och betalar premien för) genom kollektivavtal eller genom att teckna försäkring i ett valfritt försäkringsbolag.

För dig som försäkrad genom din anställning är det ingen skillnad i förhållande till hur avtalspensionen fungerade tidigare.

Fyra stora pensionsplaner

Pensionsplanerna liknar varandra men det finns också stora skillnader. Man brukar räkna med fyra stora avtalsområdena på svensk arbetsmarknad med varsin avtalspensionsplan.

Vad heter avtalspensionen?	Omfattar vilka?	Närmare bestämt?
Avtalspension SAF-LO	Privatanställda arbetare	Arbetare som är anställda på LOs och Svenskt Näringslivs privata avtalsområden. Pensionsplanen tillkom 1996 och den senaste stora villkorsändringen började gälla 2008. Övergångsregler från den tidigare pensionsplanen STP gäller för personer födda 1932-1967. Avtalspension SAF-LO finns inom alla LO-förbund.
ITP	Privatanställda tjänstemän	Privatanställda tjänstemän på PTKs och Svenskt Näringslivs privata avtalsområden men även vissa arbetare. Sedan 2007 finns ITP i två varianter – ITP1 respektive ITP2. Skillnaden är att ITP1 omfattar personer födda 1979 eller senare medan ITP2 gäller för personer födda före 1979. ITP-avtal finns inom de flesta TCO-förbund och Saco-förbund samt inom vissa LO-förbund (exempel: Kommunal och SEKO).
KAP-KL och AKAP-KL	Kommun- eller landstingsanställda	Två pensionsplaner som gäller för anställda i kommuner, landsting, regioner, kommunförbund och vissa kommunala bolag. Pensionsplanerna omfattar alla kategorier anställda på avtalsområdet. Beroende på yrke kan de tillhöra ett LO-förbund (exempel: Kommunal eller SEKO), TCO-förbund eller Saco-förbund. * KAP-KL gäller för födda 1938 eller senare. KAP-KL började gälla den 1 januari 2006. Alla som den 31 december omfattats av ett PFA-avtal, gick över till KAP-KL. Undantag: anställda med sjuk-/aktivitetsersättning kvarstår i PFA. * AKAP-KL gäller sedan 2014 för födda 1986 eller senare. Tidigare intjänad pensionsrätt i KAP-KL har för dessa anställda förts över till AKAP-KL.
PA16	Statligt anställda	Statligt anställda, inklusive anställda i statliga myndigheter, affärsverk och försvaret. Bolagiserade affärsverk och andra bolagiserade statliga verksamheter (till exempel Posten och Telia) har numera andra pensionsplaner, företrädesvis ITP-varianter. PA16 omfattar alla kategorier anställda på avtalsområdet. 2003 började pensionsplanen PA03 att gälla för anställda födda 1943 eller senare (1948 för yrkesofficerare och flygledare). Fr.o.m. 2016 har statens pensionsplaner bytt namn till PA16, med varsin avdelning för anställda födda antingen från och med 1988 – Avdelning I – eller före 1988 – Avdelning II. Beroende på yrke kan anställda som omfattas av PA16 tillhöra ett TCO-förbund, Saco-förbund eller LO-förbund (exempel: SEKO eller Kommunal).

Det finns "kopior" av dessa pensionsplaner med andra namn, ibland snarlika, och med vissa detaljskillnader i innehållet men som i huvudsak följer sina "original".

Exempel: Arbetare anställda inom Kooperationen har en kopia av Avtalspension SAF-LO som heter KAP, medan kooperativt anställda tjänstemän har en ITP-kopia som heter KTP. För anställda i försäkringsbolag finns ITP-kopian FTP, medan bankanställda har BTP. Anställda i kommunnära företag (där Kommunala Företagens Samorganisation, KFS, är arbetsgivarpart) omfattas sedan 2009 av en avtalspensionsplan, PA-KFS 09, som även den är snarlik ITP.

Vilken avtalspension är "din"?

Antingen vet du redan vad "din" avtalspensionsplan heter och då är det enkelt. Genom beskrivningarna i tabellen kan du kanske också sluta dig till vilken pensionsplan som sannolikt är den som gäller på din arbetsplats.

Om du inte vet eller är osäker – fråga facket eller arbetsgivaren, till exempel lönekontoret om det finns ett sådant på din arbetsplats. Tips: Fråga om vad avtalspensionsplanen heter, inte vilket avtalsområde ni tillhör. Då är det lättare att hitta rätt.

Om du arbetar på ett mindre företag, är det inte säkert att arbetsgivaren har fullständigt klart för sig vare sig pensionsplanens namn eller avtalsområdet. Om arbetsgivaren är medlem i en arbetsgivarorganisation, följer kollektivavtalet inklusive försäkringar och avtalspension automatiskt med detta medlemskap. Många mindre företag köper dessutom redovisnings- och rapporteringstjänster externt och företagsledaren/arbetsgivaren ser därför inte nödvändigtvis de blanketter och fakturor där avtalspensionens namn står.

Ni har väl kollektivavtal?

Återigen: Det finns väl kollektivavtal på din arbetsplats? Om arbetsgivaren inte kan svara på din fråga kan det också tyda på att kollektivavtal, och därmed rätten till avtalspension, saknas.

Ett tips i det läget är att kontakta den fackliga organisation som du tillhör – eller den som du tror att du borde tillhöra – och fråga om avtalspensionsplanen. Läs sedan på om vad du går miste om och dra dina egna slutsatser.

En inte helt ovanlig situation är att anställda på en arbetsplats utan kollektivavtal som frågar om avtalspension/tjänstepension får till svar att visst, det finns tjänstepension av något slag som ger en kompletterande pension genom anställningen. Så kanske också är fallet – men vad innehåller försäkringsavtalet? Hur mycket pengar sätts av och sedan hur länge? Finns det några begränsningar (till exempel antal år i anställning, en lägstaålder eller liknande)? Och kommer försäkringsavtalet att bestå även om företaget behöver spara pengar?

Det *finns* seriösa arbetsgivare som motsätter sig kollektivavtal på ideologisk grund men som ser till att teckna och vidmakthålla premiebetalning till "kopior" av de försäkringar och den avtalspension som annars skulle ha legat i kollektivavtalet. Vi vågar dock hävda att just dessa arbetsgivare är i minoritet bland de kollektivavtalslösa. Mycket oftare handlar avsaknaden av kollektivavtal om att arbetsgivaren vill spara pengar.

Kollektivavtalet är grunden och förutsättningen

Kollektivavtalet är alltså själva grunden och förutsättningen för att du ska omfattas av avtalspension. Den del av avtalet som gäller försäkringar och pension tecknas mellan arbetsmarknadens centrala parter, till exempel LO och Svenskt Näringsliv. När kol-

lektivavtal finns, omfattas alla anställda – även de som inte är medlemmar i facket.

Det finns kollektivavtal som innehåller avtalsförsäkringar och avtalspension på i genomsnitt 85-90 procent av den svenska arbetsmarknaden. Detta faktum kan man också vända på: Var tionde anställd, i genomsnitt, saknar skydd genom avtalsförsäkringar och avtalspension.

Tänk också på att uppgiften om att det finns kollektivavtal på upp till 90 procent av arbetsmarknaden är ett genomsnitt. På den offentliga sektorns arbetsplatser är kollektivavtalsäckningen näst intill hundra procentig. Privata företag, särskilt mindre sådana och särskilt i tjänstesektorn, har en lägre täckningsgrad.

I verkligheten saknas med andra ord avtalspension och andra avtalsförsäkringar på mer än vart tionde företag. Det motsvarar i personer räknat cirka 450 000 förvärvsarbete.

Anställningen är inträdesbiljetten

Det är själva anställningen som är "inträdesbiljetten" till avtalspensionen och avtalsförsäkringarna. Man behöver alltså inte vara medlem i en facklig organisation.

För arbetsgivarna är medlemskap i en arbetsgivarorganisation en automatisk inträdesbiljett till avtalspension och avtalsförsäkringar. Men alla oorganiserade arbetsgivare som vill får teckna exakt samma avtal i form av så kallat hängavtal.

Avtalspension och avtalsförsäkringar är ett gemensamt intresse för de fackliga organisationerna och arbetsgivarorganisationerna som är "bärare" av avtalen.

Kollektivavtal och hängavtal

I denna bok använder vi genomgående ordet kollektivavtal. Det som kallas hängavtal är en form för att teckna kollektivavtal som ger de anställda samma förmåner.

Skillnaden ligger i hur företaget "blir med kollektivavtal". Om arbetsgivaren är medlem i en arbetsgivarorganisation, gäller kollektivavtalet automatiskt. Om arbetsgivaren inte är medlem, tecknar hen avtalet direkt med respektive fackförbund – eller, annorlunda uttryckt, "hängar på" det kollektivavtal som redan är slutet mellan avtalsområdets fackliga organisation och arbetsgivarorganisation.

Kollektivavtal om försäkringar finns inom alla avtalsområden. En vanlig vanföreställning är att kollektivavtal är något som bara finns inom arbetaryrkena.

Exempel: Svenskt Näringsliv tecknar kollektivavtal med LO om försäkringar som gäller för alla privatanställda arbetare. Sveriges Kommuner och Landsting tecknar kollektivavtal med förbund inom LO, TCO och Saco om avtalsförsäkringar för alla kommun- och landstingsanställda. Det spelar ingen roll om den anställda är läkare eller vårdbiträde – samma försäkringar gäller för båda om de är anställda på samma sjukhus.

Kollektivavtalen om avtalsförsäkringar och avtalspension är inte samma som de om löner och andra anställningsvillkor. Försäkrings- och pensionsavtalen tecknas inte branschvis utan mellan de centrala avtalsparterna. Så här ser det ut:

- Avtalspension SAF-LO
 - För arbetsgivarsidan: Svenskt Näringsliv
 - För arbetstagsidan: LO
- ITP
 - För arbetsgivarsidan: Svenskt Näringsliv
 - För arbetstagsidan: PTK
- KAP-KL och AKAP-KL
 - För arbetsgivarsidan: Sveriges Kommuner och Landsting samt Arbetsgivarförbundet Pacta
 - För arbetstagsidan: OFRs kommunala förbundsområden, AkademikerAlliansen och Kommunal.
- PA 16
 - För arbetsgivarsidan: Arbetsgivarverket
 - För arbetstagsidan: Saco-S, SEKO och OFRs statliga förbundsområden.

Kollektivavtalet som garanti

Avtalsförsäkringarna och avtalspensionen gäller bara om det finns kollektivavtal på arbetsplatsen eller separat avtal om dessa försäkringsförmåner. Finns kollektivavtal eller hängavtal som tecknas direkt av arbetsgivaren med aktuell facklig organisation, så omfattas de anställda av en garanti för att avtalsförsäkringarna och avtalspensionen gäller även om arbetsgivaren av någon anledning skulle missa att betala in premien.

Detta är viktigt att komma ihåg. Kollektivavtalsäckningen på den svenska arbetsmarknaden är, som nämnts, 85-90 procent i genomsnitt. Men skillnaderna mellan branscher och yrkesområden är stora. Många mindre företag och särskilt inom tjänstesektorn saknar kollektivavtal.

Frivillig tjänstepensionsförsäkring

Alla som arbetar kollektivavtalslöst behöver inte sakna pensionsförmåner i anställningen. Det står ju arbetsgivaren fritt att teckna tjänstepensionsförsäkring för sina anställda i fritt valt försäkringsbolag eller genom en bank.

Det som saknas i dessa fall är dock garantin som följer med avtalspension genom kollektivavtal. Denna garanti skyddar dig som anställd om du har avtalspension genom kollektivavtal. Men om arbetsgivaren istället tecknat frivillig tjänstepensionsförsäkring och missar att betala premien, betalar in fel premie eller säger upp avtalet, har de anställda ingen försäkring.

Ett fåtal arbetsgivare har både kollektivavtal och frivillig tjänstepensionsförsäkring. Det är fullt möjligt att ha båda delarna. I så fall tjänar de anställda in "dubbla" pensionsrätter i anställningen utöver den allmänna pensionen.

Avtalspensionen kompletterar

Avtalspensionens viktigaste funktion är att komplettera den allmänna pensionen. I vår illustration Pensionspyramiden ligger den direkt ovanpå bottenplattan och är till ytan nästan lika stor. Det är ett sätt att visa

- att den allmänna pensionen är grunden – i motsats till vad som är fallet i länder där den allmänna pensionen bara ska fylla ut otillräcklig pension intjänad i anställningen,
- att avtalspensionen för vissa grupper löntagare kan vara nästan lika stor som den allmänna pensionen, eftersom den saknar eller har ett betydligt högre inkomsttak.

Alla kollektivavtalade pensionsplaner ger numera pensionsrätt över den allmänna pensionens inkomsttak på 7,5 inkomstbasbelopp, alltså över vad som 2016 motsvarar 37 062 kronor i månaden. Hade avtalspensionen inte funnits, skulle höginkomstagarna vara tvungna att spara privat för att kompensera sig för att det allmänna pensionssystemet inte ger pensionsrätt för alla deras inkomster. Individuellt tecknat försäkringsskydd eller annat privat sparande är alltid dyrare än om en hel stor grupp försäkras sig tillsammans.

Därför har arbetsmarknadens parter på de olika avtalsområdena ansett att det är både förnuftigt och rättvist att avtalspensionen täcker även de högre inkomsterna. Grunden för att tjäna in avtalspension är ju arbetet och den lön som betalas för arbetet. Parterna anser att det är en rättvisefråga att avtalspensionen – som är en del av löneutrymmet – ska återspegla hela lönen.

Avgift för allmän pension över taket

Som en sidoupplösning kan nämnas att arbetsgivarna betalar avgift till det allmänna pensionssystemet även på inkomster över 7,5 inkomstbasbelopp. Riksdagen har dock beslutat att den enskilda bara ska ha pensionsrätt på den del som ligger under taket.

Olika system, olika regler

Varje avtalsområde har sin pensionsplan och de skiljer sig ganska mycket från varandra. I tabellerna i denna bokdel får du en översiktlig beskrivning av hur några av de vanligast förekommande avtalspensionsplanerna ser ut. Här följer några punkter där reglerna skiljer sig åt och som kan vara viktiga att hålla i minnet.

Intjänandestart

Lägsta ålder för att börja tjäna in avtalspension varierar mellan pensionsplanerna. Du behöver dock känna till att intjänandestarten länge var 28 år i alla pensionsplaner.

Om du var yrkesverksam före mitten av 1990-talet är det sannolikt att du började tjäna in avtalspensionsrätt först efter fyllda 28 år – medan dina yngre arbetskamrater kan ha börjat tjäna in pension tidigare, kanske redan vid 21 års ålder.

En gemensam tendens sedan slutet av 1990-talet är att 28-årsgränsen har sänkts successivt allteftersom pensionsplanerna har förhandlats om. I ett fall, Avtalspension SAF-LO, höjdes pensionsåldern från år 2008 dock från 21 till 25 års ålder i samband med att avtalet förhandlades om och kraftiga förbättringar genomfördes på andra punkter.

Skälet till att det från början fanns en 28-årsgräns var att det i det tidigare allmänna pensionssystemet (det som byggde på folkpension och ATP) räckte med 30 års intjänande och att bara de 15 "bästa" inkomststegen räknades. Det fanns också ett löfte från staten om en viss nivå på pensionen. I det nuvarande allmänna pensionssystemet räknas istället hela arbetslivets inkomster och det finns ingen garanterad nivå. Kompletteringen från avtalspensionen blir därför allt viktigare, inte minst för dem som är unga på arbetsmarknaden idag.

Krav på lägsta arbetstid

En del avtalspensionsplaner – men inte alla – har någon form av krav på lägsta arbetstid och/eller ett krav på att man ska ha varit anställd en viss tid innan man kommer in i systemet. Om du omfattas av en sådan pensionsplan och arbetar deltid eller som behovsanställd, kan det betyda att du går miste om avtalspension i den anställningen.

Även i detta avseende är tendensen den att begränsningar successivt tas bort allteftersom parterna omförhandlar pensionsplanerna.

Eget val av förvaltare

Eget val av förvaltare var en nyhet som successivt införts i avtalspensionerna med start under 1990-talet. Det fria förvaltarvalet kan gälla hela eller en del av de pengar som arbetsgivaren betalar in till pensionen.

De privatanställda tjänstemännens pensionsplan ITP var först ut med en mindre del, ITPK, som gjordes valbar redan i början av 1990-talet. De privatanställda arbetarnas Avtalspension SAF-LO blev valbar i sin helhet 1998. Sedan har de andra avtalspensionsplanerna följt efter, helt eller delvis.

De valbara delarna – som alltså kan vara hela avtalspensionen – är konstruerade som premiereservsystem. De fungerar nästan på samma sätt som den allmänna premiepensionen: Pengarna sparas, "öronmärkta" för dig och du väljer förvaltare själv.

Skillnaden mot den allmänna pensionens premiepension är att det för avtalspensionen finns två pensionsformer att välja på, fondförsäkring respektive traditionellt förvaltningspensionsförsäkring.

Repetera!

I ett premiereservsystem "finns" pengarna på ett individuellt konto där de förhoppningsvis ska växa med ränta på ränta i väntan på att du börjar lyfta pensionen.

I ett fördelningssystem – som den allmänna pensionens inkomstpension och tilläggs pension är – "finns" pengarna inte på samma sätt, utan det som bokförs på ett individuellt "konto" är en fordran, en rätt till pension på en viss nivå eller med ett visst belopp.

I avtalspensionsplanerna finns exempel på båda typerna av system, till exempel för olika delar av samma pensionsplan. Trenden är dock att alla nyare pensionsplaner utformas som premiereservsystem.

Det går praktiskt till så att din arbetsgivare betalar in en viss summa pengar per månad eller år till din avtalspension. Arbetsgivaren skickar pengarna till en "valcentral" som inte är ett försäkringsbolag utan ett företag som administrerar premier och val. Valcentralen tar in pengarna från arbetsgivaren och fördelar sedan ut dem på ditt och de andra anställdas individuella konton

Du väljer förvaltare själv, från en lista på förvaltare som de avtalstecknande parterna – alltså den fackliga centralorganisationen och den centrala arbetsgivarorganisation på avtalsområdet – har godkänt.

När du väljer förvaltare för din avtalspension, är det i regel tre val som du ska göra på samma blankett:

- Vilket försäkringsbolag som ska förvalta de inbetalade avgifterna till din avtalspension. Det är inte fullständigt fritt fram, utan de arbetsmarknadsparter som står bakom din avtalspensionsplan kommer överens om vilka försäkringsbolag som är valbara.
- Om du vill ha fondförsäkring eller traditionell pensionsförsäkring – och med eller utan återbetalningsskydd.
- Om du vill avstå en del av avgiften till din pension för att koppla ett frivilligt efterlevandeskydd till pensionen.

Kort om alternativen

I den av bokdelarna som handlar om privat sparande till pensionen går vi igenom detta med olika försäkringstyper ordentligt. Där kan du läsa mer i detalj hur fondförsäkring respektive traditionellt förvaltat försäkring fungerar. Här bara en kort beskrivning:

- I fondförsäkring har du ingen garanti för insatta pengar, utan det du får ut när du går i pension beror på värdeutvecklingen i den eller de fonder som du väljer.
- I traditionellt förvaltat försäkring har du en garanti som exempelvis kan vara att du är garanterad att få ut allt eller en del av det som du har satt in plus en del av avkastningen. Det finns numera många olika former av traditionellt förvaltat pensionsförsäkring, men gemensamt är att det finns någon form av garanti.

Det eller de extra efterlevandeskydd som du kan välja som tillval till din avtalspension är i regel återbetalningsskydd och/eller familjeskydd.

Återbetalningsskydd betyder att ditt samlade pensionskapital (eller det som finns kvar av det, om du själv börjat ta ut pension) betalas ut till dina efterlevande. Kostnaden för återbetalningsskydd är att du inte får del av arvsvinsterna, det vill säga det pensionskapital som fördelas ut på andra sparare i kollektivet när en pensionssparare avlider utan återbetalningsskydd.

Familjeskydd är enkelt uttryckt en liten livförsäkring på exempelvis ett visst antal prisbasbelopp eller förhöjda prisbasbelopp som betalas ut till dina efterlevande under ett visst antal år om du avlider före en viss ålder. Kostnaden för familjeskydd tas ut från den pensionsavgift/-premie som din arbetsgivare betalar in.

Mer än pension i paketet

Många av avtalspensionsplanerna innehåller även andra förmåner än ålderspension.

Ersättningar vid sjukdom

Sjukförmånerna på de olika avtalsområdena varierar mycket kraftigt. Ibland kommer ersättningen från en separat kollektivavtalad sjukförsäkring (AGS och AGS-KL). På andra avtalsområden har avtalsparterna valt att paketera ihop pensions- och sjukförmånerna istället för att skapa en fristående sjukförsäkring. Det finns på en del avtalsområden också något som kallas kollektivavtalad sjuklön. Den så att säga förlänger arbetsgivarens skyldighet att betala lön under sjukskrivningstid.

Sjukförmåner som ligger i en avtalspensionsplan består av kompletterande ersättning under sjukskrivningstid efter sjuklöneperiod/-er och ersättning som betalas ut som komplement till sjuk- eller aktivitetsersättning ("förtidspension"). Sjukförmåner som är en del av en pensionsplan innehåller i regel också kompletterande ersättning vid sjukskrivning för inkomstdelar över den allmänna sjukförsäkringens inkomsttak.

Eftersom denna bok handlar om ålderspension, går vi inte närmare in på ersättningsformerna och ersättningsreglerna vid sjukfrånvaro. Du behöver dock vara uppmärksam på det faktum att sjukförmåner kan – men behöver inte – ingå i avtalspensionsplanen.

Ersättningar till efterlevande

En annan del som är vanligt förekommande i avtalspensionsplanerna är ersättning till efterlevande. Förmånen kan kallas efterlevandepension, familjepension eller något liknande och ingår i så fall automatiskt i pensionsplanens grundutformning.

Observera dock att sådana ersättningar till efterlevande inte finns i alla pensionsplaners grundutformning. Du behöver känna till och ta ställning till vad som gäller för din egen del och hur du vill ha det:

- Om din avtalspensionsplan i sin grundutformning innehåller efterlevandepension/familjepension – behöver du verkligen fler efterlevandeskydd? I kollektivavtalet ligger ju också en tjänstegrupplivförsäkring, TGL, som ger ersättning till din familj om du skulle avlida i yrkesverksam ålder. Du kan också ha livförsäkringsskydd i någon medlemsförsäkring, antingen en som ingår i medlemsavgiften eller en som du tecknat som tillvalsförsäkring.
- Om efterlevandepension/familjepension inte ingår i din avtalspensionsplans grundutformning – räcker Tjänstegrupplivförsäkringen TGL (och eventuell livförsäkringsskydd genom ditt fackliga medlemskap) som efterlevandeskydd för dig eller ska du teckna efterlevandeskydd som tillval till din avtalspension?

Det finns inget allmängiltigt facit till frågan om dödsfallsskydd. Du måste själv göra din egen behovsanalys.

Mer än bara pension – sammanfattning

- **ITP** – förutom ålderspension innehåller pensionsplanen förmåner vid sjukdom utöver kollektivavtalad sjuklön (som ligger i separat kollektivavtal). Dessutom är efterlevandeskydd inbyggt i pensionsplanen. Tjänstegrupp-livförsäkringen TGL är också formellt en del av pensionsplanen, även om den i princip är en separat försäkring.
- **Avtalspension SAF-LO** – innehåller endast ålderspension och därtill utan vare sig återbetalningsskydd eller Familjeskydd, som dock kan tecknas som tillval. Förmåner vid sjukdom är en separat försäkring, Avtalsgrupp-sjukförsäkring AGS. Även Tjänstegrupp-livförsäkring TGL är en separat avtalsförsäkring.
- **KAP-KL och AKAP-KL** – innehåller ålderspension och efterlevandepensioner. Återbetalningsskydd kan tecknas separat. Kollektivavtalad sjuklön finns men i separat avtal och därutöver finns den separata avtalsförsäkringen Avtalsgruppsjukförsäkring AGS-KL och den separata Tjänstegrupp-livförsäkring TGL-KL.
- **PA 16** – förutom ålderspension innehåller pensionsplanen förmåner vid sjukdom utöver kollektivavtalad sjuklön (som ligger i separat kollektivavtal). Dessutom är efterlevandeskydd inbyggt i pensionsplanen.

Vad händer med avtalspensionen om...

... du blir långvarigt sjuk

Om du blir sjuk, kommer förr eller senare en tid då arbetsgivaren inte längre betalar lön. Vanligast är att lönen upphör efter de första 14 dagarnas lagstadgad sjuklön. Tidpunkten kan dock variera beroende på hur kollektivavtalet i övrigt ser ut, exempelvis om det finns bestämmelser om kollektivavtalad sjuklön eller inte.

Om du inte får lön eftersom du är sjukskriven med sjukpenning från Försäkringskassan eller har sjukersättning eller aktivitetsersättning, så finns ju heller inget löneunderlag för arbetsgivaren att betala premie på till avtalspensionen.

Detta problem har avtalsparterna löst genom en mekanism som kallas premiefrielse eller avgiftsbefrielse. I korthet går den ut på att en särskild försäkring eller gemensamma kollektiva medel betalar in motsvarande belopp till din avtalspension. Syftet är att du inte ska förlora pensionsrätt – eller åtminstone inte alltför mycket pensionsrätt – om du blir långvarigt sjuk.

Reglerna för när premie-/avgiftsbefrielse träder in varierar kraftigt mellan avtalsområdena. I vissa fall inträffar det redan efter 14 dagars sjukdom. Andra pensionsplaner börjar kompensera först efter 90 dagars sjukdom, medan åter andra betalar pensionspremie först om du beviljas sjukersättning eller aktivitetsersättning ("blir förtidspensionerad").

För nyblivna föräldrar

Förutom vid sjukdom så ingår i avtalspensionsplanerna premiefrielse även vid föräldraledighet med föräldrapenning i samband med barns födelse eller adoption. Det betyder att man fortsätter att tjäna in avtalspensionsrätt trots att man är hemma med nyfött barn. Den längsta tiden är 13 – 18 månader (PA16 har 18 månader).

Om graviditetspenning eller vab-dagar, alltså tillfällig föräldrapenning, ger

rätt till premiebefrielse (alltså att en försäkring eller kollektiva medel betalar in din pensionspremie) skiljer sig åt mellan pensionsplanerna. Exempel: Graviditetspenning ingår i Avtalspension SAF-LO och Kooperationens Avtalspension och vab-dagar ingår i ITP1.

... du byter avtalsområde

De flesta av oss kommer att byta arbete flera gånger under livet. En ny anställning kan också betyda att du byter avtalsområde. Allteftersom offentliga verksamheter privatiseras, händer det också att anställningen och arbetsuppgifterna är oförändrade – men att avtalsområdet blir ett annat.

När du byter avtalsområde så kommer du också in i en ny uppsättning avtalsförsäkringar och en ny avtalspensionsplan.

Den tidigare intjänade pensionsrätten "fryses" och omvandlas till det som med försäkringsterminologi kallas fribrev. Det betyder att pensionsrätten finns kvar men att kontot inte är aktivt längre eftersom det inte fylls på med några nya pengar. Så här fungerar "fribrevskontot":

- I fondförsäkring är det fondernas värdeutveckling som styr vad som händer med sparkapitalet. Du kan själv byta fonder precis som tidigare – ditt eget ansvar finns kvar.
- I traditionell pensionsförsäkring och i de avtalspensioner eller avtalspensionsdelar som inte är valbara, finns pengarna eller den till pengar översatta pensionsrätten kvar och växer med garanterad ränta eller värdesäkras, det vill säga räknas upp, på det sätt som står i avtalet.

... du blir arbetslös

Det finns ofta så kallade efterskyddsregler som gör att du omfattas av ditt tidigare avtalsområdes försäkringar en tid efter det att du blivit arbetslös. Den här efterskyddstidens längd varierar. När det gäller avtalspensionen brukar ditt intjänande av pensionsrätt dock upphöra direkt.

Men själva pensionsrätten försvinner ingenstans. Det som du har tjänat in finns kvar, och om du har placerat pengarna i en fondförsäkring är det fortfarande ditt ansvar att "administrera" din försäkring genom att se över dina placeringar då och då.

Extrapremie till avtalspensionen för kooperativt anställda

I Kooperationens Avtalspension, KAP, kan den som varit anställd i minst 36 månader få en engångspremie inbetalad till sin avtalspension om anställningen upphör på grund av arbetsbrist. Denna extrapremie betalas in av den så kallade premieregleringsfonden, inte direkt av arbetsgivaren för varje berörd person.

Avtalspension på fortsättningsnivå

På nybörjarnivån gick vi igenom några av de egenskaper som är gemensamma för kollektivavtalade pensionsplaner. Här på fortsättningsnivån ska vi titta närmare på de olika avtalspensionerna, utifrån det innehåll och de egenskaper som de har.

Vi börjar dock med den fråga som alla som studerar avtalspensioner förr eller senare ställer sig – varför måste de vara så olika när syftet ändå är detsamma? Efter det avsnittet följer en snabb begreppsutredning som du behöver ha med dig innan det är dags att göra en djupdykning i själva avtalspensionsplanernas innehåll.

Varför så lika – och ändå så olika?

Avtalspensionsplanerna har samma syfte, nämligen att komplettera den allmänna pensionen genom att avsätta en del av löne-/vinstutrymmet till ålderspension. Avtalspensionen tjänas in i anställningen och på ett sådant sätt att pensionsrätten återspeglar lönen, även lönedelar som ligger högre än det allmänna pensionssystemets inkomsttak.

Givet detta faktum, som är gemensamt för alla avtalspensioner – varför måste det vara så stora skillnader mellan pensionsplanernas villkor? Varför alla dessa detaljer som är så jobbiga att lära sig?

Svaret är att pensionsplanerna tillkommit vid olika tidpunkter och med olika syften. Pensionsplanerna är ju resultatet av förhandlingar mellan parter på ett visst avtalsområde, så förhållandena på avtalsområdet har betydelse. I mångt och mycket är det en historisk tradition som avspeglar sig i utformningen. Ett bra exempel på detta är att många av pensionsplanerna är ”paketlösningar” där mer än pension ingår, medan man på andra avtalsområden skiljer på pension och sjukförsäkring.

Vissa utvecklingstendenser inför framtiden är dock likartade, till exempel att mer och mer självbestämmande och därmed ansvar läggs på de försäkrade allteftersom pensionsplanerna förnyas helt eller delvis.

Avtalsparterna på de olika avtalsområdena inspireras av varandras avtalspensionsplaner och nya förhandlingsresultat – men helt lika lär de kollektivavtalade pensionsplanerna knappast någonsin bli. Varje pensionsplan har en historia och det finns, som sagt, områdesspecifika hänsyn att ta. Dessutom finns det ett helt naturligt inslag av ”lärande” i utvecklingen. När ett avtalsområdes nya villkor är klara, kan de andra i sina kommande förhandlingar bygga på erfarenheterna och försöka skapa något ännu bättre.

Repetera och förtydliga!

Premien/avgiften som arbetsgivaren betalar in till din avtalspension är en del av löneutrymmet men avsätts *utöver* din lön.

I en del pensionsinformation står det att avtalspensionen är ett visst antal procent ”av” eller ”på” din lön. Det är ett mindre bra sätt att uttrycka saken på, eftersom det kan få någon att tro att arbetsgivaren drar bort någonting från lönen. Så är ju inte fallet. Ett mer korrekt sätt att beskriva det är att premien till avtalspensionen är ett belopp ”som motsvarar” ett visst antal procent av din lön.

Hur stor blir pensionen?

Rubrikens fråga är intressant, eller hur? Tyvärr finns det inget enkelt svar på den frågan. Ibland vet man, ibland inte, bland annat beroende på hur det aktuella pensionssystemet är utformat.

Därmed kommer vi in på begreppen förmånsbestämd respektive premiebestämd. Dessa begrepp är så grundläggande att det inte är meningsfullt att börja titta på andra detaljer i avtalspensionsplanerna förrän du lärt dig vad dessa begrepp står för.

Förmånsbestämd

Förenklat kan man förklara ett förmånsbestämt pensionssystem på följande sätt: Du vet på ett ungefär hur mycket du kommer att få ut i pension men inte hur mycket det kommer att kosta i form av skatter eller avgifter eller premier.

Historiskt var både den allmänna pensionen och avtalspensionsplanerna förmånsbestämda. Fortfarande innehåller flera av avtalspensionerna förmånsbestämda delar,

särskilt för de medelålders och äldre på avtalsområdet och särskilt på inkomstdelar som ligger över den allmänna pensionens på 7,5 inkomstbasbelopp.

I en förmånsbestämd pension eller pensionsdel kan det exempelvis på förhand vara bestämt att pensionen är ett visst antal procent av den genomsnittliga lönen under ett visst antal sista år före pensioneringen. I ett sådant system eller del av pensionsplanen är det möjligt – när man känner till slutlönen – ”översätta” pensionslöftet i pensionskronor per månad.

Så kan det se ut

”Pensionslöftet” i förmånsbestämd pension kan se ut så här: På inkomstdelar över 7,5 inkomstbasbelopp får du 55-65 procent på de delar av slutlönen som ligger mellan 7,5 och 20 inkomstbasbelopp och 27,5-32,5 procent på delar som ligger mellan 20 och 30 inkomstbasbelopp.

Pensionsplanerna är olika! Så nivåerna skiljer sig också åt, ibland för alla och ibland dras en gräns mellan yngre och äldre. Också begreppet ”slutlön” räknas ut på olika sätt. Generellt kan man säga att slutlönen inte exakt är det sista årets lön, utan ett genomsnitt av ett visst antal år före pensioneringen.

Om du lämnar avtalsområdet före pensioneringen, till exempel om du byter jobb, så blir beräkningarna annorlunda.

Vad man får ut går alltså att räkna fram, men kostnaderna för ett förmånsbestämt system är i gengäld svåröversägliga. Osäkerhetsfaktorerna är flera: Hur blir reallöneutvecklingen för varje enskild anställd fram till pension? Hur utvecklas verksamheten och därmed ekonomin i företaget, kommunen eller landet? Hur ser åldersstrukturen i företaget eller kommunen eller landet ut? Under hur lång tid kommer pensionen i genomsnitt att betalas ut?

Alla dessa frågetecken skapar osäkerhet och oro hos den som ska betala ut pensionerna, oavsett om det handlar om staten (allmän pension) eller arbetsgivarna (avtalspension). Strävan efter att kunna överblicka kostnaderna på lång sikt har därför lett till att allt färre pensioner är förmånsbestämda.

I det nuvarande allmänna ålderspensionssystemet är bara garantipensionsdelen ett rent förmånsbestämt system. Övriga delar, det vill säga inkomstpensionen och premiepensionen är premiebestämda.

På avtalspensionssidan omförhandlas pensionsplanerna successivt och en klar trend är att förmånsbestämda delar minskar till förmån för premie-/avgiftsbestämd pension.

Skillnaden i ett nötskal

I ett förmånsbestämt system vet man vad man får men inte hur mycket det kostar.

I ett premiebestämt system vet man vad det kostar men inte hur mycket man får.

Premiebestämd / avgiftsbestämd

Premiebestämd och avgiftsbestämd är två ord för samma sak. I denna bok använder vi ordet premiebestämd, men du behöver känna till båda orden om ”din” pensionsplan använder det andra.

På samma förenklade sätt som nyss, kan man beskriva ett premiebestämt pen-

sionssystem som ett system där du vet hur mycket du – eller arbetsgivaren, i avtalspensionsfallet – måste betala men där pensionens storlek framför allt beror på andra faktorer. Det gäller hur länge premien betalas, hur stor den är, hur god avkastningen är och hur höga förvaltningsavgifterna är.

I ett premiebestämt system är det i första hand du själv som försäkrad som står risken. Ett annat sätt att uttrycka det är att du har ett eget ansvar för att de pengar som avsätts till din pension tillväxer på ett bra sätt. Det kan finnas en avkastningsgaranti, som i traditionell pensionsförsäkring, men i övrigt gäller principen att pensionen "får bli vad den blir".

Staten och arbetsgivarna föredrar av naturliga skäl premiebestämda system framför förmånsbestämda. För den som betalar premien är kostnadskontrollen den stora fördelen med ett premiebestämt system. Exempelvis kan arbetsgivaren i ett premiebestämt system enkelt räkna ut hur mycket som behöver avsättas till de anställdas avtalspensioner.

Alla delar i det nuvarande allmänna pensionssystemet utom garantipensionen är premiebestämda. Och i avtalspensionsplanerna blir allt fler delar premiebestämda. Vissa pensionsplaner, till exempel Avtalspension SAF-LO och Kooperationens Avtalspension, KAP, är i sin helhet premiebestämda. På avtalsområden där parterna skapar nya lösningar för yngre anställda, till exempel ITP1, AKAP-KL och PA16 Avdelning 1, är de nya delarna av pensionsplanens ålderspensionsdel premiebestämda.

Privata pensionsförsäkringar är alla premiebestämda.

Avtalspensionsplanernas innehåll

Huvudsyftet med en avtalspensionsplan är att säkerställa att de anställda tjänar in en kompletterande ålderspension, men pensionsplanen kan också innehålla andra delar. Dessutom kan ålderspensionen vara uppdelad i flera delar, till exempel beroende på hur mycket du tjänar.

I detta avsnitt får du en översiktlig sammanfattning över innehållet i de olika "paketen". Sedan går vi vidare och ser närmare på ålderspensionsdelarna.

Parallella varianter av flera avtalspensionsplaner

Som du ser i tabellen, finns det två rader under såväl ITP och PA16. Det beror på att det i båda dessa avtalspensionsplaner finns två avdelningar som gäller för olika grupper av anställda beroende på födelseår. Även de kommunala pensionsplanerna KAP-KL och AKAP-KL – som täcker samma kategorier av anställda – är olika för olika åldergrupper.

Sammanställningen täcker mer än det som står

Här kan det vara på sin plats att påminna om kommentaren på sid 81 om de fyra stora avtalspensionsplanernas "kopior". Exempel: Det som står om Avtalspension SAF-LO gäller i huvudsak också för Kooperationens Avtalspension, KAP. Det som står om ITP gäller i huvudsak även för BTP (bank), FTP (försäkring) och KTP (kooperativa tjänstemän).

Avtalspension SAF-LO	<p>Avtalspension SAF-LO består av en enda del:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ålderspension – premiebestämd. Premien är 4,5 procent på lönedelar under 7,5 inkomstbasbelopp och 30 procent däröver. <p>Hela Avtalspension SAF-LO är premiebestämd ålderspension. Det finns inga andra delar i grundutformningen. Under hösten 2016 genomförs en stor förbättring i form av att även alla ”gamla” försäkringar (oavsett när pensionskapitalet är intjänat) får ta del av de senaste villkoren.</p> <p>Återbetalningsskydd och/eller familjeskydd kan väljas som tillval till ålderspensionen. Kompletterande ersättning vid sjukdom ingår inte i pensionsplanen utan det finns istället en separat avtalsförsäkring, Avtalsgruppsjukförsäkring (AGS), som gäller både vid sjukskrivning och sjuk-/aktivitetsersättning.</p> <p>Kommentar: I Kooperationens Avtalspension, KAP (som i övrigt är mycket snarlik Avtalspension SAF-LO), ingår KAP-Familjeskydd i pensionens grundutformning.</p>
ITP 1	<p>ITP 1 består av två delar:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ålderspension – premiebestämd. Premien är 4,5 procent på lönedelar under 7,5 inkomstbasbelopp och 30 procent däröver. Arbetsgivaren kan betala in ytterligare premier efter lokal eller individuell överenskommelse. • Sjukpension. <p>Hela ITP 1 är premiebestämd. Det ingår inga förmånsbestämda delar. Dessutom ingår ingen efterlevandepension. Återbetalningsskydd och/eller familjeskydd kan istället väljas som tillval till ålderspensionen.</p>
ITP 2	<p>ITP 2 består av flera delar:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ålderspension – förmånsbestämd. • Kompletterande ålderspension, ITPK – premiebestämd. • Sjukpension. • Efterlevandepension, som kallas familjepension. <p>Större delen av ålderspensionen i ITP 2 är förmånsbestämd. Det är bara den mindre delen, ITPK, som är premiebestämd. För den betalar arbetsgivaren in en premie som motsvarar 2 procent av lönen.</p> <p>Om du tjänar mer än 10 inkomstbasbelopp kan du komma överens med din arbetsgivare om en alternativ pensionslösning, inklusive att helt byta till ITP1.</p>

<p>KAP-KL</p>	<p>KAP-KL består av flera delar:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Avgiftsbestämd ålderspension, för lön upp till 30 inkomstbasbelopp. Denna pensionsdel är, som namnet antyder, premiebestämd. • Förmånsbestämd ålderspension, för lönedelar över 7,5 inkomstbasbelopp. Denna pensionsdel är, som namnet antyder, förmånsbestämd. • Livränta, ett slags fribrev på intjänad pensionsrätt i förmånsbestämd ålderspension om du lämnar avtalsområdet före pensioneringen. • Särskild avtalspension, för vissa grupper av anställda enligt kollektivavtal eller enligt individuell överenskommelse. • Intjänad pensionsrätt, avser sådan pensionsrätt som du kan ha tjänat in i en tidigare pensionsplan på avtalsområdet. • Efterlevandepension. <p>Om din ålderspension består av enbart premiebestämd eller både premiebestämd och förmånsbestämd ålderspension beror på hur mycket du tjänar. Avtalet innehåller också andra delar, de flesta förmånsbestämda. Kompletterande ersättning vid sjukdom ingår inte i pensionsplanen utan det finns istället kollektivavtalad sjuklön samt en separat avtalsförsäkring, Avtalsgruppsjukförsäkring (AGS-KL).</p>
<p>AKAP-KL</p>	<p>I princip hela AKAP-KL är ett premiebestämt premiereservsystem. Det består av följande delar:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Avgiftsbestämd ålderspension, för lön upp till 30 inkomstbasbelopp. Denna pensionsdel är, som namnet antyder, premiebestämd. Skillnaden i förhållande till motsvarande pensionsdel i KAP-KL är att arbetsgivaren i AKAP-KL betalar en högre pensionspremie på lönedelar över 7,5 inkomstbasbelopp (i KAP-KL finns istället en separat förmånsbestämd del för de högre lönedelarna). • Särskild avtalspension, för vissa grupper av anställda enligt kollektivavtal eller enligt individuell överenskommelse. • Efterlevandepension.

<p>PA16 Avdelning 1</p>	<p>Den nya Avdelning 1 är i sin helhet en premiebestämd pensionsplan. Den består av följande delar:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ålderspension valbar – premiebestämd. • Ålderspension obligatorisk – premiebestämd. • Ålderspension flex – premiebestämd. <p>Pensionsdelarna ”valbar”+”obligatorisk” motsvarar de pensionsplaner som numera är standard på arbetsmarknaden (premiesumma för dessa två delar är 4,5 procent under 7,5 inkomstbasbelopp och 30 procent däröver). Syftet med pensionsdelen ”flex” är att möjliggöra för anställda att antingen sänka sin arbetstid i slutet av arbetslivet eller tjäna ihop till en högre ålderspension. Till ”flex”-delen är premien 1,5 procent både över och under 7,5 inkomstbasbelopp. Genom de 1,5 procentens premie till pensionsdelen ”flex” är PA16 Avdelning 1-avtalet just nu ledande på arbetsmarknaden vad gäller den sammanlagda storleken på pensionsavsättningen.</p> <p>I PA16 Avdelning 1 finns även delar som heter Sjukpension samt Efterlevandepension. Båda dessa delar följer åtminstone under 2016 samma regler som motsvarande delar i PA16 Avdelning 2.</p>
<p>PA16 Avdelning II</p>	<p>PA16-avtalets Avdelning 2 är i huvudsak identisk med den fram till 2016 gällande pensionsplanen PA03, med både premiebestämda och förmånsbestämda delar:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Individuell ålderspension – premiebestämd. • Kompletterande ålderspension (”Kåpan”) – premiebestämd. Beroende på lokala avtal kan det även finnas en del som heter ”Kåpan Extra” för till exempel sparade semesterdagar som omvandlats till pensionspremie. • Förmånsbestämd ålderspension, för lönedelar över 7,5 inkomstbasbelopp – Denna pensionsdel är, som namnet antyder, förmånsbestämd. För anställda födda före 1973 finns förmånsbestämd ålderspension även för lönedelar under 7,5 inkomstbasbelopp. • Sjukpension. • Efterlevandepension. <p>Förutom ovannämnda delar finns i PA16 Avdelning 2 även:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ett delpensionsavtal som ger dig möjlighet att gå i delpension från 60 års ålder. • En pensionsdel som heter Intjänad pension för anställda som före den 31 december 2002 hade hunnit tjäna in pensionsrätt enligt den tidigare pensionsplanen PA-91.

Startålder – när du börjar tjäna in pension

I den allmänna pensionen finns numera ingen startålder. Du kan i princip börja tjäna in pensionsrätt så fort som du har laglig rätt att ta ett avlönat sommarjobb. Det fanns tidigare en lägstaålder, 16 år, men den är upphävd. I avtalspensionsplanerna finns dock fortfarande lägstaåldrar som varierar mellan avtalen.

I de första avtalspensionerna var 28 år startåldern och där förblev den länge i alla pensionsplaner. Privatanställda arbetares Avtalspension SAF-LO som började gälla 1996 var den första pensionsplanen där startåldern var lägre. Den var först 23 år, sänk sedermera till 21 år men höjdes till 25 år från och med 2008.

Bara ålderspension i tabellen

Observera att tabellen med startåldrar bara beskriver när du börjar tjäna in rätt till ålderspension i din avtalspensionsplan. Rätten till andra delar som kan finnas i "pensionsplanspaketet" gäller oftast från en tidigare ålder, till exempel 18 år. Exempel på sådana andra delar kan vara ersättning till dig själv vid sjukdom (sjukpension) eller ersättning till efterlevande om du skulle avlida (familjepension).

Eftersom denna bok är inriktad på ålderspension, går vi inte närmare in på sådana delar i pensionsplanerna. Det är dock viktigt att du själv tar reda på exakt vilka eventuella andra delar som finns i "din" pensionsplan.

Tanken med avtalspensionerna är att komplettera den allmänna pensionen. Eftersom det allmänna pensionssystemet har bytt inriktning och numera bygger på hela livets samlade inkomster, har parterna på arbetsmarknaden successivt förhandlat om avtalspensionsplanerna så att de är bättre anpassade till detta.

	Startålder	Kommentar
Avtalspension SAF-LO	25 år	25 år (höjd från 21 år till 25 år från och med 2008). Avtalet medger lokala och individuella överenskommelser om pension utöver det centrala kollektivavtalets. I ett lokalt kollektivavtal eller en individuell överenskommelse behöver man inte följa startåldern utan kan bestämma en tidigare startålder.
ITP	25 år för anställda födda 1979 eller senare och 28 år för övriga.	Sedan 2007 finns det två avdelningar i ITP-avtalet. De flesta yrkesverksamma finns fortfarande i den del som har fått beteckningen ITP 2. Allteftersom åren går kommer dock allt fler in i "nya ITP" som därför följdriktigt har getts beteckningen ITP 1. Startåldern i ITP 2 ligger kvar på 28 år, eftersom de som omfattas redan har uppnått 28 års ålder och därmed påbörjat intjänandet. Startåldern i ITP 1 är däremot satt till 25 år.
AKAP-KL	Ingen fastställd startålder.	Pensionsrätt i AKAP-KL börjar du tjäna in från första anställningsdagen, utan åldersgräns nedåt.

KAP-KL	18, 21 eller 28 år beroende på pensionsdel.	18 år är lägstaålder för att omfattas av pensionsdelen Efterlevandepension. 21 år är lägstaåldern för intjänande av avgiftsbestämd ålderspension, medan du måste ha fyllt 28 år för att börja tjäna in förmånsbestämd ålderspension.
PA16	Från första anställningsdagen eller 23 eller 28 beroende på pensionsavdelning och pensionsdel	I den nya PA16 Avdelning 1 finns ingen startålder, utan pensionsrätt börjar tjänas in från första anställningsdagen. I PA16 Avdelning 2 (som i princip är den tidigare pensionsplanen PA03) börjar individuell ålderspension tjänas in från 23 års ålder. För Kompletterande ålderspension (den så kallade Kåpan) och den förmånsbestämda ålderspensionen gäller fortfarande 28 år som startålder för intjänande av pensionsrätt.

Andra krav och begränsningar

De flesta pensionsplaner har någon form av krav på lägsta arbetstid och/eller ett krav på att du ska ha varit anställd en viss tid innan du kommer in i systemet. Om du omfattas av en sådan pensionsplan och arbetar deltid eller som behovsanställd, kan det betyda att du går miste om avtalspension i den anställningen.

Avtalspension SAF-LO	Inga krav finns förutom åldersgränsen för start av intjänande.
ITP 1	Eftersom nya ITP är premiebestämd, finns inga krav på arbetstid eller antal intjänandeår, bara åldergräns för start av intjänande.
ITP 2	Du måste ha en ordinarie arbetstid som omfattar minst 8 timmar i veckan i genomsnitt under en tremånadersperiod. För hel, alltså reducerad, pension krävs 30 intjänandeår (360 månader) efter 28 års ålder. Även anställningar på andra avtalsområden kan räknas in.
AKAP-KL	Inga begränsningar.
KAP-KL	För full förmånsbestämd ålderspension gäller minst 30 års tjänstgöringstid med inkomst som överstiger inkomstgränsen på 7,5 inkomstbasbelopp varje år. Men det går att tjäna in förmånsbestämd ålderspension också under ett begränsat antal år, även om dessa inte ligger i anslutning till avgångsåret.
PA16	Avdelning 1: Inga begränsningar utöver att beräknad pensionspremie vid första avsättningen sammanlagt måste överstiga 1 procent av aktuellt inkomstbasbelopp för att tillgodoräknas. Belopp som understiger detta golv betalas ut kontant till arbetstagaren. Efter den första pensionsavsättningen tillgodoräknas premier oavsett storlek för pensionsrätt. Avdelning 2: Anställningen ska omfatta minst 20 procent av heltid för att du ska tjäna in de förmånsbestämda delarna. För full förmånsbestämd pension krävs minst 30 års tjänstgöring efter 28 års ålder.

Så mycket får du bestämma över själv

Som du sett i tabellerna, finns det i många avtalspensionsplaner både förmånsbestämda delar och premiebestämda delar.

Förmånsbestämda delar – inget självbestämmande

Eventuella förmånsbestämda delar kan du inte påverka själv. I en förmånsbestämmd pension eller pensionsdel får du ju på förhand ett "pensionslöfte". Löftet är att din pension beräknas som en viss andel av din slutlön och att den i sin tur beräknas som ett genomsnitt av inkomsten under ett visst antal sista år före pensioneringen.

Repetera!

Förmånsbestämmd innebär att den som ska få pension vet vad hen kommer att få ut men att den som ska betala premien inte vet vad det kommer att kosta.

Hur mycket som arbetsgivaren ska betala för de förmånsbestämda delarna är svårt att redovisa på ett allmängiltigt sätt. Det beror på olika faktorer, bland annat på hur gamla de anställda är som har rätt till sådan pension och på hur mycket de tjänar.

Självbestämmande över premiebestämda delar

De premiebestämda delarna är sådana som du i regel får bestämma förvaltningen av själv. Du väljer försäkringsform (fondförsäkring eller traditionell förvaltning) och i regel också förvaltar, från en lista på valbara förvaltare som parterna som "äger" avtalspensionsplanen har bestämt.

Avtalspension SAF-LO	Du får välja förvaltare för hela din Avtalspension SAF-LO. Från och med 2012 är avsättningen 4,5 procent för lönedelar under 7,5 inkomstbasbelopp och 30 procent för lönedelar över.
ITP 1	ITP 1: Denna ITP-plan är helt premiebestämmd. Arbetsgivaren betalar en premie på 4,5 procent på lön upp till 7,5 inkomstbasbelopp och 30 procent på lönedelar däröver. Arbetsgivaren kan betala in ytterligare premier efter lokal eller individuell överenskommelse. Hälften av premien ska placeras i en traditionell pensionsförsäkring, den andra halvan får den anställda själv välja att placera i antingen traditionell försäkring eller fondförsäkring. ITP 2: Kallas ITPK (K-et står för "komplettering"). Premien är 2 % av lönen.
ITP 2	2 procent av pensionsavgiften är den anställdas individuella del, ITPK. Resten av ITP 2 är förmånsbestämmd.
AKAP-KL	Du får välja förvaltare för hela den avgiftsbestämmda ålderspensionen, där premien är 4,5 procent för lönedelar under 7,5 inkomstbasbelopp och 30 procent för lönedelar däröver. Samma valbara förvaltare som i KAP-KL.
KAP-KL	Den avgiftsbestämmda ålderspensionen är valbar. Från och med 2012 är 4,5 procent för alla avtalsområden upp till 30 inkomstbasbelopp. Samma valbara förvaltare som i AKAP-KL. Lönedelar över 30 inkomstbasbelopp ger inte pensionsrätt i denna del av KAP-KL.
PA16	Avdelning 1: Du får välja förvaltare för Ålderspension valbar (premie: 2,5 procent under 7,5 inkomstbasbelopp och 20 procent över). Parterna utser valbara förvaltare. Ålderspension obligatorisk (premie: 2 procent under 7,5 inkomstbasbelopp och 10 procent över) och Ålderspension flex (premie: 1,5 procent både under och över 7,5 inkomstbasbelopp) placeras i pensionsförsäkring hos en av parterna bestämd försäkringsgivare. – Observera alltså att pensionsdelarna "valbar" och "obligatorisk" som tillsammans har 4,5 procent avsättning under 7,5 inkomstbasbelopp och 30 procent över hanteras olika vad gäller fritt val och av parterna fastställd placering. Avdelning 2: Till individuell ålderspension avsätts 2,5 procent sedan 2008 (tidigare 2,3 procent). Till den kompletterande ålderspension som kallas Kåpan avsätts 2 procent. som placeras i en traditionell pensionsförsäkring i Kåpan Pensioner.

Självbestämmande = stort eget ansvar

Du får själv välja förvaltare och pensionsform – fondförsäkring eller traditionellt förvaltd pensionsförsäkring – för premiebestämda delar i din avtalspension. Ibland kan det vara hela avtalspensionen.

Du *får* välja, men du *måste* inte. Självklart går du inte miste om avtalspensionen för att du förhåller sig passiv, men det är sällan någon god idé. Om du inte väljer, skickar valcentralen som tar in premierna från arbetsgivaren dina pengar till den förvaltare som avtalsparterna har bestämt ska vara "ickeväljar-alternativet". Även pensionsformen är då bestämd på förhand och den är traditionellt förvaltd försäkring med eller utan återbetalningsskydd (det är olika på olika avtalsområden).

Om du medvetet väljer att inte välja är det också ett val. Att ta eget ansvar handlar om att tänka igenom saken och ta ställning. Har du gjort det kan du mycket väl komma fram till att ickeväljar-alternativet är bra för dig.

Men om du låter bli att välja för att du inte känner att du kan tillräckligt mycket, för att du inte tycker att det är särskilt viktigt eller för att du bara skjuter upp saken i det oändliga – då gör du ett dåligt val.

När får du börja ta ut pensionen?

Här är det viktigt att skilja på pensionsålder i kollektivavtalet och rätt att börja ta ut pensionen – dessa tidpunkter behöver inte vara desamma.

Den vanligaste pensioneringsålder som anges i kollektivavtalen är 65 år, med rätt att arbeta kvar till 67 års ålder. Intjänandet av pension kan dock upphöra vid 65 år. Vissa grupper anställda har tidigare pensioneringsåldrar inskrivna i kollektivavtal. Exempel: Brandmän, flygledare, yrkesofficerare.

Avtalspensionsplanerna börjar närma sig varandra men det finns fortfarande rätt många skillnader. Dessutom kan det vara olika regler för olika delar av avtalspensionen. Den här informationen blir därför av naturliga skäl väldigt översiktlig.

Skaffa dig ett bra beslutsunderlag!

55 år är en vanlig tidpunkt när du får börja ta ut din avtalspension. Och du kan i många fall välja tidsbegränsad utbetalning. Tänk dock på följande:

Ju tidigare du tar ut din pension, desto fler år ska den räcka, så beloppen blir lägre än om du väntar.

Om du tar ut pensionen under kortare tid än livsvarigt, så kommer det en tidpunkt i ditt pensionärliv när du bara har allmän pension att leva på.

Gör inga förhastade, slumpmässiga val, utan skaffa dig ordentlig rådgivning. Det finns massor av bra källor till information – se till att du skaffar dig ett ordentligt beslutsunderlag. Du kan prata med facket, arbetsgivaren, din pensionsplans valcentral, den eller de förvaltare som du har valt, Pensionsmyndigheten, ett försäkringsbolag, en bank... Gärna med alla!

I de flesta pensionsplaner får du börja ta ut pensionen redan vid 55 års ålder, och i många fall kan du välja en kortare utbetalningstid. Den lägsta möjliga utbetalningstiden är fem år. Ofta kan du också välja att bara ta ut en del pension, till exempel 50 procent. Omvänt kan du i regel välja att skjuta upp uttaget av pension för att på så sätt få högre månadsbelopp.

Gemensamt för alla tidiga uttag är att månadsbeloppen, allt annat lika, blir lägre än om du väntar längre tid med att ta ut pensionen. Och de blir högre om du tar ut under kortare tid än livsvarigt – men lever du länge så har du mindre pengar i slutet av livet om du redan har tagit ut all avtalspension.

Om delpension och liknande uttagsmöjligheter

Läs mer om delpension, livsarbets-tidskonto med mera i avsnittet "Kombinera arbets-tidsförkortning med avtalspension" nedan under fördjupningsnivån.

Avtalspension på fördjupningsnivå

Avtalspensioner är ett omfattande ämne som är fullt av detaljer. För en fullständig beskrivning av bara de fyra stora pensionsplaner som vi tagit upp i boken, skulle det krävas minst dubbelt så mycket utrymme.

Så ett varningens ord och därmed en uppmaning är på sin plats: Det som står i den här boken är inte hela sanningen om "din" avtalspension!

Här i fördjupningskapitlet får du en del extra information som kompletterar den som du läst på nybörjar- och fortsättningsnivåerna. Känner du att du inte har fått svar på alla frågor – sök mer information själv så att du har ett fullgott beslutsunderlag när du exempelvis ska ta ställning till sådant som tidigt/sent uttag eller livsvarigt/tidsbegränsat uttag.

Mer information om avtalspensionsplanerna

Avtalspension SAF-LO

De privatanställda arbetarna var sist på arbetsmarknaden med att få en kompletterande avtalspension. Det var på en tid då skillnaderna mellan arbetare och tjänstemän var stora, även om de arbetade på samma företag. Det första avtalet hette Särskild tilläggspension, STP. Det slöts 1971 och började gälla 1973.

När det allmänna pensionssystemet var under utredning och beslut fattades om att ersätta folkpensions-/ATP-systemet med ett nytt, satte sig parterna ned och förhandlade fram STPs efterträdare, Avtalspension SAF-LO. Det började gälla 1996 och ersatte då STP, Särskild tilläggspension.

Idag är skillnaden mellan arbetare och tjänstemän utjämnad. På många företag är det, för att uttrycka sig lite slarvigt, ett slumpens verk om den som utför en viss sorts arbetsuppgifter klassas som arbetare eller tjänsteman. Att pensionsvillkoren är olika har blivit en sinnebild för orättvisan, särskilt i de högre lönelägena. Samma arbetsuppgifter, samma lön – men betydligt sämre pension för den som räknas som arbetare. De nya villkor för Avtalspension SAF-LO som började gälla 2008 avskaffar orättvisan i och med att den är likvärdig med den "nya ITP" som började gälla 2007 för privatanställda tjänstemän. Från 2009 gäller i huvudsak samma villkor i Kooperations Avtalspension, KAP.

Öppna pensionsplaner

Både Avtalspension SAF-LO och ITP är så kallade öppna pensionsplaner. Det innebär att även företagare kan teckna dem för egen del. För att teckna ITP krävs att man driver företaget i aktiebolagsform, medan Avtalspension SAF-LO kan tecknas både av företagare med aktiebolag och företagare med enskild firma eller delägare i handelsbolag.

ITP

Industrins och handelns tjänstepension som är ITP-planens fullständiga namn, är den äldsta av de moderna avtalspensionerna och jämnårig med det tidigare ATP-systemet i allmän pension.

Det första ITP-avtalet började gälla 1960. Kollektivavtalad för alla på avtalsområdet blev ITP-planen först 1974 och 1977 var det dags för nästa förändring – en pre-

miebestämd kompletterande del, ITPK, infördes. Den placerades för alla i dåvarande SPP, vilket är nuvarande Alecta. Denna ITPK kallas numera kallas för "ursprunglig ITPK". 1990 infördes fritt val av förvaltare för ITPK.

Under större delen av 1990-talet förhandlade Svenskt Näringsliv och PTK om nya villkor för ITP-planen. Förhandlingarna avbröts flera gånger, även med fleråriga uppehåll. 2006 förelåg dock slutligen ett nytt ITP-avtal som började gälla den 1 juli 2007. Det består av två delar:

- ITP 1 ("nya ITP") gäller om du är född 1979 eller senare.

Om företaget är nytt på avtalsområden – arbetsgivaren blir medlem i Svenskt Näringsliv eller tecknar hängavtal efter den 25 april 2006 – kan företaget dock ansöka om att alla anställda ska omfattas av ITP1, oavsett vilket år de är födda.

- ITP 2 ("gamla ITP", fast med förbättringar i det nya avtalet), gäller om du är född 1978 eller tidigare.

ITP 2 är huvudsakligen förmånsbestämd. De flesta anställda i de flesta företag som har ITP-planen omfattas fortfarande av ITP 2.

Kommun- och landstingsanställda – KAP-KL och AKAP-KL

Pensionsavtal har funnits för kommunalt anställda sedan 1950-talet. Från början kallades de pensionsreglementen och fungerade som utfyllnad till den allmänna pensionen upp till en viss nivå.

Den första regelrätta avtalspensionen kom 1978 och det avlöstes 1985 av en pensionsplan som heter PA-KL och som åtskilliga redan pensionerade får sin pension från. PFA-avtalet från 1998 utgjorde en viktig milstolpe i den kommunala pensionshistorien. I och med detta avtal kan man säga att de kommunala avtalspensionerna tog steget in i nutiden, med en kombination av premiebestämda och förmånsbestämda förmåner.

KAP-KL är ytterligare en milstolpe. Det finns förmånsbestämda delar kvar, men grunden i KAP-KL är premiebestämd pension som den anställda själv får välja förvaltare för. KAP-KL började gälla den 1 januari 2006. Alla som den 31 december omfattats av ett PFA-avtal, gick över till KAP-KL. Undantag: anställda med sjuk-/aktivitetsersättning kvarstår i PFA.

Fr o m den 1 januari 2014 gäller KAP-KL endast för anställda födda 1938-1985. Anställda födda 1986 och senare omfattas av det nya pensionsavtalet AKAP-KL. Dessa två pensionsplaner gäller för närvarande parallellt.

Statligt anställda – PA16

Går man riktigt långt tillbaka i pensionshistorien, hittar man världens första pensionskassa. Flottans anställda beslöt att från och med 1642 lägga undan en fjärdedels öre per intjänad daler till en pensionskassa för sig själva samt änkor och barn. De civilanställda i staten hade länge rätt till anställning livet ut, vilket så småningom ändrades till rätt att avgå vid fyllda 70 år.

Under 1900-talet är de statliga tjänstepensionernas historia en parallell till den i kommuner och landsting. Pensionsreglementen avlöstes av kollektivavtalade pensionsplaner. 1991 kom pensionsplanen PA91, som ersatte det sista pensionsreglementet, PA-SPR. 1992 infördes den individuella delen, kompletterande ålderspension, "Kåpan".

2003 kom den näst senaste pensionsplanen, PA03. Olika delar var av olika typ, huvudsakligen dock förmånsbestämda. Det statliga avtalsområdets första individuella pensionsdel, premiebestämd, tillkom genom PA03.

Sedan den 1 januari 2016 har PA03 i princip oförändrad flyttat över till det nya avtalet PA16 och där blivit Avdelning 2. PA16-avtalets Avdelning 1 är en modern avtalspensionsplan av samma slag som ITP och Avtalspension SAF-LO, med en helt premiebestämd ålderspension. En nyhet i Avdelning 1 – som kan få efterföljare på andra avtalsområden under åren som kommer – är att det avsätts 1,5 procentenheter mer (till pensionsdelen "flex") än i de andra pensionsplanerna.

Det finns fler pensionsplaner

Här i boken finns information om de fyra största kollektivavtalade pensionsplanerna. Men det finns fler – här följer några exempel:

- Avtalspension SAF-LO-liknande pensionsplan: KAP, Kooperationens Avtalspension, för kooperativt anställda arbetare.
- ITP-liknande pensionsplaner: KTP, för tjänstemän i Kooperationen och vissa folk Rörelseföretag-/organisationer, BTP, för bankanställda. FTP, för försäkringstjänstemän. PTP, för anställda läkare, tandläkare med flera i Praktikertjänst AB.
- PA-KFS, för anställda i företag som tillhör arbetsgivarorganisationen Kommunala Företagens Samorganisation.

Om "din" pensionsplan är någon av dessa, bör du ta reda på de exakta detaljerna. Tänk också på att diskussioner/förhandlingar mellan avtalsparterna pågår hela tiden om förändringar i pensionsplanerna. Det gäller både dessa och de pensionsplaner som beskrivs närmare i boken.

Pensionskunskap är färskvara! Lär dig grunderna, till exempel genom att läsa den här boken, och följ sedan med i utvecklingen när det händer något nytt inom "din" avtalspension.

Övergångsregler

Som du sett av den lilla historiska översikten befinner vi oss sedan cirka femton år tillbaka i något av en brytningstid vad gäller pensionssystemen. Gamla system som blev omöjliga att finansiera eller helt enkelt för gamla för att passa in i det moderna arbetslivet har bytts ut mot nya. Både staten och arbetsmarknadens parter har skapat nya pensionssystem.

En annan trend är ett förhandlingarna inte tar slut i och med att ett nytt system skapats. Förändringar/förbättringar tillkommer kontinuerligt, särskilt i avtalspensionssystemen.

En mycket viktig fråga när ett nytt pensionssystem ska träda i kraft är hur redan intjänade pensionsrätter ska behandlas. Människor som redan arbetat många år och tjänat in pensionsrätt i det gamla systemet måste ju få behålla sin rätt, på ett eller annat sätt. Hit hör också delfrågan om var – åldersmässigt – gränsen ska dras mellan gammalt och nytt. För dem som är mycket nära pensionsåldern kanske det är mest praktiskt att låta det gamla systemet fortsätta gälla.

Därför behövs det som kallas för övergångsregler.

Det första man gör är att fastställa var gränsen mellan gammalt och nytt i pensionssystemet ska dras. Det ger svaret på frågan vilka personer som helt och hållet ska omfattas bara av de gamla reglerna.

Exempel på övergångsregler

För den allmänna pensionen kom den bakre gränsen att dras vid födelseåret 1937. Den som är född 1937 eller tidigare omfattas inte alls av det nya allmänna pensionssystemet. Samtidigt bestämde man att personer födda 1938-1953 skulle kallas "mellangenerationen" och omfattas av övergångsregler.

I Avtalspension SAF-LO som startade 1996 drogs den bakre gränsen vid födelseåret 1931. "Mellangenerationen" i Avtalspension SAF-LO består av personer födda 1932-1967. Dessa får något som kallas pension enligt övergångsbestämmelser, vilket innebär att pensionen grundas både på intjänade STP-poäng (från det gamla systemet) och på ålderspension från Avtalspension SAF-LO intjänad från och med 1996.

När man kommit fram till var gränsen bakåt ska dras, återstår att dra motsvarande gräns längre fram. Den gäller vilka personer som bara ska omfattas av de nya reglerna. Då återstår en grupp människor som omfattas av båda uppsättningarna regler; de gamla och de nya. För dessa ställer man upp de så kallade övergångsreglerna.

Kombinera arbetstidsförkortning med avtalspension

Det finns vissa möjligheter att under de sista åren före "heltidspensioneringen" gå ned i arbetstid och finansiera detta med att ta ut en del avtalspension. Reglerna skiljer sig kraftigt åt mellan pensionsplanerna. Tala med facket och/eller arbetsgivaren för detaljerna! Även din pensionsplans valcentral/administrationsbolag (se adresslistan sist i boken) kan ha information.

Livsarbetstidskonto

Den här termen hör till Avtalspension SAF-LO och beskriver ett "kontosystem" som finns i kollektivavtalet på flera av LO-förbundens avtalsområden. Livsarbetstidskonto är enkelt uttryckt en arbetstidsförkortning i timmar som kan översättas till kronor. Exempel: branscher inom Pappers, IF Metall, GS, Livs och Byggnads.

Hur mycket som avsätts varierar mellan avtalen, liksom också vad du får göra med tiden eller pengarna. Allmänt gäller att det går att omvandla arbetstidsförkortningen till pensionspremie i Avtalspension SAF-LO. Den högre pensionen kan du sedan använda för att finansiera en individuell arbetstidsförkortning i slutet av arbetslivet.

Slutbetalning av pension

Den här termen hör till ITP och de ITP-liknande pensionsplanerna. Slutbetalning innebär att kollektiva fonder finansierar slutbetalning av pensionspremien om du har fyllt 62 år och vill gå i pension. Väljer du detta, förlorar du ingen pensionsrätt i förhållande till om du hade arbetat vidare till 65 år. Men naturligtvis blir de utbetalade månadsbeloppen lägre, eftersom pengarna ska räcka i fler år än om du hade väntat till 65 år.

Delpension och motsvarande

Delpension finns inte längre i det allmänna pensionssystemet, men väl i ett par av avtalspensionsplanerna.

- Delpension som kollektivavtalad förmån finns i PA16 Avdelning 2, de äldre statligt anställdas pensionsplan. Du förlorar ingen pensionsrätt, utan delpensionsmöjligheten är en separat förmån som ger dig cirka 60 procent av den lön som du gäromiste om genom att arbeta deltid.
- I de kommun- och landstingsanställdas KAP-KL finns ingen delpension, men väl en förmån som heter Särskild ålderspension. Den finns i två former, dels som avtalad pension för vissa anställda i räddningstjänsten, dels som möjlighet till att förhandla fram ett individuellt avtal med arbetsgivaren. Om du förlorar något av din "vanliga" avtalspension eller inte beror på hur det individuella avtalet skrivs.

I Avtalspension SAF-LO och ITP finns ingen uttrycklig förmån som heter delpension. Enligt villkoren för Avtalspension SAF-LO är det dock fritt fram för lokala/branschvisa överenskommelser mellan fack och arbetsgivare om olika slags extra pensionsavsättningar som kan användas för att finansiera en nedgång i arbetstid. På LOs privata och kooperativa avtalsområden finns sedan 2015 respektive 2016 en generell möjlighet att ta ut bara en del av avtalspensionen, till exempel för att ha råd att gå ned i arbetstid. Se avsnittet om partiellt uttag strax nedan.

Denna möjlighet finns numera även i ITP2 – den förmånsbestämda ITPn – eftersom det sedan 2008 är möjligt att ta ut bara en del av pensionen, till exempel 50 procent, så tidigt som från 55 års ålder. Glöm dock inte att alla tidiga uttag helt eller delvis av pension gör att pensionen blir lägre.

Partiellt uttag i Avtalspension SAF-LO och KAP

I dessa två pensionsplaner kan du från och med 55 års ålder använda din avtalspension om du är överens med din arbetsgivare om att gå ned i arbetstid. Det kan handla om enstaka år eller en längre period. Du kan använda möjligheten till partiellt uttag högst tre gånger.

Följande krav finns för att partiellt uttag ska vara möjligt:

- Det partiella uttaget måste pågå minst tills du fyllt 65 år.
- Du får högst ta ut en så stor andel av försäkringskapitalet som motsvarar din nedtrappning av arbetstiden.
- Uttaget får högst motsvara den totala inkomstförlusten i kronor räknat från tidpunkten för nedtrappningen av arbetstiden och fram till 65 år.

Informera dig, använd gratis rådgivning

Att ta ut pension tidigt är alltid förenat med viss risk. Ett gott råd: Vill du ta ut pensionen tidigt, försök få ett delpensionsavtal, slutbetalning eller vad som nu är aktuellt i ”din” pensionsplan – se till att du får rådgivning innan du bestämmer dig.

Använd de möjligheter genom exempelvis facket, arbetsgivaren eller valcentralen som står till buds för att få individuella beräkningar. När det gäller valbara delar i avtalspensionsplanen som du själv fått välja förvaltare för, använd den rådgivning och beräkningshjälp som du har rätt att få från respektive förvaltare.

All rådgivning och annan hjälp som gäller din avtalspension är kostnadsfri för dig.

Sätta guldkant på de första pensionärsåren?

Uttaget av avtalspensioner eller avtalspensionsdelar som du får välja förvaltare och pensionsform för är i regel friare än andra pensionsdelar. Det som styr är (förutom inkomstskattelagen) respektive pensionsförvaltares villkor. I regel är 55 år den tidigaste uttagsåldern och du har oftast möjlighet att komma överens om en tidsbegränsad utbetalning istället för en livsvarig.

Detta kallas temporärt, det vill säga tidsbegränsat, uttag och måste enligt inkomstskattelagen pågå i minst 5 år. Många använder temporärt uttag för att så att säga sätta guldkant på de första pensionärsåren när man förhoppningsvis är friskare än det kan befaras att man är senare under livet. Problemet med temporärt uttag är uppenbart: Om den sammanlagda pensionen är låg så blir den ännu lägre om avtalspensionen i sin helhet är förbrukad redan vid exempelvis 70 eller 75 års ålder. Även inför beslutet om du ska välja livsvarig eller temporär utbetalning av din avtalspension är det viktigt att du tänker efter och räknar noga.

Pensionerna och döden

Den här boken ska egentligen bara handla om ålderspension, men vi gör ett undantag för det viktiga område som handlar om pensionerna och döden.

I den allmänna pensionen finns bara en möjlighet att se till att efterlevande får del av pensionspengarna. I samband med att du börjar ta ut premiepensionen kan du teckna ett efterlevandeskydd för livspartner. I avtalspensionerna – och i privat pensionssparande – är det dock mer regel än undantag att det finns antingen ”inbyggda” efterlevandeskydd eller frivilliga tillval eller både och. I vissa fall gäller skyddet om du skulle avlida före 65 års ålder eller innan du tar ut pensionen, i andra fall gäller det livet ut.

Ta reda på hur dina pensioner är utformade på den här punkten!

Gemensamt är att det till alla efterlevandeskydd, efterlevandepensioner, familjepensioner, återbetalningsskydd med mera finns något som kallas förmånstagarförordnande. Ett förmånstagarförordnande är enkelt uttryckt en uppräknning av vilka personer som har rätt att få ersättning eller del av ditt sparande om du avlider och i vilken ordningsföljd.

Förmånstagarakretsen är i regel begränsad till vuxen livspartner och barn, men det finns avtal där exempelvis också föräldrar kan ingå. Varje pensionsavtal har sina egna regler och sitt eget standardförordnande, som gäller om du själv inte anmäler något annat, till exempel beträffande ordningsföljden mellan förmånstagararna.

Se över allt samtidigt

Förutom att dina pensioner kan ha efterlevandeskydd, har du som arbetar under kollektivavtal också en ren livförsäkring, Tjänstegrupp-livförsäkringen TGL. Även många arbetsgivare som inte har tecknat kollektivavtal kan ha tecknat en frivillig TGL-försäkring för sina anställda. Dessutom finns grupp-livförsäkringar som du kan ha som medlem i en facklig organisation eller ha tecknat som privatperson. I alla dessa finns förmånstagarförordnanden som du behöver kontrollera om de är aktuella och precis som du vill ha dem.

Det är väldigt viktigt att du ser över alla dina förmånstagarförordnanden under livets gång. Så fort som du har haft en "familjehändelse", bör du också kontrollera att dina förmånstagarförordnanden är aktuella och precis som du vill ha dem. Observera att ändringar ska anmälas skriftligt. Pensionsförvaltarna och avtalspensionernas val-centraler har blanketter för detta.

Den mänskliga faktorn som felkälla

Numera riskerar du inte att förlora pensionsrätt om du byter arbete och avtalsområde (det kunde hända förr, i avtalspensionernas "barndom"). Din intjänade pensionsrätt finns kvar, ofta i form av ett pensionskonto som du själv har ansvaret för att förvalta. Den viktigaste risken för att förlora pensionsrätt är istället den mänskliga faktorn.

"Försäkra dig" mot den mänskliga faktorns felkälla

Kolla alla pensionsdokument som du får! Noga. Och se till att du själv har koll på vilka avtalspensionsplaner som du har rätt att få ut pension från.

När det är dags att gå i pension: Räkna inte med att pensionsutbetalningarna alltid sker automatiskt. I många – för att inte säga de flesta – fall måste du själv anmäla till respektive pensionsförvaltare att du vill börja ta ut din pension.

Om du har varit länge i arbetslivet kan en del av dina pensionsrätter vara flera decennier gamla, kanske så gamla att redovisningen av dina anställningar ursprungligen fördes på papper. När gamla pensionsrätter förs över från pappersbaserade till datoriserade register kan det hända att någon anställningsperiod, något årtal, någon inkomst oavsiktligt faller bort i hanteringen. Särskilt lätt är det att kortare anställningstider inte kommer med.

Därför är det viktigt att du själv mycket noga kontrollerar de årsbesked, fribrev och andra dokument om pensioner som du får i brevlådan, oftast en gång om året.

Det mesta går att rätta till, men det sker inte med automatik. Du måste själv ta tag i detta och uppmärksamma arbetsgivare, och/eller pensionsförvaltare på eventuella fel.

Varför har vissa högre pensioner än andra?

Låt oss avsluta genomgången av avtalspensionerna med en vanlig fråga, som ofta ställs i ett bittert tonläge: Varför har de som har de högsta samhällspositionerna, de fysiskt lättaste arbetena och de högsta lönerna så mycket högre pensioner än "vanligt folk"?

Den första delen av svaret är att dessa grupper i regel uppnår de högsta möjliga pensionsnivåerna i allmän pension. Både därför att exempelvis en företagsledares

inkomst normalt ligger över den allmänna pensionens inkomsttak och därför att personer med de fysiskt lättaste arbetena orkar arbeta fram till 65 års ålder eller ännu längre.

Men man läser ju i tidningarna att direktörer med flera ofta går i pension mycket tidigare?

Det stämmer. Och den andra delen av svaret ligger i en kombination av avtalspension och/eller andra slags pensionslösningar. Avtalspensionsplanerna ger pensionsrätt också för inkomster över den allmänna pensionens inkomsttak. Alla företagsledare omfattas inte av avtalspension, men då finns i regel en annan sorts pensionslösning som ger en lika hög – eller högre – pensionsrätt. Även för en del andra grupper, såsom heltidspolitiker och elitidrottare finns olika slags speciallösningar som betalas av arbetsgivaren/upptragsgivaren.

Den tredje delen av svaret är privat pensionssparande och ”pengar på banken”, alltså tillgångar som samlats ihop under livet.

Är detta rättvist? Kanske inte – men i så fall är inte heller inkomst- och förmögenhetsfördelningen under vår yrkesverksamma tid rättvis. Pensionärsekonomi är en spegling av hur ekonomin under den aktiva tiden sett ut.

Privat sparande till pension

Fem fakta om privat sparande till pension	88
Privat sparande till pension på nybörjarnivå	89
Kompletteringarnas komplettering.....	89
Försäkring och andra sparformer.....	90
Skattereglerna.....	91
Fondförsäkring.....	92
Traditionellt förvaltd pensionsförsäkring.....	93
Privat sparande till pension på fortsättningsnivå	96
Individuellt pensionssparande, IPS.....	96
Kapitalförsäkring som pensionsförsäkring.....	97
Kapitalpensionsförsäkring.....	100
Investeringssparkonto, ISK.....	101
Privat sparande till pension på fördjupningsnivå	102
Skatteregler.....	102
Om du vill sluta spara.....	104
Om du vill byta försäkringsbolag.....	106
Lagen ger dig rättigheter.....	107

Fem fakta om privat sparande till pension

Individuellt initiativ, individuell betalning.

Spararen ingår ett frivilligt avtal med det försäkringsbolag eller motsvarande som ska förvalta pengarna. Lagar som styr exempelvis skatten, men själva beslutet att pensionsspara, i vilken form och hos vilken förvaltare fattar varje enskild sparare själv.

Villkoren i försäkrings-/sparavtalet styr.

Försäkringar för sparande till pension och andra sparprodukter kan sorteras i några huvudtyper, men även inom dessa finns stora variationer. Villkoren styr och det kan vara svårt att jämföra och välja "rätt". I gengäld finns stora möjligheter att skraddarsy precis rätt produkt för var och en.

Pensionens storlek beror på en kombination av inbetalningar, avkastning och avgifter.

Hur stor pensionen blir beror i första hand på hur mycket pengar som man sparar. Beroende på vilken typ av sparprodukt som man väljer, kan sparandet även minska i värde. Den som vill försäkra sig om att antingen insatta pengar finns kvar och/eller att sparpengarna ska ha en viss lägsta förräntning, måste själv aktivt se till att välja en sådan produkt. Den som vill chansa på att pengarna ska växa kraftigt, ska välja en sådan produkt och acceptera att det också innebär en risk.

Stora möjligheter att påverka själv – och stort eget ansvar.

Först måste man välja att spara, sedan välja produkttyp, sedan förvaltare och sedan administrera sitt sparande själv.

Väckarklocka 2016: Ändrade skatteregler kräver nya beslut.

Från och med 2016 behöver en privatperson som vill spara till pensionen göra det i annan form än pensionsförsäkring med skatteavdrag. Dags för aktiv handling med andra ord! Både du som avslutat (eller ska avsluta!) en sådan försäkring och du som står i begrepp att starta ett sparande sitter i samma båt: Du behöver skaffa kunskap och fatta ett informerat beslut.

Privat sparande till pension på nybörjarnivå

Här på nybörjarnivån reder vi ut begreppen och går dessutom igenom försäkringsformerna fondförsäkring respektive traditionell pensionsförsäkring/försäkring med garanti.

VIKTIGT: Detta är vad som hänt 2016 och som kräver handling

Har du en privat pensionsförsäkring? Då är du inte ensam. Mer än hälften av alla svenskar i yrkesverksam ålder sparar till pensionen i någon form. Hittills har det vanligaste sättet varit att teckna en privat pensionsförsäkring som är avdragsgill i självdeklarationen.

Denna sparform är fortfarande alldeles förträfflig – men bara om du som är privatperson (ej företagare) slutar att betala in nya premier till den och låter den bli ett så kallat fribrev. Den lagändring som började gälla den 1 januari 2016 gör nämligen att du från och med deklarationen som du lämnar in 2017 inte får göra avdrag för premier som betalas in under 2016 eller senare.

Att betala premie med ”skattade pengar” och sedan betala inkomstskatt på dem när du får ut dem som pensionär är en direkt usel idé.

Har du inte redan avslutat din pensionsförsäkring – gör det omgående!

De pengar som du redan sparat i försäkringen försvinner ingenstans. De finns kvar och väntar på dig tills du tar ut dem när du gått i pension. Du kommer att betala inkomstskatt på utbetalningarna, men hittills har du ju fått göra skatteavdrag för premebetalningarna.

När du säger upp försäkringen gör försäkringsbolaget om den till något som på försäkringsspråk kallas fribrev. Termen används för att beskriva en försäkring som är ”passiv”, där det inte kommer in mer pengar. Samma regler som tidigare gäller för den, bland annat att du inte får starta utbetalningarna förrän tidigast när du fyllt 55 år (eller senare, om du när du tecknade försäkringen avtalade om en annan utbetalningsstart).

Du kommer fortfarande att kunna göra vissa ändringar i ditt sparande. Exempelvis kan du byta fonder precis som tidigare om din försäkring var en fondförsäkring.

Ditt fribrev kan du i princip betrakta som ett konto där du har X antal kronor sparade och som har ett bestämt utbetalningsstartdatum och en bestämd utbetalningsperiod som båda ligger i framtiden. Är du ung kan det handla om flera decennier. Det viktiga att tänka på är att det är dina pengar. Under tiden som du väntar på utbetalningsstart, alltså på att du går i pension, behöver du ta ansvar för ”administrationen” av dessa sparpengar också.

Därför innehåller detta kapitel i Pensionsboken fortfarande en massa information även om alla de sparformer som inte längre är aktuella för nysparande.

Kompletteringarnas komplettering

Det privata pensionssparandet återfinns högst upp i pensionspyramiden som inledde denna bok. För dig som är anställd med rätt till avtalspension kan man säga att en privat pensionsförsäkring eller annat individuellt sparande till pensionen för de flesta är ett komplement till det komplement som avtalspensionen utgör.

- Om du är anställd på en arbetsplats utan kollektivavtal, har du ingen avtalspension. Agera fackligt för att få till stånd kollektivavtal, byt jobb eller börja pensions-spara privat.
- Om du är egenföretagare har du inte heller någon avtalspension utan måste själv se till att komplettera din allmänna pension på ett lämpligt sätt, till exempel genom en frivillig tjänstepensionsförsäkring.

Är du egenföretagare – eller arbetar på en arbetsplats utan kollektivavtal – har du alltså ingen avtalspension. Det finns dock en mellanform som kan kallas frivillig eller individuell tjänstepensionsförsäkring och som kan tecknas exempelvis av företag så att den omfattar både företagets ägare och anställda.

I pensionspyramiden skulle man kunna lägga frivillig tjänstepension någonstans mittemellan avtalspension och privat pension, fast med en tydlig slagsida mot privat pension. I frivillig tjänstepension saknas bland annat den garanti som finns i kollektivavtalet om att de anställda omfattas även om arbetsgivaren av någon anledning skulle missa att betala premien.

Frivillig tjänstepension – en mellanform

Avtalslösa arbetsplatser kan ha så kallad frivillig tjänstepensionsförsäkring. I så fall har arbetsgivaren tecknat en försäkring som kan – men inte nödvändigtvis behöver – motsvara den avtalspensionsplan som företagets anställda vid kollektivavtal skulle ha omfattats av.

Observera att det kan finnas både avtalspension och frivillig tjänstepension på ett företag. De anställda har i så fall pensionsrätt från båda.

Försäkring och andra sparformer

Om du sparar till pensionen i någon av dessa former så sparar du i försäkringsform:

- Fondförsäkring
- Traditionell pensionsförsäkring
- Kapitalförsäkring

Stoppad försäkring

Under några år fanns det ytterligare en försäkring – kapitalpensionsförsäkring. Den går inte längre att nyteckna, men det finns naturligtvis ”gamla” sådana försäkringsavtal kvar. Har du en sådan försäkring och vill veta mer om den, läser du längre fram i denna bokdel, på fortsättningsnivån.

Det ojämförligt vanligaste sättet att spara privat till pensionen har hittills varit genom så kallad P-skattad privat pensionsförsäkring. Att en försäkring är P-skattad betyder att du har fått göra skatteavdrag för ett visst sparbelopp per år och att du sedan deklarerar och betalar inkomstskatt för pensionen när du har börjat ta ut den. Fondförsäkring och traditionell pensionsförsäkring är sådana P-skattade försäkringar.

Kapitalförsäkringen är också en försäkring, men den hör till kategorin K-skattade. Det betyder att du aldrig har fått göra skatteavdrag för premierna och att pengarna sedan är skattefria när du tar ut dem.

Det finns ytterligare en sparform som många tror är en försäkring eftersom den

brukade marknadsföras i anslutning till pensionsförsäkringarmen som tekniskt sett inte är det.

- Individuellt pensionssparande, IPS

IPS är just det som namnet antyder, ett privat pensionssparande. IPS har visserligen samma skatte- och utbetalningsregler som en P-skattad pensionsförsäkring men räknas inte till kategorin försäkringar.

Förutom i försäkringar och IPS går det förstås att "målspara" till pensionen i en mängd olika former. Då har spararen bara för sig själv bestämt att inte röra pengarna förrän efter en viss ålder, till exempel 65-årsdagen. Exempel:

- Direktsparende i fonder, i enskilda värdepapper eller på bankkonto.
- I den nya sparformen Investeringsparkonto som infördes 2012 och som sedan dess dräit till sig en växande andel sparkapital.

Ytterligare ett sätt att "pensionsspara"

Ett bostadslån är en utgift som återkommer månad efter månad (eller kvartalsvis) i årtal. Det som man betalar är både ränta och avbetalning, amortering, på själva lånebeloppet. Att öka amorteringarna under den aktiva tiden är ett sätt att "pensionsspara". Utgifterna minskar då under pensionärstiden.

Skattereglerna

Lite om skatteavdragets historia

I pensionsförsäkringarnas barndom var det i första hand höginkomsttagare och andra välbeställda personer som skaffade sig en privat pensionsförsäkring. Skälet var lika ofta skatteplanering som att dryga ut pensionen. Fram till 1976 var avdragsrätten obegränsad, då begränsades den till högst ett basbelopp. 1995 sänktes det högsta avdraget till ett halvt prisbasbelopp, 2008 sänktes det till 12 000 kronor, 2015 sänktes det till 1 800 kronor och från och med 2016 har det slopats helt.

Bakgrunden till avdragsrätten var att statsmakterna velat uppmuntra pensionssparande med hjälp av förmånligare skatteregler än för vanligt sparande. Tanken var att "vanliga sparpengar" kan tas ut när som helst och användas till vad som helst, till exempel ren lyxkonsumtion. Pensionssparande däremot är något långsiktigt som syftar till att förstärka hushållsekonomin på äldre dar genom månatliga utbetalningar.

Därför fick man länge dels göra skatteavdrag för pensionssparandet upp till ett visst tak, dels beskattas kapitalet och avkastningen med lägre skattesatser än kapital som man har sparat på något annat sätt, till exempel direkt i fonder. Beskattningen av avkastningen följer samma regler även när det – som blir vanligt nu – gäller avslutade försäkringar som övergått till att bli fribrev.

Skatteavdrag i deklarationen får inte längre göras av privatpersoner

För privatpersoner har möjligheten att göra skatteavdrag för privat pensionssparande slopats från och med 2016. Nu gäller det alltså att spara på annat sätt.

Följande sparprodukter omfattas inte av inkomstskattelagens regler om skatteavdrag, vilket innebär att du betalar premierna med "skattade pengar". I gengäld betalar du ingen inkomstskatt på utbetalningarna:

- Kapitalförsäkring, som du kan utforma både med fonder (vanligast) eller som traditionellt förvaltd försäkring.
- Direktsparende i fonder, enskilda värdepapper, på investeringssparkonto, på bankkonto och så vidare.

Försäkringsbolag och bankers skyldigheter gentemot dig

När du nu funderar på hur du ska fortsätta eller börja spara privat till pensionen ska du veta följande: Du har rätt till information och rådgivning som utgår från dina personliga förutsättningar innan du skriver på försäkringsavtalet. Sedan 2005 finns en lag – försäkringsförmedlingslagen – som gör sådan rådgivning obligatorisk och som dessutom stadgar att den ska dokumenteras.

Kom också ihåg att det aldrig är ”köptvång” efter en rådgivning, hur lång eller detaljerad rådgivningssessionen än har varit eller hur många gånger du än varit hos samma bolag eller bank för rådgivning.

Fondförsäkring

Fondförsäkring har funnits i Sverige sedan början av 1990-talet och blev så småningom den pensionsförsäkringstyp som försäkringsbolag och banker sålde mest av. Fondförsäkring är också mycket vanlig som individuellt val för avtalspensionens förvaltning. Därför börjar vi genomgången av pensionsparformerna med fondförsäkring.

Egen bestämmanderätt över placeringarna och eget ansvar för resultatet – dessa ord är de som bäst beskriver vad som skiljer fondförsäkring från de traditionella pensionsförsäkringarna.

Tydligare på engelska

Under de första åren användes oftast det engelska namnet ”unit linked”-försäkring som visserligen inte används längre men som ändå på ett bra sätt beskriver hur försäkringen är uppbyggd. ”Unit” betyder enhet, del, andel och ”linked” betyder kopplad eller knuten. En fondförsäkring innehåller alltså fondandelar som pensionsspararen köper – till exempel genom att månadsspara – och som kopplas ihop till ett personligt ”konto”.

Så fungerar en fondförsäkring från premiebetalning till pension:

- Du eller någon annan betalar in premien. ”Någon annan” kan till exempel vara arbetsgivaren. (Traditionellt förvaltd pensionsförsäkring är en av de valbara sparformerna i avtalspensionsplanerna.)
- Premien placeras i den eller de fonder som du väljer att pengarna ska placeras i. Även i fortsättningen är det du själv som avgör om och när ditt sparkapital ska placeras om, alltså när du ska byta fond/-er. Ofta är det gratis att flytta mellan det egna bolagets fonder medan det kostar extra att köpa andelar i ett annat bolags fonder. Sådana så kallade externa fonder kostar oftast mer i förvaltning än bolagets ”egna”.
- Den stora skillnaden mellan fondförsäkring och traditionell pensionsförsäkring är att du inte har någon garanterad avkastning i fondförsäkring. Försäkringens värde följer värdeutvecklingen i de fonder som du har valt och det innebär att det in-

satta kapitalet både kan öka och minska, beroende på hur det går för fonderna. Det förekommer visserligen fondförsäkringar på marknaden med någon form av garanti men dessa produkter är inte regel utan undantag.

- Du tar alltså hela den finansiella risken själv. I gengäld får du också hela avkastningen minus avgifter och skatt.
- Varje år ökas kapitalet med tillägg från avlidna, så kallade arvsvinster. Det är de pengar som finns kvar efter sparare som avlidit under året och som inte hade ett så kallat återbetalningsskydd som gör att sparkapitalet går till de efterlevande.
- Utbetalningsreglerna styrs av inkomstskattelagen: Tidigast från 55 års ålder kan du få ut pengarna. Utbetalningarna kan vara livsvariga, med vilket menas att du får en viss summa varje månad så länge du lever. Du kan också välja en tidsbegränsad utbetalning, alltså att få ut mer pengar per månad fast under en kortare tid. Minst fem år måste en tidsbegränsad utbetalning hålla på.
- Förmånstagare kan vara nuvarande eller tidigare make, registrerad partner eller sambo samt barn, styvbarn eller fosterbarn till dig själv eller till någon av de uppräknade vuxna.
- Information om skatt: Om du har sparat privat i en så kallad P-skattad fondförsäkring, så kunde du under spartiden fram till 2016 göra skatteavdrag för premien inom vissa gränser. När pengarna betalas ut, räknas de som inkomst som du ska deklarerat och betala inkomstskatt för. "Skattevinsten" är att många har haft en högre inkomstskatt under premiebetalningstiden än de antas få som pensionärer.

Fondförsäkring – inte bara i privat pensionssparande

I stort sett alla försäkringsbolag och banker säljer eller förmedlar fondförsäkringar. Tidigare tecknad sådan försäkring med skatteavdrag (så kallad P-skattad försäkring) behöver du ju avsluta så fort som möjligt. Men det går att spara i fonder inom ramen för en kapitalförsäkring också (så kallad K-skattad försäkring), då du betalar premien med "skattade pengar" och utbetalningarna i gengäld är fria från inkomstskatt.

Fondförsäkring finns dock även på andra håll än i privat pensionssparande, närmare bestämt i både allmän pension och i avtalspensionsplanernas valbara delar.

När fem riksdagspartier 1994 beslöt att ersätta det tidigare folkpensions-/ATP-systemet med ett nytt allmän pensionssystem, ingick en liten fondförsäkringsdel i riksdagsbeslutet. Det var – och är – det som vi nu känner under namnet premiepension och som administreras av Pensionsmyndigheten.

I motsats till vad som gäller i avtalspensionsplanerna, finns det i premiepensionen dock inget alternativ till fondförsäkring. Premiepensionen finns bara som fondförsäkring, vilket innebär att det är du själv som fattar beslut om vilka fonder som dina premiepensionspengar ska placeras i. Och det är du som bär ansvaret för avkastningen. Staten garanterar ingenting.

Traditionellt förvaltd pensionsförsäkring

Den traditionella pensionsförsäkringen är, som namnet antyder, den äldsta pensionsförsäkringstypen. Fram till början av 1990-talet när fondförsäkringar tilläts i Sverige och i praktiken flera år till, var traditionell pensionsförsäkring den dominerande formen för privat pensionssparande.

Även traditionell pensionsförsäkring har dock genomgått förändringar och moderniseringar, särskilt på senare år. De nyare formerna av traditionell pensionsförsäkring har ofta ordet "garanti" inbakat i försäkringens namn och beskrivningar som "traditio-

nellt förvaltd försäkring” och är vanliga. Dessutom gäller att de flesta försäkringsbolag och banker har slutat nyteckna traditionell pensionsförsäkring i ursprunglig form (den med garanti för insatta premier plus en viss garanterad avkastning).

Den nya typen av traditionellt förvaltd försäkringar som både försäkringsbolag och banker numera säljer har oftast en garanti för insatta premier och en del av avkastningen.

Informera dig innan du tecknar

Villkoren för olika försäkringsgivares traditionella-/garanti-pensionsförsäkringar varierar. Namnen varierar också; i en del fall finns ordet ”traditionell” med i produktnamnet, i andra inte. Över huvud taget är traditionellt förvaltd pensionsförsäkring en produkttyp i förändring och utveckling, så villkoren kan variera kraftigt även mellan samma försäkringsgivares traditionella försäkringar.

Så fungerar en traditionell pensionsförsäkring från premiebetalning till pension. Traditionell försäkring i den ursprungliga formen och de nyare garantiprodukterna skiljer sig i viss mån åt, men den minsta gemensamma nämnaren är att försäkringsbolaget ger någon form av garanti för de insatta pengarna.

- Du eller någon annan betalar in premien. ”Någon annan” kan till exempel vara arbetsgivaren. (Traditionellt förvaltd pensionsförsäkring är en av de valbara sparformerna i avtalspensionsplanerna.)
- Försäkringsbolaget väljer sådana placeringar som bolaget självt anser lämpliga och som bolaget räknar med ska ge bra avkastning. I många av de nyare pensionsförsäkringarna med ”garanti” i namnet placeras kapitalet automatiskt om till ”tryggare” tillgångar ju närmare spararen befinner sig den avtalade pensionsåldern.
- Det som garanteras i en traditionellt förvaltd försäkring är olika, beroende på om det är traditionell försäkring i ursprunglig form eller en av de nyare garantiprodukterna. Avgifter och skatt dras från kapitalet i båda varianterna.
- I den ursprungliga formen av traditionell försäkring lämnar försäkringsbolaget en garanti för att de pengar som du har satt in inte ska minska och dessutom att de ska växa med ett visst antal procent per år.
- Om förvaltningen går bättre, får du del av överskottet genom återbäring. Denna så kallade tilldelade återbäring är dock inte ”spikad”, utan den har bolaget rätt att ta tillbaka helt eller delvis. (Återtag av tilldelad återbäring kallas med en försäkringsteknisk term för reallokering.)
- I de nyare garantiprodukterna är det vanligt att garanterad ränta saknas. Istället garanterar försäkringsbolagen hela eller en del, till exempel 90 procent, av de insatta premierna. Om förvaltningen gått bra, får du del av avkastningen. Om förvaltningen gått dåligt kan det påverka sparkapitalet negativt men bara så långt som till den garanterade lägstanivån.
- Varje år ökas kapitalet med tillägg från avlidna, så kallade arvsvinster. Det är de pengar som finns kvar efter sparare som avlidit under året och som inte hade ett så kallat återbetalningsskydd som gör att sparkapitalet går till de efterlevande.
- Utbetalningsreglerna styrs av inkomstskattelagen: Tidigast från 55 års ålder kan du få ut pengarna. Utbetalningarna kan vara livsvariga, med vilket menas att du får

en viss summa varje månad så länge du lever. Du kan också välja en tidsbegränsad utbetalning, alltså att få ut mer pengar per månad fast under en kortare tid. Minst fem år måste en tidsbegränsad utbetalning hålla på. Under pensionspartiden har du fått göra skatteavdrag för premien inom vissa gränser.

- Förmånstagare kan vara nuvarande eller tidigare make, registrerad partner eller sambo samt barn, styvbarn eller fosterbarn till dig själv eller till någon av de upp räknade vuxna.
- Information om skatt: Om du har sparat privat i en så kallad P-skattad pensionsförsäkring med traditionell förvaltning, så kunde du under spartiden fram till 2016 göra skatteavdrag för premien inom vissa gränser. När pengarna betalas ut, räknas de som inkomst som du ska deklarerat och betala inkomstskatt för. "Skattevinsten" är att många har haft en högre inkomstskatt under premiebetalningstiden än de antas få som pensionärer.

Mer om återbäring

I traditionellt förvaltning i "ursprunglig" form bestämmer bolaget hur stor andel av detta överskott som ska läggas ovanpå försäkringstagarnas garanterade ränta. Denna del av överskottet kallas tilldelad återbäring. I marknadsföringen används ofta ordet återbäringsränta. Den tilldelade återbäringen är dock inte garanterad, vilket gör att försäkringsbolaget både kan lämna högre och lägre återbäring. I undantagsfall kan bolaget i dåliga tider bestämma att ta tillbaka en del av återbäringen, så kallad reallokering.

Mer om de nyare garantiprodukterna

Det är inte lika enkelt som förr att lära sig vad traditionellt förvaltningsförsäkring är. Den kan alltså vara flera saker, beroende på om det är en "traditionell" traditionell försäkring som du har eller en av de nyare produkterna.

I en del av de nyare garantiprodukterna finns möjligheten att byta förvaltningsform inom ramen för samma försäkringsavtal, från garantiförvaltning till fondförvaltning och tillbaka. Om försäkringen har denna utformning, omfattas pengar som förvaltas med garanti av den ovan beskrivna garantin.

Pengar som läggs i fondförvaltning omfattas däremot inte av någon garanti. I den situationen fungerar försäkringen på samma sätt som en försäkring som redan från början tecknas som en fondförsäkring.

Möjligheten att byta förvaltningsform kan gälla hela eller delar av kapitalet och villkoren skiljer sig åt för när, hur mycket av kapitalet och hur ofta man kan växla mellan förvaltningsformerna.

Traditionellt förvaltningsförsäkring – inte bara i privat pensionssparande

I stort sett alla försäkringsbolag och banker säljer eller förmedlar försäkringar med traditionell förvaltning, med olika varianter av garanti. Tidigare tecknad sådan försäkring med skatteavdrag (så kallad P-skattad försäkring) behöver du ju avsluta så fort som möjligt. Men det går att spara med traditionell förvaltning i kapitalförsäkring också (så kallad K-skattad försäkring), då du betalar premien med "skattade pengar" och utbetalningarna i gengäld är fria från inkomstskatt.

Traditionellt förvaltningsförsäkring finns dock även på annat håll än i privat pensionssparande, närmare bestämt i avtalspensionsplanernas valbara delar.

Privat sparande till pension på fortsättningsnivå

Information om privat pensionssparande innehåller med nödvändighet många beskrivningar av produkttyper. Du behöver kunna skilja på de olika sparformerna och hur de fungerar. Ett av de viktigaste valen om du har bestämt dig för att börja spara privat till pensionen är att välja hur och i vilken typ av produkt.

På nybörjarnivån tittade vi närmare på de två alternativ som är aktuella också när du ska välja placering för din avtalspension.

Nu går vi vidare med några andra sparformer för privat pensionssparande. Först individuellt pensionssparande, IPS, och kapitalförsäkring. Dessa finns fortfarande på marknaden, vilket däremot inte gäller för kapitalpensionsförsäkring. Sådana försäkringar kan inte längre nytecknas, men du eller någon du känner kanske har en sådan och behöver veta mer. Slutligen har vi i denna upplaga av Pensionsboken lagt in ett avsnitt om Investeringssparkonto, som inte är en försäkring men som är den sparform som jämte kapitalförsäkring ökat mest sedan möjligheten att göra skatteavdrag först minskade för att nu ha avskaffats.

Individuellt pensionssparande, IPS

1994 utökades den privata pensionssparfloran med ytterligare en form, IPS. Förkortningen står för individuellt pensionssparande. IPS har samma regler för skatteavdrag, utbetalningstid med mera som fondförsäkring, traditionell pensionsförsäkring och kapitalpensionsförsäkring.

IPS är ingen försäkring

Trots att IPS i huvudsak liknar de två pensionsförsäkringsformerna fondförsäkring och traditionellt förvaltad försäkring som du läste om på nybörjarnivån, är IPS tekniskt ingen försäkring, utan just det som namnet anger – ett sparande. Detta att IPS inte är en försäkring har kanske ingen större praktisk betydelse för dig som pensionssparare, men kan vara bra att känna till ändå.

Skillnaden mellan IPS och försäkring blir synlig först vid dödsfall. IPS-sparande kan aldrig "gå förlorat" även om det inte finns någon namngiven förmånstagare. Kapitalet i en IPS går till dödsboet och ärvs i så fall enligt vanliga arvsregler eller enligt testamente om det finns ett sådant.

IPS är placeringsmässigt den friaste av de tre individuella pensionsvarianterna som man fram till 2016 kunde få skatteavdrag för. Efter att avdragsrätten för privatpersoner avskaffats från och med 2016 och företag redan tidigare var uteslutna från möjligheten att skaffa en IPS, går IPS inte längre att nyteckna.

Det har inte funnits krav på att sparandet skulle ske i fonder, utan du kunde spara på bankkonto, i fonder, i enskilda aktier eller i obligationer – och i vilka kombinationer som du själv valt. Liksom i fondförsäkring är det upp till dig att bestämma om och när du vill omdisponera ditt sparande, till exempel byta fonder, flytta över pengar från/till/mellan olika placeringstyper och så vidare.

Så fungerar en IPS från inbetalning till pension:

- Du sätter själv in de pengar som du vill spara. (IPS kan inte tecknas av juridiska personer, det vill säga företag, så den här sparformen förekommer inte bland avtalspensionerna.)
- Du bestämmer hur och var pengarna ska placeras. Liksom i fondförsäkring, står du själv för hela risken – och tar också hela avkastningen minus avgifter och skatt.

- IPS fungerar som om du skulle ha sparat själv i de placeringar som du väljer. Skillnaden mellan IPS och vanligt sparande i till exempel fonder är att du lägger in dina placeringar i ett "skal" och att du därmed har samma skattelättnader som i vanlig P-skattad pensionsförsäkring – och att pengarna i gengäld därför också är låsta tills du har fyllt 55 år.
- De arvsvinster som finns i fondförsäkring och traditionell pensionsförsäkring förekommer inte i IPS. Tillgångarna i en IPS kan man visserligen sätta in förmånstagare till, men om namngiven förmånstagare saknas och spararen avlider, ingår tillgångarna på IPS-kontot i dödsboet och pengarna tillfaller arvingarna enligt vanliga arvsregler.
- När pensionen betalas ut, fungerar det på samma sätt som pensionsförsäkringarna, utom att en IPS inte kan ha livsvarig utbetalning. Första utbetalningen kan ske tidigast vid 55 år och under minst fem år. Du betalar inkomstskatt på den utbetalade pensionen.
- Förmånstagare till återbetalningsskydd i IPS kan vara nuvarande eller tidigare make, registrerad partner eller sambo samt barn, styvbarn eller fosterbarn till dig själv eller till någon av de uppräknade vuxna.
- Information om skatt: Om du har sparat privat i en IPS, så kunde du under spartiden fram till 2016 göra skatteavdrag för premien inom vissa gränser. När pengarna betalas ut, räknas de som inkomst som du ska deklarerat och betala inkomstskatt för. "Skattevinsten" är att många har haft en högre inkomstskatt under premiebetalningstiden än de antas få som pensionärer.

Ett par detaljer till

Det går inte att koppla ett efterlevandeskydd till en IPS. Vill du ha ett sådant, måste du teckna en separat livförsäkring.

IPS hör till den kategori av så kallat P-skattat sparande som numera inte kan nytecknas – och som alla privatpersoner bör avsluta för att inte drabbas av dubbelbeskattning. Beträffande företag så har IPS aldrig kunnat tecknas som så kallad företagsägda tjänstepension. Bara privatpersoner och företagare som har enskild firma eller är delägare i handelsbolag har fått teckna IPS.

För IPS-sparandet gäller för dig som privatperson samma sak som för P-skattad pensionsförsäkring (i fondförsäkringsform eller som traditionellt förvaltd försäkring). Du bör avsluta eventuell autogirodragning av insättningar till IPSen och kontakta försäkringsbolaget/banken och avsluta avtalet. Motsvarande händer då som för privata P-skattade pensionsförsäkringar: ditt IPS-konto förvandlas till ett "fribrev" och pengarna finns kvar med samma regler som tidigare i väntan på att dina avtalade utbetalningar startar.

För dig som undrar: Nej, din IPS är ingen försäkring utan ett konto. Men eftersom du har fått göra skatteavdrag för dina inbetalningar, beskattas utbetalningarna.

Kapitalförsäkring som pensionsförsäkring

Kapitalförsäkring är en försäkringsform som gått upp och ned i popularitet under decenniernas lopp. Den har hittills inte använts särskilt flitigt för just pensionssparande, men det är ett förhållande som kan komma att ändras.

Sedan många år tillbaka marknadsförs den aktivt av de flesta försäkringsbolag och banker. Vanligt förekommande har iallafall hittills varit produkter som har namn där ordet "kapitalspar" ingår. De senaste två åren, då avdragsrätten för privat pensionssparande i försäkringsform först kraftigt inskränktes och sedan avskaffades, har bolagen

varit aktiva med att marknadsföra traditionell förvaltning inom kapitalförsäkring.

Målgruppen för kapitalförsäkringar är sparare i alla inkomstgrupper och det handlar både om allmänt långsiktigt sparande och pensionssparande. Just pensionssparande är den nya stora marknaden för bolag som säljer kapitalförsäkringar, eftersom denna typ av sparprodukt är den enda som finns kvar för sparande i försäkringsform.

Villkoren varierar kraftigt

Variationen är stor mellan de olika kapitalförsäkringar som finns på marknaden, även mellan samma försäkringsgivares olika produkter. Du har rätt till noggrann information och rådgivning innan du tecknar, men bäst är det om du själv också har läst på och funderat på hur du vill ha det med din försäkring.

K-försäkringen är som en "låda" som fylls med pengar

I en kapitalförsäkring finns ditt sparkapital så att säga i en "låda" och du som kund betalar för både innehållet (avkastningsskatt på kapitalet) och lådan (försäkringsbolagets olika avgifter för att förvalta ditt sparande). Det gör du dels för att det finns ett livförsäkringsmoment med i bilden (101 procent av värdet på försäkringen ut till den eller de förmånstagare som du har valt), dels för att du kanske vill vara aktiv som fondsparare (byta fonder ofta) men slippa deklarerera alla byten och slippa betala kapitalvinstskatt på transaktionerna.

Kapitalförsäkringsformen är den mest flexibla och mångsidigt användbara spar-försäkringsformen. Den kan användas för många olika ändamål, till exempel som ren livförsäkring utan sparande, som kapitalplacering för större summor pengar eller för att löpande spara till något – pensionssparande eller annat långsiktigt målsparande.

I den här boken koncentrerar vi oss till löpande sparande i kapitalförsäkring med syftet att ta ut pengarna under pensionärstiden.

Så fungerar en kapitalförsäkring från premiebetalning till pension:

- Du eller någon annan betalar premien. "Någon annan" kan till exempel vara arbetsgivaren.
- Premien betalas med skattade pengar. Det gäller även om den som betalar in premierna är ett företag. Kapitalförsäkring, alltså så kallad K-skattad försäkring, har aldrig varit avdragsgill vare sig för privatpersoner eller företag. Utbetalningarna är i gengäld fria från inkomstskatt.
- Kapitalförsäkringen kan liknas vid ett "skal" eller en "låda" som du kan använda för en mängd olika placeringar. Kapitalförsäkringen liknar i detta avseende det individuella pensionssparandet, IPS. I praktiken brukar de flesta dock välja att bara lägga in vanligt fondsparande i sin kapitalförsäkring.
- Premien kan vara månadspremie eller engångsbelopp eller en kombination av dessa. Premien placeras i den eller de placeringar, till exempel fonder, som du väljer att pengarna ska placeras i. Även i fortsättningen är det du själv som avgör om och när ditt sparkapital ska placeras om, alltså när du ska byta exempelvis fond/-er. Ofta är det gratis att flytta mellan det egna bolagets fonder medan det kostar extra att köpa andelar i ett annat bolags fonder. Sådana så kallade externa fonder kostar oftast mer i förvaltning än bolagets "egna".

- Liksom i fondförsäkring har du ingen garanterad avkastning i en kapitalförsäkring som innehåller fonder eller andra värdepapper. Försäkringens värde följer värdeutvecklingen i de fonder eller andra placeringar som du eller försäkringsbolaget har valt (försäkringsbolaget, om du köpt en kapitalförsäkring med traditionell förvaltning). Det innebär att det insatta kapitalet både kan öka och minska, beroende på hur det går för dina placeringar.
- Du tar alltså hela den finansiella risken själv. I gengäld får du också hela avkastningen minus avgifter och skatt.
- Pengarna är inte låsta till en viss ålder. Antalet villkorsvarianter är stort, men en vanlig utformning av villkoren är att pengarna är låsta det första sparåret och kan sedan tas ut. Ibland kan du börja behandla kapitalförsäkringen som ett bankkonto – med ett visst antal kostnadsfria uttag per år – redan efter det första sparåret. I andra fall tar försäkringsbolaget ut höga avgifter för uttag de första fem åren och det är fritt först därefter.
- Du kan välja att ta ut pengarna som engångsbelopp eller som månatliga utbetalningar. Du kan också välja hur länge pengarna ska betalas ut. I motsats till P-skattade försäkringar finns det inga skatteregler som styr detta, utan det är upp till dig att avtala om utbetalningstid och utbetalningssätt.
- Vem eller vad som helst kan vara förmånstagare till en kapitalförsäkring. Det kan vara fysiska personer, alltså människor, eller juridiska personer, till exempel en välgörenhetsorganisation. Detta är en fördel om du vill ha annan förmånstagare än make/registrerad partner/sambo och/eller barn (det vill säga den personkrets som de P-skattade försäkringarnas möjliga förmånstagare är begränsad till). Du kan också ändra förmånstagarförordnandet när som helst och därmed styra om pengarna till den eller de förmånstagare som du vill, om du skulle ändra dig beträffande det tidigare skrivna förmånstagarförordnandet.
- Information om skatt: Kapitalförsäkringarna har aldrig haft skatteavdragsmöjligheten. Du betalar premien med skattade pengar och utbetalningarna är fria från inkomstskatt. Din kapitalförsäkring schablonbeskattas varje år, och det betyder bland annat att du inte behöver deklarerat eller betala kapitalvinstskatt om eller när du köper/säljer värdepapper eller fondandelar. Läs mer i fördjupningsnivåns delavsnitt om skatteregler om hur schablonskatten räknas ut.

Både privatpersoner och företag kan äga en kapitalförsäkring.

Varför kapitalförsäkring?

Tidigare användes kapitalförsäkring bland annat för att undvika arvs- och gåvoskatt samt förmögenhetsskatt. Dessa argument för kapitalförsäkring har bortfallit, eftersom de aktuella skatterna har avskaffats.

Däremot har ett tidigare argument för kapitalförsäkring som pensionsförsäkring – sparande över avdragstaket – stärkts alltmer från och med 2008. Då började den serie sänkningar av avdragsrätten för privat pensionssparande som 2016 kulminerat i ett totalt avskaffande av rätten att dra av inbetalade premier i deklarationen. Vill du nu spara i försäkringsform, är det kapitalförsäkring som gäller.

Kapitalförsäkring är också intressant som sparform om du vill sätta in någon annan förmånstagare än en person ur den begränsade kretsen av livspartner och barn som är möjliga i exempelvis P-skattade försäkringar och IPS.

Exempel: Du vill ha möjligheten att "hoppa över ett arvsled" och sätta in barnbarn som förmånstagare i stället för barn. Förmånstagarförordnande i en försäkring

har nämligen försteg framför den vanliga arvsordningen enligt vilken barn ärver före barnbarn. Eller så vill du att en del – eller allt – ska gå till en välgörenhetsorganisation. Sådana förmånstagarförordnanden går bara att skriva i kapitalförsäkring.

Kapitalpensionsförsäkring

OBS att det här avsnittet handlar om en försäkringsform som introducerades på den svenska marknaden 2005 och som avskaffades 2007. Medan den fanns blev den dock mycket populär (bland annat därför att förmögenhetsskatten fanns kvar då men inte togs ut på kapitalpensionsförsäkringar) och därför finns det massor av sådana försäkringar kvar hos försäkringsbolagen och utbetalningarna från dem kommer att pågå i många decennier framöver.

Om du hör till dem som har en kapitalförsäkring tecknad innan regering och riksdag stoppade nyteckningarna, så behöver du kunna reglerna för den.

Ändrade regler

Regeringen avskaffade sparformen kapitalpension med omedelbar verkan från och med den 2 februari 2007. Senare kom även ett riksdagsbeslut med samma innebörd. Att just den här försäkringformen stoppades berodde på att det fanns risk för kapitalflykt till utlandet.

Det betyder dels att ingen har kunnat nyteckna en kapitalpensionsförsäkring sedan dess, dels att det finns stränga regler för hur "gamla" sådana försäkringar får hanteras. I korthet fungerar det så att du får fortsätta spara i en befintlig kapitalpension om du inte ändrar premiebetalningarna. Så om du till exempel hade avtalat om ett visst sparbelopp per månad eller år, får du fortsätta spara på det sättet. Men om du vill öka beloppet, göra extrainsättningar eller tidigarelägga premiebetalningar eller så räknas alla nya insättningar som en ny försäkring.

Den gamla försäkringen "fryses" då och den nya försäkring som försäkringsbolaget då måste starta för dig blir en kapitalförsäkring. En konsekvens är att skatten blir högre. (Läs mer om skatteregler i fördjupningskapitlet.)

Kapitalpensionen är en blandform

Kapitalpension är i grunden en kapitalförsäkring som skattemässigt är en blandform mellan det som på försäkringsspråk kallas P-skattad försäkring och K-skattad försäkring. Den kan ha tecknats som en fondförsäkring eller en traditionell försäkring.

Repetera!

P-skattad försäkring = skatteavdrag nu (men från och med 2016 inte alls för privatpersoner), inkomstskatt på pensionen sedan. Begränsad krets av förmånstagare. "Vanliga" pensionsförsäkringar och IPS är P-skattade.

K-skattad försäkring = inget skatteavdrag nu, utbetalningarna är skattefria. Vem eller vad som helst får sättas in som förmånstagare. Kapitalförsäkringar är K-skattade.

Gå dessutom gärna tillbaka till nybörjarnivån och repetera vad som skiljer en traditionell försäkring från en fondförsäkring.

Så fungerar en kapitalpensionsförsäkring från premiebetalning till pension:

- Du betalar premierna med skattade pengar. På denna punkt är kapitalpensionen släkt med kapitalförsäkringar, alltså K-skattade försäkringar.

- Beroende på vad du har valt, fungerar försäkringen som en fondförsäkring eller traditionell pensionsförsäkring. Skillnaden är, som du läst tidigare, vem som tar ansvaret /risken för placeringarna och värdeutvecklingen – du eller försäkringsbolaget.
- Utbetalningsreglerna styrs av inkomstskattelagen. På denna punkt syns släktskapet mellan kapitalpension och P-skattad försäkring eller IPS. Tidigast från 55 års ålder kan du få ut pengarna. Utbetalningarna kan vara livsvariga, med vilket menas att du får en viss summa varje månad så länge du lever. Du kan också välja en tidsbegränsad utbetalning, alltså att få ut mer pengar per månad fast under en kortare tid. Minst fem år måste en tidsbegränsad utbetalning hålla på. När fem år har gått, kan du stoppa utbetalningen, ta ut resterande belopp på en gång eller ta ut delar och låta resten stå kvar.
- Förmånstagare kan vara nuvarande eller tidigare make, registrerad partner eller sambo samt barn, styvbarn eller fosterbarn till dig själv eller till någon av de uppräknade vuxna. Samma regler som i P-skattad försäkring och IPS, alltså.
- Information om skatt: Kapitalpensionsförsäkringarna har aldrig haft skatteavdragsmöjligheten. Du betalar premien med skattade pengar och utbetalningarna är fria från inkomstskatt. På denna punkt är kapitalpensionsförsäkringarna släkt med K-skattade försäkringar.

Liksom fallet är med IPS, kan en kapitalpensionsförsäkring inte ägas av ett företag.

Investeringsparkonto, ISK

Investeringsparkonto är den senast tillkomna (1 januari 2012) formen av brett långsiktigt sparande. Investeringsparkonto är ingen försäkring, vilket bland annat innebär att den inte kan förses med efterlevandeskydd. Kontot har heller inga begränsningar vad gäller uttagstidpunkt eller uttagstidens längd.

Så fungerar ett investeringsparkonto från inbetalning till uttag, exempelvis vid pensioneringen:

- Du sätter själv in de pengar som du vill spara. ISK kan endast tecknas av en privatperson, alltså varken av företag eller av flera personer tillsammans. Även omynliga, det vill säga barn/unga under 18 år kan äga ett ISK.
- Du bestämmer hur och var pengarna ska placeras. Liksom i fondförsäkring, står du själv för hela risken – och tar också hela avkastningen minus avgifter och skatt. Du kan spara i kontanter (som på ett bankkonto) eller i värdepapper som är noterade på en börs eller handelsplattform. Du kan spara i fonder men inte i onoterade aktier.
- ISK fungerar som om du skulle ha sparat själv i de placeringar som du väljer. Skillnaden mellan ISK och vanligt sparande i till exempel fonder eller aktier är att du lägger in dina placeringar i ett "skal" där innehållet schablonbeskattas.
- Du kan ta ut och sätta in pengar som du själv vill i ditt ISK. Pengarna är alltså inte låsta under en viss tid eller till en viss ålder.
- Behållningen på ditt ISK ärvs enligt vanliga arvsregler eller enligt testamente om du skrivit ett sådant.

- Information om skatt: Du sätter in skattade pengar, varför det du tar ut från ditt ISK är fritt från inkomstskatt. Ditt ISK schablonbeskattas varje år, och det betyder bland annat att du inte behöver deklarerat eller betala kapitalvinstskatt om eller när du köper/säljer värdepapper eller fondandelar. Läs mer i fördjupningsnivåns delavsnitt om skatteregler om hur schablonskatten räknas ut.

Privat sparande till pension på fördjupningsnivå

Nu har du förhoppningsvis klart för dig vilka olika pensionssparformer som försäkringsbolagen och bankerna erbjuder och vad som skiljer dem åt. Tanken är att du också ska kunna använda den här boken som uppslagsbok som du kan gå tillbaka till om du behöver kolla någon detalj.

Här på fördjupningsnivån ska vi titta närmare på en del "kringinformation" om privat pensionssparande som kan vara bra att ha med sig.

Skatteregler

Det grundläggande kring skattereglerna för privat pensionssparande har vi redan gått igenom. Här får du en kombinerad repetition och fördjupning.

P-skattade försäkringar och IPS

Från och med 2016 års inbetalningar får du som sparar som privatperson inte längre göra skatteavdrag för dina premier till en P-skattad pensionsförsäkring eller en IPS.

Undantag från den stoppade avdragsrätten: Om du är egen företagare får du fortfarande göra skatteavdrag. Driver du företag i aktiebolagsform så får du enligt huvudregeln dra av 35 procent av lönen eller 10 prisbasbelopp. Om du har enskild firma får du göra motsvarande avdrag.

För alla avdragsgilla sparprodukter gäller att utbetalningarna sedan är skattepliktiga. Det gäller även de fribrev som uppstår när privatpersoner säger upp sina P-skattade sparprodukter. När du börjar lyfta pension från en sådan försäkring eller från IPS ska du deklarerat utbetalningarna som vanlig inkomst.

Repetera!

Du kan inte omedelbart se på försäkringen om den är P-skattad eller K-skattad. Visst, produktnamnet brukar vara en bra vägledning. En försäkring som heter "pensionsförsäkring" är sannolikt P-skattad, medan en som heter "kapitalspar" sannolikt är K-skattad.

Men tänk på att både en fondförsäkring och en traditionellt förvaltat försäkring kan vara antingen P-skattad eller K-skattad.

Konsekvensen för dig är att du dels behöver kunna skilja på de olika försäkrings- och spartyperna (till exempel traditionell, fond, IPS, kapitalförsäkring), dels behöver veta vad som skiljer en P-skattad försäkring från en K-skattad. Från och med 2016 är nya skatteavdrag visserligen inte möjliga för dig som sparar som privatperson, men du behöver känna till vilka delar av ditt samlade privata sparande till pensionen som betalas ut skattefritt och vilka som du behöver betala inkomstskatt för när du börjar ta ut dem.

Kapitalförsäkringar och andra K-skattade försäkringar

K-skattade försäkringar har aldrig varit avdragsgilla i deklarationen. I gengäld behöver du inte betala skatt på utbetalningarna från försäkringen.

De försäkringar som fungerar på det här sättet är kapitalförsäkringar och de sedan

den 2 februari 2007 nyteckningsstoppade kapitalpensionsförsäkringarna.

Givetvis är också annat privat sparande till pensionen inkomstskattefritt vid utbetalning. Exempel: Investeringsparkonto, behållning på bankkonto, innehav av fondandelar, innehav av aktier eller obligationer och andra räntebärande värdepapper.

Avkastningsskatt i stället för "reavinstskatt"

Dessa skatteregler gäller oavsett om din försäkring är P-skattad eller K-skattad.

Alla försäkringar som man använder för sparande, till exempel för pensionen, innehåller placeringar av något slag. När placeringarna ändras så kan det uppstå en vinst, som ju staten vill ha skatt på.

Låt oss för enkelhetens skull använda fonder som exempel. Oavsett vem som sköter köpandet och säljandet av fondandelar – du som byter fonder i en fondförsäkring eller försäkringsbolaget som förvaltar din traditionella pensionsförsäkring – kan det uppstå antingen en vinst eller en förlust. Det är vad som i dagligt tal kallas för "reavinst" respektive "reaförlust" men som officiellt heter kapitalvinst respektive kapitalförlust.

Om du direktsparar i fonder och säljer andelar med vinst, är den så kallade kapitalvinstskatten 30 procent. Det är samma skattesats som för ränta på vanligt banksparande. Detta redovisas årligen i självdeklarationen. Är du en aktiv fondsparare, kan det bli rätt många sådana vinsttransaktioner som du deklarerar året efter. Har du sålt med förlust får du kvitta mot vinster.

Staten – i praktiken riksdagen, som stiftar lagarna – anser dock att sparande i försäkring eller på annat sätt med pensionen i sikte ska ha gynnsammare skatteregler, bland annat lägre avkastningsskatt. I P-skattade försäkringar och i IPS är pengarna i gengäld låsta till tidigast 55 års ålder. Även i kapitalförsäkring, där pengarna inte är låsta på samma sätt, är ju sparande exempelvis till pensionen tänkt som ett långsiktigt sparprojekt. Varken du eller försäkringsbolaget ska heller behöva uppleva deklaration och skatt som ett hinder mot att omdisponera sparandet i något så viktigt som pensionssparande.

Avkastningsskatt – en schablonskatt

I stället för kapitalvinstskatt från dig som sparar i försäkringsform eller IPS så tar staten in skatt på ett annat sätt, direkt från försäkringsbolaget. Den här skatten, som kallas avkastningsskatt, och dras varje år som en schablonskatt på det sparkapital som du har den 1 januari.

Fördelen, om sparandet har gått med god vinst under föregående år, är att schablonskatten blir lägre än motsvarande kapitalvinstskatt på direktsparande. Nackdelen är att schablonskatten på kapitalet dras även om sparandet gått med rejäl förlust. Och du får inte kvitta förluster.

Det är olika skattesatser på olika typer av sparande:

- P-skattade försäkringar och IPS har 15 procent.
- K-skattade försäkringar har 30 procent. Detsamma gäller Investeringsparkonto och annat sparande i till exempel aktier eller fonder.

Kapitalförsäkringar, alltså K-skattade försäkringar, hade tidigare en skattesats på 27 procent, men den höjdes till 30 procent från och med den 1 januari 2012. Motiveringen som regeringen – och riksdagen som fattade beslutet – har angett är att kapitalförsäkringssparande borde likställas med annat sparande, där ju kapitalvinstskatten är 30 procent. Till beslutet bidrog det faktum att kapitalförsäkringar inte bara används till pensionssparande, utan också till vanligt sparande (och för att slippa deklarerar varje värdepapperstransaktion, till exempel fondbyte, separat). Den 1 januari

2012 startade också en ny sparform med schablonbeskattning av samma typ (och på 30 procent), så kallade investeringssparkonton, varför staten passade på att höja även kapitalförsäkringarnas schablonskattesats.

När schablonskatten ska räknas ut är det inte bara skattesatsen som ska med, utan även statslåneräntan från närmast föregående år ska in i räkneformeln – och på lite olika sätt beroende på om det handlar om P-skattat eller K-skattat sparande.

Så räknas avkastningsskatten på P-skattat sparande ut

Det som används är försäkringens eller IPS-kontots värde per den 1 januari varje år. Detta värde är det som kallas kapitalunderlaget. Detta kapitalunderlag multipliceras med den genomsnittliga statslåneräntan det närmast föregående året. Det man får genom denna räkneoperation multipliceras sedan med 0,15.

2015 var den genomsnittliga statslåneräntan 0,58 procent.

Så räknas avkastningsskatten på K-skattat sparande ut

De 30 procenten i avkastningsskatt räknas ut så här:

1) Först fastställs ett kapitalunderlag. Det är försäkringens värde per den 1 januari plus fjolårets insättningar. Insättningar efter den 1 juli tas dock bara upp till 50 procent.

2) Sedan fastställs en schablonintäkt. Det görs (fr.o.m. 2016, alltså nya regler) genom att multiplicera kapitalunderlaget med statslåneräntan sådan den var den 30 november föregående år (just nu 2015) plus 0,75 %. Procentsatsen som kapitalunderlaget ska multipliceras med ska dock alltid vara minst 1,25 %.

3) Skatten är den nyss uträknade schablonintäkten multiplicerad med 0,30.

Skillnaden i förhållande till P-skattat sparande (förutom själva skattesatsen) är att det inte är den genomsnittliga statslåneräntan som används för kapitalförsäkringarnas skatteuträkning, utan statslåneräntan en viss dag, den 30 november.

2015 var statslåneräntan per den 30 november 0,65 procent.

Investeringsparkonto liknar K-skattat försäkringssparande

Det som skiljer beskattningen av sparformen Investeringsparkonto, ISK, från kapitalförsäkringarna är endast hur kapitalunderlaget fastställs (punkten 1 strax ovan). I ISK görs beräkningen varje kvartal, men själva skatten betalas en gång om året och enligt samma regler som för kapitalförsäkring.

Förmögenhetsskatt

Från och med 2007 finns inte förmögenhetsskatten mer. Det betyder att de försäkringar som hittills varit förmögenhetsskattepliktiga – kapitalförsäkringar och kapitalpensionsförsäkringar – inte längre är det.

Om du vill sluta spara

Om du har läst bokdelen som handlar om avtalspension, minns du kanske vad som händer om du byter avtalsområde. Då upphör ju din tidigare arbetsgivares premie-

betalningar till den gamla avtalspensionsplanen, eftersom du har gått över till en ny arbetsgivare och en ny avtalspensionsplan. Pensionsrätten och pengarna försvinner dock inte, utan ”vilar”, på olika sätt, i väntan på att du ska ta ut pensionen.

Motsvarande – plus lite fler regler – finns för vad som händer i privat pensions-sparande, inte minst nu när privat P-skattat sparande behöver avbrytas för att inte drabbas av dubbelbeskattning. Det som skiljer situationerna åt är att det i privat pen-sionssparande är du själv som avbryter sparandet. Den avtalade pensionstiden, för-månstagare med mera finns kvar. Villkoren för försäkringen styr i vilken utsträckning du får ändra till exempel utbetalningstiden.

Fråga innan du tecknar

Beskrivningen som nu följer är översiktlig och täcker inte alla sluta spara-situationer som kan uppkomma. Ett bra tips är att ställa frågan redan innan du tecknar en sparprodukt i försäkringsform: ”Vad händer om jag vill sluta spara, göra uppehåll i premiebetalningarna eller ändra något?”

Pensionssparar du redan privat utan att veta svaret på frågan? – Ställ den till ditt försäkringsbolag eller din bank nu i efterhand!

Sluta spara – fondförsäkring eller IPS med fonder

När du slutar betala premie för en fondförsäkring, så fortsätter du att sköta ditt fond-sparande som tidigare. Alltså: Förhoppningsvis aktivt, med vilket menas att du regel-bundet ser över dina fondplaceringar och vid behov byter fonder.

Detta gäller i princip så fort som det finns ett fondsparande i en försäkring, till exempel om du har en kapitalpensionsförsäkring tecknad som fondförsäkring eller om du har ett individuellt pensionssparande, IPS.

Viktigt att komma ihåg just nu är att detta också gäller för avslutade sparanden i P-skattade produkter, till exempel pensionsförsäkring som blir ett fribrev. Du har samma ansvar gentemot dig själv som tidigare under hela spartiden – även om det inte kommer in några nya premier – att administrera ditt sparkapital genom att regel-bundet se över ditt innehav av fondandelar inom ramen för försäkringen/fribrevet.

Sluta spara – traditionell pensionsförsäkring

Om du har en traditionell pensionsförsäkring och slutar betala premien, så omvand-las försäkringen från en ”aktiv” försäkring till ett så kallat fribrev. Alla försäkringsgi-vare använder dock inte termen fribrev, utan kallar den icke aktiva försäkringen för något annat istället.

Sluta spara – kapitalförsäkring

En kapitalförsäkring är till skillnad från en P-skattad pensionsförsäkring eller ett indi-viduellt pensionssparande inte låst till 55 års ålder. Kapitalförsäkringen kan du alltså lösa ut pengarna från. Denna mekanism kallas för återköp.

Termen låter lite underlig i vardagsspråket men syftar på att du äger en försäkring som försäkringsbolaget köper tillbaka från dig. Du får ut pengarna – men bolaget har rätt att ta ut en avgift för detta. Ibland, om du har haft försäkringen länge – en vanlig tidsgräns är fem år – så kan det vara kostnadsfritt.

Dessutom finns numera kapitalförsäkringar som i praktiken fungerar som bank-konton. Pengarna är helt låsta det första året och sedan har du ett antal kostnadsfria uttag per år. Du kan fortsätta fylla på med nya premiebetalningar. Dessa kapitalför-säkringsvarianter blir allt vanligare på marknaden.

Om du vill byta försäkringsbolag

Omval – finns bara i avtalspension

Omval är inget som finns i privat pensionssparande. Omval är en möjlighet som finns i avtalspensionsplanernas valbara delar. Att utnyttja rätten till omval innebär att du byter förvaltare för avtalspensionen från och med ett visst år. Pensionsplanens valcentral skickar ”nya” pengar från och med valåret till den nya förvaltaren. ”Gamla” pengar ligger vid omval dock kvar hos den eller de tidigare förvaltaren/förvaltarna.

Flytta pensionskapital till annan förvaltare

Från och med 2000 har det funnits ytterligare en möjlighet, utöver omval. Den kallas flytträtt och gäller i princip generellt, fast det finns en rad begränsningar till exempel på avtalspensionsområdet. Att utnyttja sin flytträtt innebär att du kan ha rätt att ta med sig hela ditt uppsparade pensionskapital och flytta över det till en ny förvaltare.

Observera att det som flyttas i så fall är försäkringskapitalet (pengarna), inte avtalet. Det som försäkringstekniskt händer vid en flytt är att du tecknar en ny försäkring i det nya försäkringsbolaget och att kapitalet i den gamla försäkringen flyttas över till den nya.

Sedan den 1 maj 2008 gäller flytträtt för i princip för allt försäkringskapital och till eller från försäkringsbolag i hela EU-/EES-området. Detta gäller särskilt för försäkringar tecknade efter den 1 juli 2007. För alla andra avtal gäller att olika bolag – och kollektivavtal där villkoren för avtalspension finns – får bestämma själva vad som gäller. Det medför att olika bolag har olika regler för vilket kapital som får flyttas (före eller efter ett visst år, fondförsäkring eller traditionell försäkring och så vidare). Försäkringsbolagen är alltså inte bundna av retroaktivt tvingande flytträtt för försäkringsavtal tecknade före den 1 juli 2007. För dessa försäkringsavtal gäller så kallad frivillig flytträtt – alltså att det som står i respektive försäkringsvillkor avgör.

Den svenska staten har skärpt skattekontrollen så att försäkringsföretag, både i Sverige och i EU-/EES-området, ska lämna kontrolluppgifter till det svenska Skatteverket, bland annat när en pensionsförsäkring, eller kapitalet i den, flyttas. Det försäkringsbolag som kapitalet i en pensionsförsäkring flyttas från måste lämna en kontrolluppgift avseende flytten inom 14 dagar från flytten. Kontrolluppgiftsskyldigheten omfattar även utbetalningar.

Om du tecknar pensionsförsäkring i ett utländskt försäkringsbolag så måste bolaget lämna in ett skriftligt åtagande om att de ska lämna kontrolluppgifter enligt svensk lag. I så fall räknas försäkringen som en pensionsförsäkring enligt svensk lag (vilket hittills bland annat inneburit att du även som privatperson har kunnat göra skatteavdrag för inbetalade premier upp till ett visst belopp per år). Du får inte ändra försäkringen under försäkringstiden (så att den till exempel görs om till en kapitalförsäkring). Då måste du betala inkomstskatt på 150 procent av värdet i försäkringen och detsamma gäller om det utländska försäkringsbolaget inte lämnar kontrolluppgift.

Mer att tänka på när det gäller flytträtt

Sammanfattningsvis: Flytträtten gäller, som sagt, fortfarande inte alla försäkringsavtal. Exempelvis har parterna på arbetsmarknaden som sluter kollektivavtal om avtalspensioner rätt att bestämma att flytträtt ska gälla eller inte gälla. Även i privat pensionssparande finns det försäkringar som omfattas av flytträtt, medan andra inte gör det. Villkoren för den enskilda försäkringen styr.

Använd flytträtten rätt

Flytträtten – i de försäkringar som medger sådan – är en möjlighet som bör betraktas som en "säkerhetsventil". Det är inte gratis att flytta, så bäst är att välja förvaltare med omsorg redan från början så att du inte behöver bli så missnöjd att du vill flytta.

Där flytträtt finns, är det inte gratis att använda sin flytträtt, utan förvaltarna tar ut avgift/-er för detta. Olika bolag har olika regler och det skiljer mellan traditionell pensionsförsäkring och fondförsäkring.

De flesta bolag vill också att du fyller i en hälsodeklaration om du vill utnyttja din flytträtt. Att försäkringsbolagen vill göra en hälsoprövning beror på att de vill vara säkra på att det inte blir obalanser i beståndet. De flyttvilligas rätt att flytta riskerar att kollidera med omsorgen om de pensionssparare som blir kvar. Det får ju inte bli så att det bara är personer med dålig hälsa – och som alltså riskerar att dö tidigt – som flyttar. I så fall blir det ett överskott på "långlivade" pensionssparare i det kvarvarande försäkringskollektivet. Livsvariga pensionsutbetalningar till försäkrade som lever länge kostar ju mer än till dem som är krassliga och dör tidigare.

Lagen ger dig rättigheter

Lagen om försäkringsförmedling från 2005 ger dig en rad rättigheter i förhållande till försäkringsförmedlarna, till exempel försäkringsmäklare och banktjänstemän som säljer försäkringar. Försäkringsbolagen är bundna av motsvarande regler.

Här är några exempel på de rättigheter som du har som kund:

- Rådgivning som du får ska dokumenteras skriftligt och du har rätt att få en kopia.
- Den som förmedlar försäkringar ska berätta för dig om hen ger råd om alla på marknaden förekommande produkter av det aktuella slaget eller bara "sitt" försäkringsbolags eller "sin" banks produkter.
- Försäkringsförmedlaren ska göra en behovsanalys och ta reda på dina ekonomiska förhållanden, dina kunskaper, dina behov och önskemål innan hen rekommenderar en produkt.
- Detta med kunskaper är viktigt. Försäkringsförmedlaren får inte "sälja på dig" en produkt som du inte förstår, utan är skyldig att berätta mycket noga för dig hur produkten fungerar och sedan kolla att du faktiskt har förstått.
- Försäkringsförmedlaren är skyldig att avråda dig om hen bedömer att en produkt som du vill köpa inte är bra för dig. Du får naturligtvis köpa/teckna den om du vill, men avrådandet ska dokumenteras.
- Du har rätt att få veta hur försäkringsförmedlaren får betalt, till exempel vem som betalar försäkringsmäklarens arvode.
- Till slut: Försäkringsförmedlaren ska berätta för dig hur du går tillväga för att klaga om du är missnöjd.

Allt detta ska ske automatiskt, utan att du ber om det. Och självklart är all rådgivning hos en seriös försäkringsförmedlare gratis och inte förenat med något köptvång!

Använd dig av dina rättigheter och möjligheter för att skaffa dig så mycket information att du känner dig säker på att få precis det privata pensionssparande som är rätt för just dig.

Stefan
Floor Security

Du och din pension

Du och din pension – en livslång historia	110
På ditt första sommarjobb	110
På ditt första ordinarie arbete	111
Ditt första pensionsval	112
Se om ditt pensionshus regelbundet	113
När du närmar dig pensionsåldern	115
När du har gått i pension	118
De viktiga pensionsvalen	119
En möjlighet – inte ett tvång	119
Facket bejakar ökat självbestämmande	120
Välj rätt pensionsförvaltare	120
Privat pensionssparande – för vem?	121
Hur mycket pengar behöver du som pensionär?	122
Starta gärna eget – men glöm inte pensionen	123
När du strax ska fylla 61 år	124
Ta ut pensionen och fortsätta jobba?	124
Få tillgång till pensionärsrabatter	124
Allmänna risker med tidigt uttag	125
Uttag av pension – sammanfattning	126
Allmän pension	126
Avtalspension	128
SLUTORD: Om konsten att fjärrstyra pensionärsekonomin	130
Aktiv eller passiv – på kunskapens grund	130
Den som frågar får svar	130
Här hittar du informationen	130

Du och din pension – en livslång historia

Denna del av boken handlar om hur du ska leva med din pension. Under pensionärs-tiden lever du på din pension, men dessförinnan lever du med den – och förhoppningsvis aktivt och medvetet. Din pension byggs upp under ditt aktiva yrkesliv. Du arbetar och tjänar samtidigt in pensionsrätt i förhållande till dina inkomster. Tanken är att din pensionärsekonomi ska avspegla din ekonomi som yrkesverksam.

Pensionen är aldrig lika hög som lönen, men principen är att den ska vara proportionell till den. Den här grundtanken är god, men det finns flera faktorer som kan leda till att pensionen blir väldigt mycket lägre än man tänkt sig. En faktor är medellivslängden, som ökar och som leder till att hopsamlade pensionspengar ska räcka längre. En annan är värdepappersmarknadens ofta tvära kast mellan upp- och nedgångar och därmed slumpen.

I alla pensionssystem finns numera en hög grad av självbestämmande beträffande hur pengarna ska förvaltas och därmed eget ansvar för var och en. Du förlorar inte din pension genom att inte veta, inte kunna, inte göra – men varför missa chansen att påverka pensionen i en bättre riktning?!

Ingen av oss är tillräckligt kunnig (eller lyckosam) när det gäller att avgöra den ”rätta” tidpunkten för att dra nytta av aktie- eller räntemarknadernas upp- och nedgångar. Men det finns annat som inte sammanhänger med marknadsutvecklingen som vi kan göra för att se till att levnadsstandarden under pensionärstiden blir hyggligt god.

Vi börjar den här genomgången med att snabbspola genom livet för att titta på några viktiga hållpunkter där du behöver vara uppmärksam för att kunna ”fjärrstyra” din framtida pensionärsekonomi på bästa sätt. Sedan tittar vi närmare på några vanliga frågor och andra detaljer som kan vara bra att känna till och tänka på.

Lite om hur detta kapitel är uppbyggt

Du har säkert redan märkt att det finns massor av upprepningar i den här boken. Det beror på att boken ska kunna användas som uppslagsbok och som studie- och informationsbok inte bara i sin helhet utan även bitvis. Du ska kunna bläddra och hitta någon rubrik som intresserar dig och läsa där, utan att behöva läsa hela boken.

I detta kapitel som handlar om det som du själv kan göra för att lägga grunden för ett bra pensionärsliv finns ännu fler sådana upprepningar. Läser du hela kapitlet i ett svep, kommer du att märka det tydligt och kanske bli lite småsur. I gengäld kommer det som är viktigt förhoppningsvis att ”fastna” bättre i minnet...

På ditt första sommarjobb

Eftersom du som läser detta sannolikt inte är tonåring längre, är råden i detta avsnitt något som du ska förmedla vidare till dina barn och andra unga i din närhet. Det första sommarjobbet och över huvud taget alla avlönade arbeten under ungdomsåren är mycket viktigare för dagens ungdomar än de var när du själv var ung.

Att sommarjobb, helgjobb och andra extrajobb vid sidan av skolan och andra studier är viktiga beror på att det numera inte finns någon nedre åldergräns i det allmänna pensionssystemet. Precis hela livets inkomster räknas och kan vara pensionsgrundande. Tidigare fanns en 16-årsgräns för att kunna börja tjäna in allmän pension men den är borttagen för många år sedan. Så fort som en ungdom tjänar såpass mycket att hen måste deklarerat sina inkomster, är hela inkomsten pensionsgrundande, från första kronan.

Repetera!

Gränsen för att lämna självdeklaration är 42,3 procent av prisbasbeloppet. 2016 är det 18 739 kronor. Kommer du upp i minst denna inkomst under året, så får du pensionsrätt i det allmänna pensionssystemet från första lönekronan.

Alla inkomster under året läggs ihop. Detta är självklart för oss som vuxna, men inte alltid något man tänker på som ung (eller som förälder till en ungdom). Alltså upprepar vi det självklara en gång till: Om det är möjligt att tjäna ihop så mycket att årets sammanlagda inkomst blir deklaraionspliktig, är denna inkomst också en grundplåt för den framtida pensionen.

Många unga och deras föräldrar ser medvetet till att lönen för sommar- och helgjobb inte kommer upp till gränsen för att lämna självdeklaration – för att slippa deklarerera. Det kan ha varit rationellt förr, men inte nu. Deklaraionsplikten är verkligen inte särskilt betungande numera, när Skatteverket skickar en förtryckt blankett som det bara är att kolla igenom och godkänna eller rätta om allt inte finns med.

Av detta följer att lönen är viktig. Även en ungdom som arbetar extra ska självklart försöka få så mycket betalt som möjligt. Lika självklart är att man ska se till att det finns kollektivavtal på arbetsplatsen, aldrig arbeta svart och/eller utan anställningsavtal och inte heller gå med på att "provjobba" gratis. Det finns många fallgropar. Förutom att den unga kan bli lurad och utsatt för fara på arbetet, finns risken att förlora pensionsrätt.

På ditt första ordinarie arbete

I rubriken står det "ditt första ordinarie arbete", men detta gäller självklart för alla anställningar som du har under arbetslivet.

Känner du igen listan med råden? Då har du helt rätt – de står i början av boken också. Men vi tar dem en gång till, för de är viktiga:

- Välj heltidsarbete om du har möjlighet.

Din framtida pension bygger på hela livets inkomster. Så är det både i den allmänna pensionen och i huvudsak också i avtalspensionsplanerna. Deltidsarbete "straffar sig" omedelbart med lägre lön och sämre ersättning om du blir sjuk eller arbetslös men också på lång sikt, i form av lägre pension. Gör allt vad du kan för att skaffa dig ett heltidsarbete och tänk dig mycket noga för om du frivilligt väljer att arbeta deltid.

- Välj en arbetsplats med kollektivavtal.

Om det inte går, var i alla fall medlem i facket och försök se till att kollektivavtal kommer till stånd. Byt till en arbetsplats med kollektivavtal så fort som möjligt. Kollektivavtalet är förutsättningen för att du garanterat ska omfattas av en avtalspensionsplan.

- Arbeta aldrig svart.

Acceptera inte anställningar där halva lönen är vit och den andra svart. Byt arbetsplats så fort som möjligt. En svartbetalande arbetsgivare är sällan seriös i något annat avseende heller, till exempel vad gäller säkerhet på arbetsplatsen och andra arbetsmiljöfrågor.

- Undvik långa perioder av frivilligt valt hemmafru-/hemmamansliv, sabbatsår eller liknande långa ledigheter.

Det här rådet hänger samman med det första, om att försöka se till att få ett heltidsarbete och undvika att jobba deltid. Eftersom hela livets inkomster räknas, kan långa perioder av frivillig frånvaro från arbetsmarknaden betyda mycket för din pension. Till nackdelarna med att lämna arbetsmarknaden under en längre period (utom för att vara hemma med nyfött barn eller om du har oturen att bli arbetslös) hör givetvis också att du riskerar att bli nollklassad i sjukförsäkringen och att inte uppfylla arbetsvillkoret i arbetslöshetsförsäkringen.

Observera att avgångsvederlag i stort sett alltid räknas som skattepliktig inkomst men inte alltid är pensionsgrundande. Om arbetsgivaren inte betalar in sociala avgifter, så ger avgångsvederlag inte pensionsrätt.

Det samlade pensionssystemet i Sverige bygger på förvärsarbete under hela den yrkesaktiva tiden, alltså i praktiken från 20-årsåldern – något längre vid högskoleutbildning – till ungefär 65 års ålder. De enda frånvarorsakerna som fortfarande garanterar pensionsrätt är sjukdom, arbetslöshet och föräldraledighet. Och eftersom alla slags förvärsinkomster från hur unga år som helst bidrar till den allmänna pensionen (så fort som ett visst års samlade förvärsinkomster är deklareringspliktiga), är alla slags arbeten värdefulla så länge som de är "vita".

Ditt första pensionsval

Det första pensionsvalet i allmän pension kan inträffa tidigt i livet, så håll också dina barn och andra unga i minnet när du läser detta avsnitt. Du som nu har skaffat dig vissa kunskaper om pensionsfrågorna bör upplysa unga i din närhet om vad som gäller (och om att det inte är något krångligt eller betungande att göra ett val och engagera sig i sin framtida pension).

Exempel: 14-15-åringen som genom sommarjobb och heljobb kommer upp i en såpass hög årsinkomst att den måste deklarerars. Därmed fastställs också en pensionsgrundande inkomst. När detta skett är den unga 16-17 år gammal – och får en försändelse med information och blanketter från Pensionsmyndigheten för att göra sitt första pensionsval.

Oavsett när det första valkuvertet från Pensionsmyndigheten kommer är det viktigt att inte bara rycka på axlarna. Detsamma gäller det första valkuvertet som så småningom kommer från den valcentral som administrerar avtalspensionsplanen. I början handlar valet om förhållandevis lite pengar och de flesta bryr sig inte om att göra något aktivt val. Pengarna finns ju kvar och placeras i ett "ickeväljar-alternativ" istället.

Är du förälder till en ungdom som fått sitt första orange kuvert? Informera hen om att det är viktigt att börja sätta sig in i pensionsfrågorna även om själva pensioneringen ligger ett halvsekel fram i tiden. Om du själv som vuxen hör till dem som skjuter undan pensionsfrågorna till "när jag får tid" – betrakta ditt unga barns orange kuvert och/eller avtalspensionsval som en väckarklocka för dig själv också.

Repetera!

Icke väljar-alternativet i premiepensionssystemet innebär att hela summan placeras i den statligt ägda fonden AP7 Såfa som administreras av Sjunde AP-fonden.

Avtalspensionsplanerna har varsin icke väljar-placering som i regel är en traditionell pensionsförsäkring, med eller utan återbetalningsskydd.

Vänj dig vid att vara aktiv

Du har hört detta råd förr: Välj aktivt redan från början!

Vi har inget annat råd i den här boken, för eget aktivt engagemang är det enda förnuftiga. Det går ju trots allt alltid att ändra sig senare, om man känner att det första valet på något sätt var fel. Poängen med att börja sätta dig in i de olika alternativen, lära dig mer om dina pensioner och välja aktivt är att du då tagit det första steget. Även om du tycker att det är långt till pensioneringen och att det tar emot att sätta sig in i ett nytt sakområde.

Den gamla sanningen att man lär sig någonting genom att göra det, stämmer även på pensionsval. Det är inget "fel" att ligga kvar med pensionssparandet i ett ickevaljar-alternativ. Men även ett icke-val är något som du bör göra aktivt som resultat av att du informerat dig och fattat ett medvetet beslut.

Se om ditt pensionshus regelbundet

Nu antar vi att du befinner dig någonstans mitt i arbetslivet och att du redan har tjänat in pension i många år, både i det allmänna systemet och i avtalspensionen. Det är viktigt att du "ser om ditt pensionshus" redan innan du befinner dig på tröskeln till pensioneringen.

Mycket hinner hända under den aktiva tiden. Har du hunnit byta arbetsplats en eller flera gånger? Har du blivit förälder? Har du varit arbetslös någon period? Har du varit sjuk eller skadad och varit tvungen att stanna hemma länge på grund av detta?

Är du exempelvis 35, 40 eller 45 år kan det fortfarande kännas som att det är väldigt långt kvar till pensioneringen. Och det är det ju; om du är 40 år har du förhoppningsvis ett kvartssekel kvar i arbetslivet.

Börja tänka på hur du vill leva som pensionär! Du har säkert rätt bra grepp om hur din hushållsekonomi ser ut idag, vad pengarna räcker till. Tänk framåt, hur kommer det att vara när du har gått i pension? Hur mycket pengar kommer du att ha att röra dig med varje månad?

Utan spaning, ingen aning

Nöj dig inte med att ögna igenom det orange kuvertet och kasta ifrån dig det med en olustrysning – "Blir det verkligen så lite?!" Det som står i det orange kuvertet är inte hela sanningen. Är du och har du varit anställd, har du med största sannolikhet också kompletterande avtalspension att ta ut när du gått i pension. Kanske har du också en privat pensionsförsäkring eller annat privat pensionssparande.

Beträffande avtalspensionen: Glöm inte att du kan ha pensionsrätt från flera avtalspensionsplaner. Vi byter arbete oftare i dag än för bara några decennier sedan. Det är en trend som sannolikt kommer att bestå. Att byta jobb betyder ofta att man också byter avtalsområde – och därmed avtalspensionsplan.

- Vilka anställningar har du haft från och med cirka 28 års ålder och ungefär inom vilka avtalsområden? Observera att 28 år gäller främst för dig som närmar dig pensionsåldern. Om du har kommit ut i arbetslivet från och med mitten av 1990-talet bör du även tänka igenom vilka anställningar som du har haft från cirka 20 års ålder, eftersom det numera finns pensionsplaner där intjänandet startar betydligt tidigare än vid 28 år som tidigare var standard.

Staten har länge talat om att få fram en mer heltäckande information om den samlade pensionen och att inkludera även avtalspensionen i det orange kuvertet, men det har ännu inte blivit verklighet. Den officiella sidan www.minpension.se blir dock allt bättre för varje år som går, så den är väl värd ett besök. (Observera dock att det vid första besöket krävs registrering och att det sedan tar några dagar innan man får lösenordet och kan komma in och börja jobba med sina egna siffror.)

Spara privat eller inte – och i vad?

Avtalspensionsplanerna blir allt bättre på att uppfylla sin roll som komplement till den allmänna pensionen. I högre inkomstlägen är det till och med så att man som pensionär kommer att få ut mer i kronor räknat från sin avtalspension än från den allmänna pensionen.

Oberoende av inkomstnivå är det dock klart att avtalspensionen är ett värdefullt tillskott till pensionärsekonomin. Men om du har oturen att jobba på en arbetsplats utan kollektivavtal? Eller om du har varit arbetslös långa perioder? Eller om du startar eget? Eller, slutligen, om du kommit till Sverige först i vuxen ålder?

Alla dessa omständigheter kan leda till att du inser att de samlade pensionsutbetalningarna per månad från allmän pension och avtalspension blir för små för den sorts liv som du vill leva som pensionär. Många, inte minst lågavlönade kvinnor, har hittills länge sparat privat. Inom LO-förbunden yrkesområden har till exempel Medlemspension varit en vanlig sparform.

Nu när varken den produkten eller andra P-skattade pensionsförsäkringar är aktuella – vad ska man spara i då? Om du haft en sådan produkt och nu säger upp den, kommer du att ha ditt hittills hopsamlade sparkapital kvar i ett så kallat fribrev. Men skulle avdragsrätten ha varit kvar så skulle du antagligen ha fortsatt spara.

Det bästa rådet är. Har du bedömt att du behöver spara privat, så bör du naturligtvis fortsätta göra det. Informera dig om vilka andra sparformer som finns och se till att du fortsätter sätta av pengar till pensionen. Även små summor växer ju med åren – om du inte använder pengarna så att säga i förtid. (En fördel med det P-skattade pensionssparandet har ju varit att pengarna är låsta till tidigast 55 års ålder.)

Vad du ska spara i behöver du fatta ett informerat beslut om. Men först och främst behöver du ju ta reda på om och i så fall hur mycket du skulle behöva kompletteringsspara privat. Du behöver med andra ord göra en pensionsprognos.

Din egen pensionsprognos

Du kan skaffa dig en egen pensionsprognos på olika sätt. Det enklaste är med hjälp av papper och penna. Men du kan också få hjälp.

Beställ kopior av de senaste pensionsbeskeden – orange kuvertet från Pensionsmyndigheten samt från alla pensionsförvaltare som du har eller har haft för din/dina avtalspensioner och eventuellt privat pensionssparande. Lägg ihop summorna som anges på dessa dokument som prognoser för hur stor månadspension du kan komma att få per månad.

Gå in på www.minpension.se som är en webbplats som både staten och de flesta pensionsförvaltare är anslutna till. 2,5 miljoner användare har redan registrerat sig på Minpension. Gör det du också!

Logga in och begär en sammanställning. Första gången, direkt efter att du registrerat dig, tar det några dagar. Minpension-sajten täcker numera cirka 98 procent av all allmän pension, avtalspension och privat pensionssparande. Om någon uppgift fattas (98 procents täckning är trots allt inte 100), så kan du lägga till den själv om du vill.

I stort sett alla försäkringsbolag och banker har ”räknesnurror” där du kan mata in dina egna uppgifter och sedan se ungefär hur stor andel av en tänkt slutlön som din sammanlagda pension kan komma att bli.

Boka tid för rådgivning på ett försäkringsbolag eller en bank. Om du ger en så kallad informationsfullmakt kan försäkrings-/banktjänstemannen plocka fram dina uppgifter till nästa gång. Tänk på att all sådan rådgivning är gratis och utan köptvång!

Att kompletteringsspara privat, när du ska börja och hur mycket du ska spara samt att skaffa dig information om de olika alternativ som finns kan och bör du fundera över rätt tidigt i livet. Om du väljer att börja spara eller om du väljer att prioritera annat och börja spara senare är ditt beslut. Det viktiga är att du fattar det beslutet själv och efter moget övervägande, inte på impuls.

Som potentiell pensionssparare är du, särskilt om du fyllt 40, högvilt för försäkringsbolag och banker som vill sälja olika sparprodukter till dig. Nu när det avdragsgilla privata sparandet i pensionsförsäkring och IPS har upphört, marknadsförs exempelvis kapitalförsäkringar och investeringssparkonto som sparformer. Men aktiviteten från bankers och försäkringsbolags sida är lika hög och du är lika intressant som kund.

Utnyttja detta faktum! Låt dem räkna åt dig och presentera sina förslag – lämna offerter, för att uttrycka det på affärsspråk.

Gör det! Allt i rådgivnings- och beräkningsväg som du kan få från exempelvis din bank är och ska vara gratis. Det enda du behöver göra är att tacka för upplysningarna och råden och gå hem och fundera. Som du redan läst flera gånger i denna bok finns det inget köptvång.

Låt dig inte luras

På marknaden finns det även oseriösa aktörer med pampiga fantasinamn och tjusiga hemsidor. Dem känner du lättast igen på att de tar betalt för "rådgivning". Det finns absolut ingen anledning att betala för något som stora seriösa aktörer som försäkringsbolag och banker ställer upp med gratis.

På senare år har ytterligare en kategori oseriösa aktörer dykt upp i spåren av att allt fler skaffat mobilt bankID. Dessa aktörer specialiserar sig på premiepensionssystemet och på alla dem som ha sina premiepensionspengar i statens ickeväljar-alternativ. Syftet är att få den uppringda att uppge säkerhetskoden till sitt bankID, varefter bedragaren snabbt går in och byter till "sin"/"sina" fonder.

Det finns också anledning att tänka sig för både en och två gånger när ett visserligen seriöst företag ringer och säljer tjänster som du inte behöver. Till exempel att mot betalning ta hand om ditt premiepensionssparande, följa marknaden och byta fonder regelbundet åt dig. Tänk efter: Skulle du lämna över ditt lönekonto till en sådan "förmyndare"...?! Knappast. Varför skulle du då inte klara att administrera din egen premiepension själv?

Glöm inte avgiftseffekten

En del av din pensionsadministration går ut på att välja förvaltare och pensionsform för avtalspensionen – eller avtalspensionerna, om du har flera – och fonder för premiepensionen. Tänk på att dessa pengar är "riktiga pengar" och att kontona de sitter på är "riktiga konton". Skillnaden mot exempelvis ett vanligt bankkonto eller direktsparande i fonder är att du inte kommer åt pengarna förrän du tar ut pensionen.

Liksom vid vanligt sparande så består pensionssparandet av kapitalet (pensionspremierna) som växer eller minskar på grund av kombinationen av avkastning, avgifter och skatt. Om allt annat är likadant, så leder ett sparande med höga avgifter till att du får ut mindre pengar i pension än om du väljer ett sparande med låga avgifter.

När du närmar dig pensionsåldern

Ju närmare pensioneringen du kommer, desto mindre kan du påverka pensionens storlek. Men det vore fel att säga att loppet är helt kört, för det är det inte.

Glöm inte arbetsmiljölagen!

Detta är en bok om ålderspension, men här är det befogat med en påminnelse om arbetsmiljöfrågorna. Arbetsgivaren har ett lagstadgat ansvar – enligt arbetsmiljölagen – för att anpassa arbetet efter arbetstagarnas förutsättningar. En 60-åringens kropp orkar inte lika mycket som en 25-åringens. Det ska arbetsgivaren anpassa arbetet efter. Genom ett korrekt utfört systematiskt arbetsmiljöarbete med anpassning av arbetet förebyggs säkert mycket av ohälsa och skador även bland 25-åringarna.

Fackets roll i arbetsmiljöarbetet är att driva på och bevaka att arbetsgivaren uppfyller sina skyldigheter och att komma med idéer, till exempel på hur arbete kan anpassas. Facket på arbetsplatsen har skyddsombudet och andra fackligt förtroendevalda som "ansikte utåt" – men i själva verket är ju facket alla medlemmar och förtroendevalda tillsammans. Så, återigen, var med i facket och delta i det gemensamma arbetet. Det tjänar både du och alla andra på.

En vanlig situation under åren kring 60 är att man är trött och lite krasslig. Eller riktigt sjuk, utsliten av ett långt livs hårt kroppsarbete.

Under de sista åren före det som tidigare var ordinarie pensionsålder, det vill säga 65 år, blir klasskillnaderna i arbetslivet mest tydliga. Alla kan ju känna sig trötta och slitna, utleda på omorganisationer och oroliga för nedläggningar. Men är du kroppsarbetare kan du dessutom ha samlat på dig så många skador och sjukdomar att det helt enkelt är fysiskt omöjligt att fortsätta arbeta som förut.

- Om du är så sjuk att du är helt eller delvis oförmögen att arbeta av medicinska skäl, ska du ansöka om sjukpenning eller sjukersättning ("förtidspension").
- Om du blir arbetslös, ska du anmäla dig som arbetssökande och ansöka om ersättning från a-kassan.

Oavsett vilken situation du befinner dig i, bör du dock så långt som möjligt undvika att ta ut din pension i förtid. Den fackliga synen är följande: Du har visserligen rätt att ta ut allmän pension från 61 års ålder och avtalspensionen antingen samtidigt eller ännu tidigare, men du borde aldrig behöva hamna i en situation där du är tvungen. Valet att ta ut pension eller fortsätta arbeta borde alltid få vara ditt eget.

Om valet står mellan pension eller tom plånbok

Egentligen ska du alltså aldrig behöva känna dig "tvingad" att ta ut pension för att komma ur en arbetssituation som blivit omöjlig exempelvis på grund av sjukdom.

Men det är lättare sagt än gjort. Med dagens utformning av reglerna för sjukskrivning och sjukersättning kan valet stå mellan att ta ut en låg pension eller bli arbetslös med en ännu lägre ersättning och små möjligheter att hitta ett nytt arbete via Arbetsförmedlingen. Dagens utformning av arbetslöshetsförsäkringen har också ökat risken för att inte få någon ersättning alls.

Om du av något skäl bestämmer dig för att gå i pension "i förtid": Kontakta din fackliga organisation och ta reda på vilka möjligheter som eventuellt finns att göra det på ett sådant sätt att du förlorar så lite som möjligt i pensionsrätt.

Om du känner att du inte vill/orkar jobba heltid de sista åren men har ett arbete som du i princip har möjlighet att behålla: Kanske ska du satsa på att arbeta deltid? Det kan finnas flera olika möjligheter att förkorta din arbetstid: Din pensionsplan kan ha ett delpensionsmoment eller motsvarande, du kan ha ett så kallat arbetstidskonto på ditt avtalsområde och har valt att omvandla arbetstidsförkortning till pensionspremie.

Planera för pensionen

Att vara en hel människa efter ett helt arbetsliv är självklart den viktigaste förutsättningen för att livet som pensionär ska kännas som något positivt. En annan och alls inte oviktig faktor är att du vet att du har planerat din pensionärsekonomi så gott som du har kunnat och att du har ”koll på läget”.

Här är några frågor som du bör ställa dig och besvara:

- När exakt (år och månad) tänker jag starta mitt pensionärsliv?

I stort sett alla pensioner måste du numera ansöka om. Det beror på att det inte längre finns någon lagstadgad pensionsålder. Ansökningstiderna varierar, till exempel vill Pensionsmyndigheten ha in ansökan minst två månader innan pensionen ska betalas ut. Om du missar att ansöka i tid, kan det i värsta fall hända att du får gå en månad utan inkomst.

- Vilka pensioner har jag att ta ut?

Svaret på den här frågan har du, om du har gjort en sammanställning redan tidigare. Inför pensioneringen, om inte förr, är det dags att göra den! Glöm inte eventuella privata pensionsförsäkringar som du tecknat för länge sedan och som du slutat betala premie till. I så fall är pensionsförsäkringen inte en aktiv försäkring utan ett så kallat fribrev. Om försäkringen har en avtalad utbetalningstid, kommer pengarna automatiskt – men ta för säkerhets skull reda på hur det är!

- Hur mycket pension tänker du ta ut?

Den här frågan är relevant i både allmän pension och många avtalspensionsplaner. Du kan ta ut 100 procent, alltså hel pension, men 75, 50 och 25 procent är också möjligt. Är du så frisk att du tänker jobba extra under de första åren efter pensioneringen? Extraarbete, till exempel att rycka in på den gamla arbetsplatsen eller att ta något helt annat tillfälligt förvärvsarbete, har blivit vanligare förekommande på senare år. Om du har både pension och förvärvsinkomst, kanske du klarar dig på ett lägre pensionsuttag en tid. Då får du mer pengar att leva på sedan när du tar ut hel pension.

Jobba efter 65 lönar sig inte för alla

Ett varningens ord kan vara på sin plats här – och en uppmaning att titta efter i det orange kuvertet och/eller fråga Pensionsmyndigheten innan du planerar att dryga ut pensionen med extraarbete.

Om du tillhör ”mellangenerationen” (född 1938-1953) kan du ha rätt till ett garantitillägg till den del av pensionen som du tjänade in i det tidigare folkpensions-/ATP-systemet till och med 1994. Denna del kan minska eller gå förlorad om du jobbar extra (vilket i så fall höjer din pension). Ditt ekonomiska utbyte av att arbeta parallellt med pensionsuttaget kan med andra ord bli noll.

Samma sak kan hända om du ser i det orange kuvertet att din allmänna pension blir låg (under 10 000 kronor i månaden). Då finns risken att en stor del av den består av garantipension (icke inkomstrelaterad pension). Den minskar om du höjer din inkomstrelaterade pension genom extraarbete – utan att du får ut särskilt mycket mer i kronor per månad.

Det bästa rådet är alltså: Kontakta Pensionsmyndigheten och ställ frågan: ”Lönar det sig för just mig att skaffa extrainkomster som pensionär?” – Och JA, Pensionsmyndigheten är som statlig myndighet skyldig att hjälpa dig att räkna ut detta och ge dig ett svar!

- Hur länge tänker du ta ut pension?

Hur länge du tänker ta ut pension är en relevant fråga i både avtalspension och privat pensionssparande. De valbara delarna av avtalspensionen fungerar i detta avseende på samma sätt som privat pensionssparande.

Genom att ta ut pensionen under kortare tid, blir månadsbeloppen högre än om du bestämmer dig för livsvarig utbetalning. Vanliga så kallade temporära utbetalningar pågår i fem eller tio år. Det som du behöver tänka igenom är vad du värdesätter mest: En jämn pensionsinkomst under resten av livet eller att få ut mer pengar att göra roliga saker för under den förhoppningsvis friska delen av pensionärlivet.

Längre fram i detta kapitel tittar vi närmare på ett par andra val som du kan göra innan du slutligt går i pension. Ett är att dra fördel av pensionärsrabatter genom att ta ut 25 procent av premiepensionen vid fyllda 61 år och ändå fortsätta arbeta. Ett annat val är att fortsätta förvärvsarbeta som vanligt men ta ut 100 procent allmän pension vid fyllda 61, placera pengarna med förhoppning om högre avkastning.

Det finns risker med båda dessa handlingsalternativ och du behöver känna till dem. Läs mer i det avsnitt längre fram som handlar om vad som händer när du närmar dig 61 års ålder. Om uttag av pension finns dessutom ett eget, för denna upplaga av Pensionsboken helt nytt, avsnitt direkt efter det som behandlar "61-årsproblematiken".

När du har gått i pension

Administrationn av din pensionärsekonomi tar inte slut när du har gått i pension och börjat lyfta dina pensioner. Då är ju pensionerna det som tidigare var lön, alltså själva grunden för din hushållsekonomi.

En del av de val som du har gjort kan du inte ångra. Åtminstone i den allmänna pensionen – som ju för de flesta är varifrån det mesta av pensionen kommer – kan du dock "laborera" med olika uttagsnivåer. Som vi nämnt tidigare: Tar du ett avlönat arbete som pensionär, kan det kanske vara idé att sänka pensionsuttaget under tiden. (Men, som vi också nämnt tidigare: Kolla först att det över huvud taget lönar sig för dig att arbeta som pensionär.)

Arbeta som pensionär...?! Även om det skulle löna sig är för väldigt många blotta tanken omöjlig. Om du har slitit ut och kanske bokstavligen slitit sönder din kropp under decenniernas hårt arbete, varken kan eller vill du arbeta ännu mer, även om du mot förmodan skulle få ett arbete. I så fall är din handlingsfrihet vad gäller din pensionärsekonomi begränsad. Till råga på allt ser ju verkligheten sådan ut att de med de tyngsta och mest slitsamma arbetena också har de lägsta lönerna och därmed de lägsta pensionerna – särskilt om pensioneringen har föregåtts av en längre tid med sjukersättning ("förtidspension").

Faktum kvarstår dock. Före pensioneringen räknar man gärna med att det kommer att bli billigare att leva som pensionär än som yrkesverksam. Om det sedan inte visar sig vara fallet, uppstår ett problem.

En möjlighet som alla inte kan utnyttja, men som ändå bör nämnas, bygger på att du äger en bostad med ett lån som du redan har amorterat ned mycket på. I så fall har du ett outnyttjat kreditutrymme, med bostaden som säkerhet. Längre var det så att pensionärer inte fick låna pengar, men det är något som håller på att förändras. Numera finns det "seniorlån" som i bästa fall är både amorteringsfria och räntefria under låntagarens livstid.

Skilsmässa kan vara en risk

Ett varningens ord kan vara på sin plats: Om ni är ett par som tar ett lån tillsammans med den gemensamma bostaden som säkerhet, gäller det att ni är säkra på att hålla ihop livet ut. Lånevillkoren kan vara sådana att lånet är amorterings- och/eller räntefritt ända tills båda låntagarna har avlidit. Men om det blir skilsmässa eller separation så förfaller lånet till betalning.

De viktiga pensionsvalen

Efter denna snabbspolning genom livet, ska vi gå närmare in på några viktiga enskildheter när det gäller pensionerna. Vi börjar med den fråga som många fortfarande ställer sig – ibland onödigt uppgivet – när pensionsvalen i premiepension och avtalspension kommer på tal. "Varför måste jag välja?"

En möjlighet – inte ett tvång

Det är naturligt att ibland känna trötthet inför alla val – elleverantör, teleoperatör, skola, pension – som vi förväntas göra i dagens samhälle. Många uttrycker en längtan efter att få slippa sätta sig in i olika alternativ, slippa ta ställning, slippa välja. "Varför måste jag välja?"

När det gäller val av leverantör för el och tele handlar det i regel inte om större summor. Pensionen är annorlunda; den sammanlagda summan som du får välja förvaltare för uppgår för väldigt många löntagare till minst 10 000 kronor per år. Se det från det andra hållet: Om du skulle slippa välja, skulle det ju innebära att du inte fick välja.

Att du får välja betyder dock inte att du måste göra det. Du måste inte göra något alls. Den riktigt stora delen av pensionen – den från den allmänna pensionens inkomstpension och eventuellt tilläggs pension – får du ändå. Och som du har sett i boken finns det ickeväljar-alternativ för både premiepensionen och avtalspensionerna. Även om du inte gör något, får du pension även från de valbara delarna.

Budskapet i det här kapitlet är att du visserligen kan – men bör inte – nöja dig med detta. För att känna att du har kontroll över hela ditt liv, även som pensionär, bör du börja engagera sig i din framtida pensionärsekonomi redan nu.

"Någon annan" bestämde förr

De flesta som är antingen yrkesverksamma eller pensionärer har vuxit upp i ett samhälle där pensionen var något som "någon annan" tog hand om och som det egentligen inte gick att påverka. Möjligen kunde man sträva efter att få ett bättre betalt arbete och höja även pensionen den vägen, men inte mycket mer.

En del kollektivavtalade pensionssystem var dessutom uppbyggda runt ett löfte om att avtalspensionen skulle komplettera den allmänna pensionen upp till ett visst tak. I dessa system, som till exempel gällde för statligt anställda, gav högre pensionsrätt i avtalspensionen ingen extra utdelning i form av pensionskronor.

Rättvisan har ökat

Den samordning med ett tak för summan av allmän pension och avtalspension som beskrivs här kallas bruttosamordning. Allteftersom lönerna steg var det dock fler och fler som slog i taket. Många av dagens pensionärer är mycket medvetna om att de inte får ut all den avtalspension som de skulle ha kunnat få ut om dagens regler hade gällt under deras aktiva tid.

Den goda nyheten är att ingen som är yrkesverksam idag har sådan bruttosamordnad avtalspension längre. Både fack och arbetsgivare såg att den modellen ledde till orättvisor och behövde bytas ut. Dagens avtalspensionsplaner bygger på att pensionen fullt ut ska bygga på den lön som man har haft i arbetet.

Alla avtalspensionsplaner som finns i dag är därför nettosamordnade. Det betyder att varje intjänad krona i avtalspension räknas. Inget går förlorat på grund av regler för samordning med allmän pension.

Facket bejaktar ökat självbestämmande

Som du har sett, har du under den senaste tioårsperioden fått ett större ansvar för att administrera din framtida pension. Det gäller särskilt avtalspensionsplanerna, som allteftersom de moderniseras innehåller allt fler valbara delar. Numera är ofta hela pensionsplanen utformad så.

Från fackligt håll ser vi det ökade självbestämmandet som ett steg framåt i utvecklingen. Pensionen är ju din egen uppskjutna lön, pengar som du tjänar ihop till genom ditt arbete under den aktiva tiden. Du bestämmer själv över pengarna som finns på ditt lönekonto idag – varför skulle någon annan bestämma över din pension?! Pensionen är den uppskjutna lön som ska komma in på ditt framtida ”lönekonto” under pensionärstiden.

Detta är den fackliga grundsynen på dagens situation på pensionsmarknaden. Men självbestämmandet – som lär öka, inte minska, under åren och decennierna som kommer – är inte oproblematiskt.

Välj rätt pensionsförvaltare

När du väljer pensionsförvaltare för din avtalspension – eller för ditt privata pensionssparande – finns det en första sak att tänka på: Välj den som du känner dig mest bekväm med!

Att känna sig bekväm med en förvaltare kan betyda flera saker. Det kan vara det försäkringsbolag som man har många försäkringar i eller den bank som man har många andra affärer ihop med. Och där du blir trevligt och respektfullt bemött. Sådant spelar roll.

Men tänk med plånboken också. Din uppgift är att se om ditt framtida pensionshus och ansvaret är ditt. Det finns fler faktorer som tål att undersökas och som du bör ta ställning till innan du väljer. (Och du vet väl att du alltid kan välja om på nytt, kanske flytta hela eller delar av ditt sparande om du ändrar dig – flytträttsreglerna beror på vad som står om flytträtt i avtalet.)

Ta reda på hur det förhåller sig med alla de olika slags avgifter som minskar din pension. Informationen om avgifter är långtifrån så tydlig som man skulle önska. Fråga tills du får svar! Förstår du inte, fråga en gång till. Det finns inget som heter dumma frågor. Du har rätt att kräva att du får avgifterna beskrivna så att du förstår och får en tydlig bild. (Utgå aldrig att det är dig det är fel på om du inte förstår.)

Fundera också på hur aktiv del du själv kan förväntas ta i ditt pensionssparande på lång sikt.

Var ärlig mot dig själv!

- Vet du med dig att du tycker om att vara aktiv med dina pengar, regelbundet hålla koll på börskurser och räntor, så har du ett bredare urval.
- Om du dock – som de flesta – inser att det där med att omdisponera pensionssparandet kanske inte kommer att bli av så ofta, bör du ta en allvarlig funderare på avgiftsfrågan. Det gäller också om du hör till dem som egentligen inte skulle vilja bry dig, utan bara låta pengarna ligga och så får det bli vad det blir.

Fastna inte i ett dåligt val

Att tillfälligt placera en del av sitt sparande i en eller ett par högriskfonder med hög avgift behöver inte vara fel. Förutsättningen är att man vet vad man gör. Någon spelar på hästar, en annan på börsen. Men det gäller att inte ”fastna”.

Nu är det knappast möjligt att bli spelberoende i ordets rätta medicinska bemärkelse på att administrera sitt pensionssparande. Att byta fonder för sin premiepension, avtalspension eller i en privat försäkring är inget som går fort och därmed utblir

de där omedelbara kickarna som eldar under spelsuget.

Däremot går det att "fastna" på ett annat sätt – genom att intresset svalnar och man till slut inte orkar hålla på längre.

Höga avgifter är inte "fel" i sig – men...

Pension är ett långsiktigt projekt. Dina pengar ska växa till sig i flera decennier. Att välja placeringar med höga förvaltningsavgifter är inte "fel" i sig, till exempel om du tillfälligt tänkt dig att satsa på någon fond som du tror på kommer att ge en bra avkastning under en kortare period. Att välja placeringar med hög förvaltningsavgift är dock ett riskabelt val; det blir lätt väldigt fel om pengarna får ligga kvar. Och det är tyvärr alldeles för lätt hänt!

Handen på hjärtat: Hur ofta tänker du följa upp dina pensionsplaceringar? Bara en gång om året eller ännu mer sällan? Är du inte mycket aktiv, bör du satsa på placeringar med låg avgift.

Att fastna i placeringar med hög avgift är direkt farligt när det gäller pensionssparande! I de flesta fall ska pensionspengarna ligga och växa till sig i flera decennier (inte månader och inte år, utan just decennier). För unga som nyss kommit ut på arbetsmarknaden kan det handla om 40 år.

Sett över så långa tidsperioder tenderar förvaltarnas resultat att jämnas ut. Då är avgifterna i princip helt avgörande för slutresultatet. Om två fonder eller fondkombinationer på 25 års sikt båda har en genomsnittlig utveckling på plus 4-5 procent per år, gör det stor skillnad om avgiften för den ena är 1,5 procent och för den andra 0,5 procent.

Den där ynka procentenhetens skillnad i det nyssnämnda exemplet 1,5 alternativt 0,5 känns och syns inte i början. På till exempel 25 års sikt kan skillnaden mellan låg respektive hög avgift betyda hundratusentals kronor som går till din pension eller bränns av i avgifter.

Privat pensionssparande – för vem?

Bara du själv kan svara på om du behöver komplettera din allmänna pension och avtalspensionen med privat pensionssparande. I två fall är privat pensionssparande dock nödvändigt om du vill komma upp i motsvarande pensionsnivåer som om du varit anställd:

- Du driver eget företag.
- Du arbetar på en arbetsplats utan kollektivavtal och utan tjänstepensionsförsäkring som arbetsgivaren har tecknat och som motsvarar avtalspensionsplanen.
I några fall behöver du mera fakta innan du har ett bra beslutsunderlag. Exempel:
- Har du kommit till Sverige först i vuxen ålder utan rätt till pension från ett tidigare arbetsland?
- Har du varit långtidssjuk? Långtidsarbetslös? Vuxenstuderande under många år? Hemmaman eller hemmafru? Deltidsarbetande under mycket lång tid?

Dessa fall är inte alldeles enkla att ta ställning till – inte ens för dig som själv befinner dig i en av dessa situationer. Om du har tjänat in bara lite allmän pension, har du ju rätt till garantipension och det alldeles oavsett om du också har rätt till pension från en avtalspensionsplan.

För din allmänna pension finns en prognos i det orange kuvertet, men det kan

vara gravt missvisande om du exempelvis varit borta från arbetsmarknaden några år. Du kan ha rätt till mer pension än vad prognosen utvisar. Det bästa rådet om du är tveksam är att kontakta Pensionsmyndigheten och be om en tydligare prognos som också räknar in eventuell garantipension.

Hur mycket pengar behöver du som pensionär?

Detta är kärnfrågan. Experterna brukar uttrycka det som pensionsnivå i procent av slutlönen. Denna pensionsnivå är den som används av försäkringsbolag och banker som säljargument för privat pensionssparande.

Det blir lättast om du ser en kassabok framför dig. Högst upp i en av kolumnerna står det Inkomster och i den andra Utgifter. Månad 1 är den sista månaden före pensioneringen. Den inkomst som står där är "slutlönen". Månad 2 är den första månaden som pensionär.

Förenklat men åskådligt

Exemplet med kassaboken är förstås starkt förenklat, men lätt att tänka sig in i. Förenklingen består i att "slutlön", som den räknas ut i olika pensionsystem, aldrig är exakt den sista månadens inkomster utan ett genomsnitt av flera års inkomster före pensioneringen.

Pensionsnivån är pensionen – den sammanlagda, från alla håll som du har rätt till pension – i procent av den sista månadens arbetsinkomst. Om din inkomst inte är högre än taket i den allmänna pensionen, brukar man räkna med att pensionsnivån i allmän pension blir cirka 60 procent. Ovanpå det kommer avtalspensionen, som brukar ge 10-15 procentenheter till. Om du tjänar mer, kan den sammanlagda effekten bli ungefär densamma, beroende på hur din avtalspensionsplan är utformad.

Exakta pensionsnivåer är avancerad matematik, så vi går inte längre än så i denna bok. Den avancerade prognosmatematiken har du ju fri tillgång till på de olika sätt som du läst om tidigare i detta kapitel. Du kan använda Min Pension-sidan, andra "räknesnurror" på webben och du kan också skaffa dig personliga uträkningar genom försäkringsbolag och banker och givetvis Pensionsmyndigheten. Utan att det kostar dig någonting mer än din tid.

Använd dig av alla möjligheter som står till buds och fundera sedan. Se den där tänkta kassaboken framför dig.

Exempel: Din pensionsprognos som du har skaffat dig genom att använda olika källor visar att du antagligen kommer att få en sammanlagd pension som är 70 procent av den slutlön som du antagligen kommer att ha. (Lägg märke till att det står "antagligen" överallt här – pensionsprognoser är ingen exakt vetenskap!)

Räcker det? Vilka utgifter kommer att minska när du gått i pension? Vilka försvinner helt? Vilka kan tillkomma? Grundfrågan är: Hur vill du leva som pensionär, och vad kostar det?

Två motsatta "feltänk"

Alla tänker vi olika, alla har vi olika bilder och föreställningar om hur pensionärlivet kommer att bli och/eller hur vi vill att det ska bli. Målet när du planerar din pensionärsökonomi är att du få en realistisk bild som du kan använda som beslutsunderlag.

Och då duger det inte med vare sig fromma förhoppningar eller svartmålning! Följande två "feltänk" är lika vanliga som de är farliga:

- Det ordnar sig! Jag kommer antagligen att kunna leva mycket billigare när jag har gått i pension.

- Hjälp! Jag kommer antagligen att få så lite i pension att om jag inte sparar själv så går det riktigt illa.

Två viktiga beslut för dig att fatta

De två viktigaste besluten som sammanhänger med svaret på frågan "Hur mycket pengar behöver jag som pensionär?" kan också uttryckas som frågor. Svaren på dem leder dig till det eller de beslut som är de rätta för just dig.

- Behöver du kompletteringsspara privat i någon form?
- Vad prioriterar du – en jämn pensionsinkomst hela pensionärstiden ut eller högre pension under de första fem eller tio åren?

Observera att den sista frågan kan gälla även avtalspensionsdelar som kan tas ut under kortare tid än som livsvarig pension. Valet mellan jämn eller ojämn pensionsinkomst kan bara du själv göra, utifrån vad du vill, tror, hoppas, befarar om din aktivitet och din hälsa under pensionärstiden.

Starta gärna eget – men glöm inte pensionen

De flesta som startar eget företag gör det efter att först ha varit anställda. Det är rätt vanligt att starta med företagande vid sidan av en anställning, så att säga bli företagare på fritiden. Gör du det, har du ju kvar din lön och alla avtalsförsäkringar inklusive avtalspensionen i din anställning. Det är först om du övergår till att bli företagare på heltid som du får "försäkrings- och pensionsproblem" som du behöver ta ställning till.

Med dagens "lättare" regler för att få F-skattsedel (det krävs numera bara en enda uppdragsgivare/kund för att få F-skattsedel), är det en del arbetsgivare som uppmanar sina anställda att säga upp sig, starta eget och sälja motsvarande arbetsinsats till företaget som egenföretagare istället för som anställd. Från facklig sida tar vi naturligtvis avstånd från den typen av mer eller mindre framtvingat företagande, men vet ju också att det förekommer.

Även i en uppsägningssituation kan en möjlighet att slippa gå ut i öppen arbetslöshet vara att starta eget. Även kollektivavtalade omställningsstöd inbegriper rådgivning om bland annat start av eget företag.

Oavsett varför du startar eget så är det en större försäkringsomställning än att bara byta anställning – eller till och med att bli arbetslös. Bland annat förlorar du som nybliven egenföretagare alla avtalsförsäkringar och dessutom avtalspensionen. Om du ska ha anställda, blir du dessutom plötsligt arbetsgivare och måste tänka på att ordna försäkrings- och pensionsfrågorna för sina anställda.

Om du har anställda tecknar du självklart kollektivavtal, men tänk på att bara dina anställda omfattas – inte du själv som företagare. Undantaget är TFA, Trygghetsförsäkring vid arbetsskada, som gäller för både anställda och företagets ägare.

Den allmänna pensionen påverkas inte av att du blir egenföretagare. Pensionsrätten i allmän pension bygger ju på förvärvsinkomst, oavsett om den kommer från anställning hos annan, anställning i eget aktiebolag eller enskild näringsverksamhet. Någon avtalspension har du dock inte, så den kompletterande pensionen för dig och eventuella delägare måste du ordna på eget initiativ.

Om du inte tecknar ett eget kompletterande pensionssparande, har du inget annat än din allmänna pension och eventuella avtalspensioner som du tjänat in i tidigare anställningar.

Prioriteringsfrågor

Som nybliven egenföretagare kan det vara svårt att få pengarna att räcka till, även till en rimlig egen lön. Dessutom kan det kännas riskabelt att binda sig för sparande i pensionsförsäkringsform med pengarna låsta till 55 års ålder och så vidare. I så fall bör du spara på annat sätt. Försök att åtminstone sätta av motsvarande summa som i den avtalspensionsplan som du som anställd skulle ha omfattats av. Och lova dig själv att inte röra pengarna annat än i nödfall.

Om du driver företag i aktiebolagsform, är du formellt anställd i ditt eget företag. Då kan du frivilligt ansluta sig till exempelvis ITP-planen eller till Avtalspension SAF-LO. Den senare kan du teckna även om du har enskild firma eller är delägare i ett handelsbolag.

Det finns dock ytterligare en möjlighet – frivillig tjänstepensionsförsäkring. Medan möjligheten för privatpersoner att göra skatteavdrag för pensionssparande har avskaffats från och med 2016, är avdragsrätten i princip oförändrad för företagare.

Som företagare får du dra av 35 procent av inkomsten från aktiv näringsverksamhet eller 35 procent av den lön du tar ut (gäller aktiebolag). I båda fallen gäller högst 10 prisbasbelopp.

När du strax ska fylla 61 år...

... då händer ofta mycket. Du kan exempelvis få telefonsamtal från olika aktörer som kan vara försäkringsbolag eller banker men också investeringskonsulter av olika slag.

Det som gör dig extra intressant vid 61 års ålder är den möjlighet som du då har att börja ta ut din allmänna pension.

Ta ut pensionen och fortsätta jobba?

Ett vanligt upplägg som erbjuds är att du ska ta ut din allmänna pension i förväg, placera pengarna fortlöpande i en försäkring och fortsätta jobba. Ibland omfattar upplägget även att du ska ta ut din avtalspension, men i regel "bara" den allmänna pensionen. Detta erbjudande kommer oftast under året då du fyller 60 eller några månader innan du fyller 61 år.

Att ta ut pensionen, fortsätta arbeta och placera pengarna kan vara bra eller dåligt, beroende på vilken bedömning du gör av bland annat möjligheterna till avkastning och din förväntade livslängd. Dessa är scenarierna som du behöver vara medveten om och ta ställning till innan du bestämmer dig:

- Om de uttagna och sparade pengarna tillväxer mycket kraftigt och du avlider ungefär samtidigt som de uttagna och sparade pengarna tar slut, har du gjort en bra affär.
- Om de uttagna och sparade pengarna inte vuxit så mycket som du tänkt – eller till och med minskat – och om du lever länge, så har du gjort en riktigt dålig affär.

Få tillgång till pensionärsrabatter

Förhållandevis billig pensionärsrabatt för 25 procent av premiepensionen är ett annat "61-åringsupplägg" som inte är en finansiell produkt som säljs på marknaden, men som du säkert får höra talas om från andra jämnåriga.

Det går till så att du anmäler till Pensionsmyndigheten att du vill ta ut 25 procent av din premiepension när du har fyllt 61 år. För dagens 61-åringar ger 25 procent av premiepensionen ganska lite pengar – och den slutliga pensionen när du väl gått i

pension "på riktigt" minskar inte särskilt mycket – men pengarna är inte poängen.

Syftet med att ta ut lite premiepension är istället att du därmed räknas som ålderspensionär, även om du fortsätter att arbeta precis som vanligt. Som pensionär är du berättigad till de pensionärsrabatter som kan finnas på exempelvis flyg, tåg, bussar, tunnelbana med mera. För den som reser mycket eller gör andra saker där pensionärsrabatter förekommer, kan tidigt uttag av en liten del premiepension vara en bra lösning.

Som med alla tidiga uttag, finns det dock risker som du behöver vara medveten om och ta ställning till.

Allmänna risker med tidigt uttag

Inga tidiga uttag av pension är riskfria. Följande gäller oavsett om du tar ut pensionen tidigt enligt något av de "61-årsupplägg" som du nyss läst om eller om du helt enkelt bestämmer dig för att gå i pension, eller delpension, tidigt.

- I samtliga fall är uttag av allmän ålderspension något som du betalar själv, genom att de månatliga utbetalningarna blir lägre än om du väntat till exempelvis 65 års ålder. Och månadsbeloppen förblir dessutom lägre livet ut.

Det finns andra risker också. Till exempel:

- Om du bara tar ut en del pension, till och med så lite som 25 procent av premiepensionen, kan det hända att du får lägre dagpenning från a-kassan om du blir arbetslös. Det kan bli så att du bara får ut 65 procent av dagpenningen om du samtidigt uppbär pension. Din a-kassa kan ge besked om vad som gäller.
- Har du låg pension kan du från 65 års ålder ha rätt till utfyllnad med garantipension. Men observera att den utfyllnaden räknas på den allmänna pension som du skulle ha haft rätt till om du väntat med hela uttaget tills du fyllt 65 år. Om du tar ut pension i förväg – vilket ju innebär att månadsbeloppen blir lägre livet ut – får du ingen kompensation i form av högre garantipension.

Uttag av pension – sammanfattning

Allmän pension

Mycket mer om vad som gäller vid uttag av allmän pension finns på Pensionsmyndighetens hemsida. När du går i pensioneringstankar, gå in på www.pensionsmyndigheten.se/GaIPension.html och ta del av både allmän information och lättlästa avsnitt med Frågor-och-svar. Alla ansökningsblanketter du behöver finns också på www.pensionsmyndigheten.se. Här följer en sammanfattning av de frågor som LO-förbundens försäkringsinformatörer oftast får när det gäller uttag av allmän pension.

	Inkomstpension	Tilläggs-pension	Premie-pension	Garanti-pension
Kan tas ut tidigast från vilken ålder?	61 år	61 år	61 år	65 år
Måste tas ut senast vid en viss ålder?	Nej	Nej, men pensionen slutar att öka i värde efter att du fyllt 70 år.	Nej	Nej
Måste tas ut tillsammans med någon annan del?	Nej	Ja, om du har rätt till tilläggs-pension (är född 1938-1953) kan den bara betalas ut tillsammans med inkomst-pension.	Nej	Garantipension är en utfyllnad. För att få den måste du ta ut inkomst-pension också (eller inkomst-pension plus tilläggs-pension om du är född 1938-1953).
Kan tas ut i mindre del än 100%?	Ja, alternativen är 100%, 75%, 50%, 25%	Ja, alternativen är 100%, 75%, 50%, 25%	Ja, alternativen är 100%, 75%, 50%, 25%	Lika stor andel som de andra delarna du tar ut.
Kan man göra uppehåll i uttaget?	Ja	Ja, men då gäller uppehållet inkomst-pensionen också eftersom den och tilläggs-pensionen alltid måste tas ut tillsammans.	Ja	Ja, om du gör uppehåll med de andra delarna gör du automatiskt uppehåll med garantipensionen också.
Kan man öka eller minska uttaget?	Ja	Ja, men då gäller ökningen/minskningen även inkomst-pensionen också eftersom den och tilläggs-pensionen alltid måste tas ut tillsammans.	Ja	Ja, om du ökar/minskar de andra delarna händer motsvarande med garantipensionen också.
Kan man ta ut pensionen koncentrerat under en kortare tid?	Nej, endast livsvarig utbetalning.	Nej, endast livsvarig utbetalning.	Nej, endast livsvarig utbetalning.	Nej, endast livsvarig utbetalning.

Betalas pensionen ut automatiskt vid en viss ålder?	Nej, ansökan krävs.	Nej, ansökan krävs.	Nej, ansökan krävs.	Nej, ansökan krävs.
Kan man bo utomlands som pensionär och få pension från Sverige?	Ja	Ja	Ja	Endast inom EU/EES-området. Bosätter du dig utanför detta område har du inte rätt till svensk garantipension.
När måste ansökan senast skickas in?	Två månader före den månad då du vill att utbetalningarna ska starta. Sex månader före om du har rätt till pension från ett annat EU/EES-land och vill vara säker på att kunna få ut den också samtidigt. Sex månader före gäller också om du bor utomlands och ansöker om allmän pension från Sverige.	Två månader före den månad då du vill att utbetalningarna ska starta. Sex månader före om du har rätt till pension från ett annat EU/EES-land och vill vara säker på att kunna få ut den också samtidigt. Sex månader före gäller också om du bor utomlands och ansöker om allmän pension från Sverige.	Två månader före den månad då du vill att utbetalningarna ska starta. Sex månader före gäller om du bor utomlands.	Två månader före den månad då du vill att utbetalningarna ska starta. Sex månader gäller om du bor inom EU/EES-området (om du bor någon annanstans i världen har du inte rätt att få ut garantipension från Sverige).
Går det att tjäna in mer pension efter pensioneringen?	Ja	Nej (eftersom tilläggspensionen består av omräknade pensionsrätter intjänade före 1994 i form av ATP och folkpension mm).	Ja	Nej, eftersom garantipensionen fungerar som utfyllnad (den kan snarare minska om du tjänar in mer inkomstgrundad pension).
Vart går pengarna vid dödsfall?	Till "försäkringskollektivet", i form av så kallad arvsvinst.	Till "försäkringskollektivet", i form av så kallad arvsvinst.	Till "försäkringskollektivet", i form av så kallad arvsvinst om du inte tecknar efterlevandeskydd i samband med att du börjar ta ut premiepensionen. (men din egen pension blir då mindre.	Garantipensionen är inte intjänad, så det finns inga pengar varken fonderade som i premiepensionen eller tillgodoräknade som pensionsbehållning. behållning som i inkomstpensionen.

Avtalspension

Uttag av avtalspension har vi bara beskrivningar i ord till eftersom det vore betydligt svårare att göra en överskådlig tabell för detta än för allmän pension. Det beror inte bara på att det finns fyra huvudformer av avtalspension utan också på att det inom de flesta av dessa finns generationsuppdelade varianter.

Gör så här när du planerar uttag av avtalspension

När du börjar planera för din pensionering – gör dig själv en tjänst och ta kontakt med din avtalspensionsplans valcentral. OBS! De flesta som närmar sig pensioneringen idag har avtalspension att hämta från fler än en pensionsplan. Antagligen har du någon del avtalspension som du själv valt förvaltare för, vilket innebär att du kan ha pensionskonton hos ett eller flera försäkringsbolag.

Erfarenhetsmässigt har flertalet av oss dålig koll på våra avtalspensionsrätter, särskilt de som hör ihop med tidigare anställningar. Det är naturligt, så låt självanklagelserna vara och skrid till handling istället!

Ett stalltips är att respektive avtalspensions valcentral (i slutet av boken hittar du kontaktuppgifter till dem) har koll både på hur mycket pension du tjänat in och hos vilket/vilka försäkringsbolag du har hela eller en del av pengarna placerade. Gör alltså så här:

- 1) Gör en lista på vilka anställningar du haft under arbetslivet. Om du inte vet vilken pensionsplan som gällt på dem – ta reda på det (till exempel genom att läsa Pensionsboken!).
- 2) Om du inte hittar (eller vet du att du kastat bort) de sammanställningar som du rimligtvis fått varje år även på "gamla" pensionsrätter: Kontakta respektive avtalspensionsplans valcentral och begär en sammanställning och en prognos över månadsbelopp vid uttag från de olika åldrar som du funderar på för din pensionering.
- 3) Du kommer antagligen att samla på dig en del frågor när du går igenom materialet. Kontakta valcentralen/-erna igen och ställ frågorna!
- 4) En del frågor kommer att gälla sådant som bara det eller de försäkringsbolag som du valt som förvaltare kan svara på. Nu när du vet vilket/vilka bolag det gäller, kontakta dem också.

I motsats till vad som gäller inom allmän pension kan man normalt inte göra uppehåll i utbetalningarna av en avtalspension. Alltså är det viktigt att du planerar din uttagsstart noga.

Avtalspension SAF-LO

Uttag efter överenskommelse med förvaltaren. Kan tas ut i delar och/eller som livsvarig eller temporär pension (dock under minst 5 år). Man kan bara välja en uttagstid per förvaltare.

Sedan den 1 juli 2015 finns möjlighet att göra partiellt uttag i proportion till arbetstidsminskningen efter överenskommelse med arbetsgivaren om att gå ned i arbetstid, dock minst till 65 år. Partiellt uttag minskar givetvis pensionskapitalet och därmed månadsbeloppen när det "ordinarie" uttaget väl startar.

ITP

För alla gäller numera att ålderspension från ITP kan betalas ut tidigast från 55 års ålder, helt eller delvis. Utbetalningarna är livsvariga men man kan också välja kortare

utbetalningstid för hela eller en del av pensionen (dock under minst 5 år). Kortaste utbetalningstid för ITPK är 2 år.

Vid uttag före 65 års ålder krävs ”pensioneringssyfte”, dvs. att man slutar arbeta i motsvarande grad. Avbrott i utbetalningar som startat kan inte göras och uttagstidpunkt samt vilken andel av pensionen måste bestämmas före det första uttaget. Pensionen kan delas upp i högst tre delar med olika uttagstidpunkter och uttagsandelar. (Exempel: 25 procent från 65 års ålder och 10 år framåt, 75 procent från 65 års ålder och livsvarigt.)

KAP-KL och AKAP-KL

- KAP-KL: Alla delar (utom särskild avtalspension) kan tas ut livsvarigt. Avgiftsbestämd ålderspension får tidigast tas ut från 55 års ålder och kan tas ut under kortare tid än livsvarigt (dock under minst 5 år). Den förmånsbestämda ålderspensionen får tidigast tas ut från 61 års ålder och förutsatt att den anställda slutar arbeta. Den kan tas ut delvis, i proportion till hur stor arbetstidsminskningen är. Den förmånsbestämda ålderspensionen kan bara tas ut livsvarigt. Särskild ålderspension enligt överenskommelse med arbetsgivaren kan tas ut som hel förmån eller partiellt (i proportion till arbetstidsminskningen). Om det är hel särskild ålderspension betalas den till 65 års ålder, om partiell längst till 67 års ålder.
- AKAP-KL: Efter överenskommelse med förvaltaren. Kan tas ut i delar och/eller som livsvarigt eller temporär pension (dock under minst 5 år).

PA16

- Avdelning I: Pensionen är i sin grundutformning livsvarig. Den försäkrade kan dock komma överens med försäkringsgivaren för respektive pensionsdel om temporärt uttag. Sådant uttag måste vara minst 10 år för Ålderspension valbar, minst 5 år för Ålderspension obligatorisk och minst 1 år för Ålderspension flex.
- Avdelning II: Pensionen är i sin grundutformning livsvarig fr.o.m. 65 års ålder men det finns vissa möjligheter till tidigare och/eller temporärt uttag. Den individuella ålderspensionen kan tas ut tidigast från 61 år (eller 60 år om det är avtalad pensionsålder).

Den förmånsbestämda ålderspensionen kan även den tas ut tidigast från 61 år och man kan välja mellan att ta ut olika andelar före respektive efter 65 år (men storleken efter 65 år påverkas givetvis av hur mycket som tagits ut före).

För Kåpan Tjänste och Kåpan Extra gäller 61 år (eller 60 år om det är avtalad pensionsålder) som tidigaste uttagsålder och de betalas normalt ut i fem års tid som dock går att sprida ut på fler år än 5 (högst 20) eller förkorta till minst 3 om pensionen tas ut före 65 års ålder. Kåpan Tjänste och Kåpan Extra kan också tas ut livsvarigt men då går det inte att ha återbetalningsskydd.

Delpension enligt kollektivavtal får högst omfatta 50 procent av arbetstiden. Kompensationen är 60 procent av den lön som bortfaller pga. delpensioneringen. Delpension enligt avtalet finansieras genom en extra premie som arbetsgivaren betalar in och påverkar inte storleken på den anställdas förmånsbestämda ålderspension från 65 år. Arbetsgivaren fortsätter att betala in till den anställdas individuella ålderspension samt Kåpan Tjänste. Inbetalningarna baseras vid delpension inte på respektive månads utbetalade lön utan på den fasta månadslönen.

SLUTORD:

Om konsten att fjärrstyra pensionärsekonomin

Med risk att detta blir tjatigt: Skaffa dig kunskap om dina pensioner och bli en aktiv "förvaltare" av din framtida pensionärsekonomi redan idag. Det handlar om att fjärrstyra din framtid.

Du ska förhoppningsvis leva länge som pensionär och vara nöjd med din ekonomi. Liksom med allt annat som är viktigt här i livet, känns det bättre om man vet att man åtminstone har försökt planera.

Aktiv eller passiv – på kunskapens grund

Förstå detta rätt: Att vara aktiv betyder inte att du ska jobba med dina pensioner jämt, byta fonder i premiepensionen och flytta pensionskapital från en förvaltare till en annan varje år. Att vara aktiv betyder inte att du ska gå omkring med ditt orange kuvert och dina värdebesked för avtalspensionen i fickan och tänka på pensionen precis varje dag. Att vara aktiv betyder inte att du ska lägga varenda krona som du får över i ett privat pensionssparande och sedan "leka börshaj" med pengarna.

Att vara aktiv kan också betyda att du inte gör något alls år själva placeringarna, på många år. Men dessförinnan ska du aktivt ha tänkt, planerat och har gjort bedömningen att detta är det bästa för dig.

Skillnaden mellan att vara passiv av okunskap och att vara passiv till följd av ett medvetet och kunskapsgrundat beslut är mycket stor. Det är skillnad på om du sätter dig in i frågorna, gör en egen bedömning utifrån hårda fakta och dina egna förhållanden och önskemål – och om du bara ger upp och intalar dig att "det här är för svårt".

Det ligger i människans natur att skjuta upp det som känns jobbigt och sådant som inte pockar på omedelbar uppmärksamhet och handling. Pensionärstiden ligger för de flesta långt fram i tiden. I kombination med att pensionsfrågorna inte är ett allmänt och ofta förekommande diskussionsämne, blir det lätt så att man skjuter upp till "nångång när jag får mer tid att sätta mig in i detta".

Den som frågar får svar

Antagligen hittar du svar på en del av de frågor du haft om pensioner i den här boken – och svar på frågor som du inte ens ställt dig än. Men du har säkert fler frågor, som dyker upp allteftersom du funderar på hur du vill leva under din pensionärstid.

Det sista rådet i boken är därför: Se till att skaffa dig de svar, de fakta, som du behöver för att fatta informerade beslut om din pension. Var aktiv och ställ frågor så fort du får tillfälle!

Pensionsmyndigheten, liksom respektive avtalspensions valcentral och den eller de förvaltare som du har för valbara delar av din avtalspension eller privat pensionssparande är alla skyldiga att svara på dina frågor, lämna sammanställningar och prognoser med mera.

Tänk igenom vad det är som du ännu inte vet och sök upp svaren! Börja fjärrstyra din pensionärstillvaro redan nu, så ökar möjligheterna för att den ska bli bra – även ekonomiskt.

Här hittar du informationen

Var finns informationen? Det enklaste svaret är – överallt!

Internet svämmar över av pensionsinformation och i tryckt form finns broschyrer, foldrar och böcker hos myndigheter, fackliga organisationer, arbetsgivarorganisationer, försäkringsbolag och banker.

Information och rådgivning i överflöd

Det är ingen som sitter och "tjuvhåller" på information om pensioner i dag. Och det är hur lätt som helst att få tid för rådgivning, personliga beräkningar, information.

Material finns i ett sådant överflöd att du skulle kunna ägna hela fritiden i flera års tid med att läsa om pensioner. Och det mesta är gratis.

Kostnaden för dig är din tid, din energi, ditt engagemang.

Det absolut enklaste sättet att börja leta är att gå in på en sökmotor på internet, till exempel Google, och skriva in "allmän pension" eller "avtalspension" eller "pensionsförsäkring" och börja läsa.

De fackliga centralorganisationerna LO, TCO och Saco har egna hemsidor, liksom PTK som är avtalspart för tjänstemännens pensioner och försäkringar. Svenskt Näringsliv, Sveriges Kommuner och Landsting SKL, Statens Tjänstepensionsverk SPV har också egna sidor. Detsamma gäller valcentraler som till exempel Fora, Collectum och Pensionsvalet och givetvis alla de försäkringsbolag, banker med flera som erbjuder sparprodukter till privatpersoner och/eller förvaltning av avtalspensioner.

Information finns i överflöd och det mesta av den – liksom rådgivning – är gratis. I denna utbyggda andra upplaga av Pensionsboken finns en lista med vissa kontaktuppgifter i bilagedelen. Listan är inte fullständig, men i alla fall en början. Fyll på med de uppgifter som du behöver själv. Och minns att problemet inte är att hitta informationen, utan att ta sig i kragen och avsätta den tid som behövs för att skaffa fram den och sätta sig in i pensionsfrågorna. Gör det!

Studiehandledning

Välkommen till pensionsstudierna	134
Så kan du studera	134
Så använder du studiehandledningen.....	135
Gå vidare med pensionsstudierna?.....	135
E-legitimation är bra till mycket – skaffa en sådan.....	136
Ta kontrollen över din framtid som pensionär!	136
Grundläggande pensionskunskap – tänk pyramidalt	138
Din egen pensionspyramid.....	138
Inför de fortsatta studierna.....	142
Allmän pension – pension för alla	142
Hur stor blir pensionen?	142
Den allmänna pensionens beståndsdelar.....	143
Pensionsgrundande inkomst.....	144
Några allmänna diskussionsfrågor.....	144
Dags för examen i allmän pension!.....	146
Avtalspension – en del av kollektivavtalet	146
Det finns flera avtalspensionsplaner.....	146
Från vilken/vilka avtalspension/-er får du pension?.....	147
Hur stor blir pensionen?	147
Kollektivavtalet styr	148
Några allmänna diskussionsfrågor.....	149
Dags för examen i avtalspension!.....	149
Privat pensionssparande	149
Behöver du pensionsspara privat?.....	150
Grundläggande pensionsspararkunskap.....	151
Detta måste du minst kunna.....	151
Bra tilläggskunskaper att ha med sig.....	151
Sparform efter behov och önskemål.....	152
Dags för examen i privat pensionssparande!.....	153
Du och din pension	153
Dina framtidsvisioner	153
Hur aktiv vill du vara?.....	155
Avgiftsfrågan.....	155
Några allmänna diskussionsfrågor.....	155
En par slutuppgifter.....	156
Några extrauppgifter inför fortsatta studier	156
Pensionerna och döden.....	157
Ny i Sverige – risk för låg pension.....	157
Kvinna i arbetaryrke – risk för låg pension.....	157
Pensionerna och sysselsättningen.....	158
Fackets eget pensionsbolag	159

Välkommen till pensionsstudierna

Syftet med LOs Pensionsbok är att "avmystifiera" pensionsfrågorna och föra tillbaka dem till vardagen där de hör hemma.

Kanske hör du till dem som känt dig avskräckt av alla konstiga ord, förkortningar regler och procentsatser. När du har läst Pensionsboken, gärna i en facklig studiecirkel, så kommer du att känna dig lika hemmastadd i pensionsfrågorna som i andra delar av din hushållsekonomi.

De pensionsrätter som du samlar ihop under din yrkesverksamma tid kan uppgå till 2 – 3 – 4 miljoner kronor eller mer. Hur mycket det blir beror på hur mycket du tjänat under den aktiva tiden. En del av din lön blir pensionsrätt i allmän pension och avtalspension.

Pensionen är med andra ord varken mer eller mindre än den uppskjutna lön som du ska leva på som pensionär. Den är lika viktig som den del av lönen som du lever på idag!

Så kan du studera

LOs Pensionsbok med den här studiehandledningen kan du förstås använda ensam på din kammare – men hur roligt är det? Betydligt trevligare är det om ni är några stycken som samlas till en studiecirkel. Dessutom lär ni er mer tillsammans än om var och en sitter för sig själv.

Inte lika kul, men fungerar ändå

Nej, det är inte lika roligt att bedriva pensionsstudier själv som tillsammans med andra. Men hela Pensionsboken, inklusive den här studiehandledningen, är anpassad för att man ska kunna använda dem även som "ensamstuderande".

Diskussionsuppgifterna blir inte lika effektiva om du bara har dig själv att diskutera med, men andra uppgifter här i studiehandledningen – och all extrafakta utöver bokens kapiteltexter – fungerar självklart lika bra som i en grupp. Använd alltså studiehandledningen parallellt med att du läser i själva kapiteln!

Faktakunskaperna som du får i Pensionsboken är en viktig del i pensionsstudierna, även om pension inte i första hand är ett "pluggämne". Pensionsfrågorna är allmän samhälls- och livskunskap och en del av hushålls ekonomin. Därför är era diskussioner tillsammans i studiecirkeln minst lika viktiga som att kunna svara rätt på alla faktafrågor.

Prata med ert lokala fack (klubb, avdelning, sektion eller LO-distriktet), så får ni veta mer om olika former för att träffas och studera i grupp.

Pensionsboken är upplagd så att alla inte behöver läsa allt, åtminstone inte på en gång. Informationen i sakområdeskapiteln är uppdelad på nybörjarnivå, fortsättningsnivå och fortsättningsnivå. Det går med andra ord att bygga upp en studiecirkel på många olika sätt.

Så det första som ni behöver bestämma är exakt vilka fakta ni ska fördjupa er i, hur många gånger ni ska träffas och hur länge ni ska hålla på varje gång.

Pensionsboken på nätet

För dig som hoppade över inledningskapitlet om hur Pensionsboken är upplagd kommer den här informationen i repris här:

LO har utvecklat en webbkurs på nybörjarnivå med Pensionsboken som grund.

Kursen heter "Pensionsboken på nätet", tar cirka en timme och finns på LOs speciellsida för fackliga nätutbildningar. Du hittar länken på www.lo.se. Välj avdelningen Facket på din sida och där hittar du Fackliga utbildningar på nätet i spalten som heter Facklig utbildning.

Webbkursen tar upp de olika delarna i pensionssystemet och vänder sig både till försäkringsinformatörer och medlemmar. Syftet är att deltagarna ska förstå hur pensionssystemet är uppbyggt och hur man med enkla medel kan påverka sin pension.

Om du inte redan gjort det – kör igenom "Pensionsboken på nätet"-kursen någon gång under pensionsstudierna. (Och titta gärna på LOs andra webbkurser, till exempel om arbetsrätt.)

Så använder du studiehandledningen

Studiehandledningen är inriktad på grundkunskaperna i Pensionsboken. Tanken är att det ska räcka med en studiecirkel på fyra-fem träffar på kanske två timmar vardera. Om alla har läst kapitlen före cirkelträffen och försökt att besvara frågorna i studiehandledningen, får ni mer tid över för diskussioner.

Läsanvisningarna är ofta till hela kapitlen, men man behöver inte ha läst allt för att kunna svara på frågorna. Använd Pensionsboken som uppslagsbok och sök er fram till svar – och kanske nya diskussionsämnen.

Studiehandledningen innehåller en hel del frågor:

- En del är faktafrågor, som är till för att kolla att de viktigaste sakkunskaperna "sitter".
- Dessutom finns åtskilliga diskussionsfrågor. De hjälper dig att införliva "pensionstänket" i din vardagliga hantering av hushållsekonomin.

Alla frågor är som regel formulerade i du-form, eftersom det är viktigt att var och en – förutom det gemensamma arbetet i studiecirkeln – använder frågorna och Pensionsboken själv för egen fördjupning och eget funderande.

Letar du efter facit till faktafrågorna, så letar du förgäves. Avsaknaden av facit är ett medvetet pedagogiskt grepp. Pensioner är inget skolämne/kursämne som du ska klara ett skriftligt slutprov på, utan en del av livet.

Hur gör du med andra frågor som du behöver få svar på i vardagslivet? Du tar reda på svaren själv, förstås. Du läser, hör efter med andra som du tror eller vet sitter inne med svaren, letar på webben och så vidare. Faktafrågorna i studiehandledningen hittar du svaren på i Pensionsboken. Om du studerar i studiecirkel så kanske en av er är facklig försäkringsrådgivare eller så kan ni använda er av möjligheten som brukar finnas i studiecirkel till fackmannamedverkan, alltså att bjuda in en försäkringsrådgivare eller någon annan person som "kan pensioner".

Gå vidare med pensionsstudierna?

Som du kommer att märka under den första studiecirkeln så finns det mycket mer i respektive kapitel än det ni hinner behandla. Titta gärna på kapitlet "Några extrauppgifter inför fortsatta studier"! Nästa gång är det dags att läsa boken lite grundligare, gärna i en ny eller fortsatt studiecirkel.

Över huvud taget är gruppstudier att rekommendera framför att sitta ensam på kammaren och läsa. Ensamstudier känns lätt som "plugg", vilket väcker minnen av läxläsning och annat som inte är så roligt. I en studiecirkel får man, förutom kunskaper, också den gemenskap som ju är det som facklig aktivitet bygger på.

För att använda ett gammalt talesätt: Vill du komma framåt, gå i cirkel!

E-legitimation är bra till mycket – skaffa en sådan

Den allra första uppgiften så här i början av studierna är av praktisk natur.

- Har du e-legitimation (antingen som mobilt BankID eller på inloggningskort som man använder på en dator tillsammans med bankens koddosa? Om inte, är det väl värt att ägna den tid som behövs till att skaffa dig en e-legitimation.

För många av avtalsförsäkringarna i ditt kollektivavtal kan du numera använda webbanmälan. Dessutom kan du sköta en hel del ärenden också på Försäkringskassan, Arbetsförmedlingen och med e-legitimation. Hos Pensionsmyndigheten kan du titta på din pension, byta premiepensionsfonder och så vidare om du loggar in med e-legitimation.

I stort sett alla banker, särskilt de stora "bankkedjorna" erbjuder både e-legitimation på inloggningskort och mobilt BankID. Du behöver vara internetbankkund hos den bank som du söker e-legitimation/BankID hos.

Om du inte har någon internetbank, kan du ansöka om ett id-kort på Skatteverket. Detta id-kort innehåller en e-legitimation från Telia som du kan använda via kortläsare till din dator. Se länkarna till Skatteverket och Telia nedan!

Mobilt BankID är till för inloggning via en smarttelefon eller surfplatta. Du behöver en särskild app (BankIDs säkerhetsapp) och så behöver du hämta det mobila BankID-t från din internetbank. Läs mer om e-legitimation och mobilt BankID på exempelvis

- www.bankid.com
- www.skatteverket.se/privat/sjalvservice/allaetjanster/omelegitimation.4.18e1b10334ebe8bc80004811.html
- www.telia.se/privat/bredband/tjanster/produkt/skatteverkets-id-kort.

Ta kontrollen över din framtid som pensionär!

Pensionsboken, "Pension för att leva livet – hela livet" på sid 11–21.

Pension är de pengar som du ska leva på under det som förhoppningsvis blir en lång och bra pensionärstid. Under den yrkesaktiva tiden bygger du på olika sätt upp ett pensionskapital. När du har gått i pension börjar de månatliga utbetalningarna av detta kapital.

Det fina med pensionen är att den varken är en gåva eller välgörenhet, utan dina egna pengar som du har tjänat in genom eget förvärvsarbete under den aktiva tiden. Ett annat sätt att uttrycka det på är att pension är uppskjuten lön.

Dessutom är vi i yrkesverksam ålder idag friskare och förväntas leva längre än dagens pensionärer. De flesta av oss kommer att leva minst 15-20 år efter 65-årsdagen. Många kommer att ha ännu fler år än så. Är du ung bör du ställa in dig på att det inte alls är omöjligt att du får fira din hundraårsdag. I regel är pensionen visserligen lägre än arbetsinkomsten – men man vill ju ändå kunna leva på en någorlunda bra ekonomisk nivå även som pensionär och även om pensionärlivet visar sig bli lika långt som arbetslivet.

Pensionsstudierna kommer att göra dig mindre utsatt för risken att göra val som är olämpliga för dig utifrån dina egna behov och önskemål. Kunskaper är det som krävs för att du ska kunna ta kontrollen över din framtida pensionärsekonomi.

- Ge exempel på sådant som du idag är osäker på när det gäller dina pensioner (och som du inte kunnat/vågat/velat fråga om). Gör en lista – lång eller kort – på sådana frågetecken och spara den under studietiden.

Kolla i slutet av pensionsstudierna att du har rätat ut alla frågetecken eller att du åtminstone vet hur du ska göra för att skaffa fram svaren.

Ställ inte orimliga krav på dig själv

Alldeles för ofta stupar den egna pensionsadministrationen på att man tror att det just på pensionsområdet krävs att man ska "kunna allt". Detta är en monumental vanföreställning!

Liksom med allt annat som du någonsin lärt dig bemästra så startar pensionskunskapen med de första små stegen. Pension är inget övermäktigt som kräver särskild intelligens, utan ett kunskapsområde som alla andra. Alla frågor har ett svar och ju mer du tar reda på, desto mer kan du sedan. Utan att för den sakens skull behöva sträva efter att "kunna allt" innan du fattar beslut om dina pensioner.

Facket och pensionerna

Pensionsboken, "Det fackliga medlemskapets betydelse" på sid 20–21, och "Det fackliga pensionsuppdraget" på sid 29–30.

Pension är uppskjuten lön och det som är grunden för medlemmarnas hushållsekonomi när arbetslivet är slut. Därmed är pension också en facklig fråga.

På LO centralt och i varje förbund finns det försäkrings- och pensionsansvariga. Dessutom finns det sammanlagt tusentals försäkringsinformatörer inom LO-förbunden.

- Finns det någon som har detta fackliga uppdrag på din arbetsplats?

Pensionsboken är utgiven av LO och tänkt att användas bland annat i fackliga studiecirklar. Så de första frågorna kommer naturligt:

- Märks det i praktisk handling i det fackliga arbetet, till exempel på din arbetsplats (nuvarande eller tidigare) att pension är en facklig fråga?
- Skulle du vilja att facket gjorde mer eller mindre och i så fall vad?

Begreppet "facket" står för många saker, så dela gärna upp svaret på den andra frågan i delar. Det lokala facket – som kan vara regionen, avdelningen, sektionen eller klubben – respektive förbundet och LO. Frågorna ovan om facket är viktiga också ur en annan synvinkel: Det är till stor fördel för dig som medlem om du känner till hur ditt fack är organiserat, vilka delar av facket som har hand om vad och vart du kan vända dig i olika situationer och så vidare.

Till sist en lite längre resonerande facklig frågeställning att ha med sig i bakhuvudet under pensionsstudierna:

- Hur tycker du att facket ska agera i pensionsfrågorna nu och i framtiden?

Välfärdsbygget är långtifrån klart och det finns fortfarande stora skillnader i både inkomst och förutsättningar. Ett lika enkelt som vanligt exempel är att LO-förbundens medlemmar i genomsnitt lämnar arbetslivet före 65 års ålder. Ofta är det helt enkelt kroppen som tar slut efter ett långt arbetsliv.

Både den allmänna pensionen och avtalspensionen bygger på att man tjänar in pension under ett helt liv. "Vinnarna" är de som klarar att arbeta heltid i minst 40 år med en jämn löneutveckling. Att vara arbetslös eller långtidssjuk ger en lägre pension, liksom de deltidsanställningar som fortfarande är vanliga i många kvinnodominerade branscher. I dessa situationer blir inkomsterna lägre och därmed också pensionerna.

Men fundera också ett varv till:

- Pensionspyramiden visar en "normalfördelning" mellan de tre huvudtyperna av pension. Kan pyramiden ha andra former, och vilken verklighet avspeglar de i så fall? Vilka personer kan tänkas ha följande utseende på sina pensionspyramider?

Exemplen visar hur den samlade pensionen ser ut för ett antal exempelpersoner som har större delen av sitt yrkesverksamma liv bakom sig och som realistiskt sett inte kan göra något för att ändra den inbördes fördelningen mellan de olika pensionsdelarna.

Det ritningarna visar är den samlade effekten av till exempel avtalspension, oberoende av hur många olika avtalspensionsplaner som den aktuella personen omfattats av under sitt yrkesverksamma liv. När det gäller det privata sparandet räknar vi här med allt sparande som den aktuella personen har med direkt syfte att spara för att använda efter pensioneringen.

Exempelperson 1 har tjänat in ungefär lika mycket i avtalspension som i allmän pension, kanske till och med lite mer. Hen har dessutom ett rätt stort privat sparande till pensionen.

Vem kan Exempelperson 1 vara?

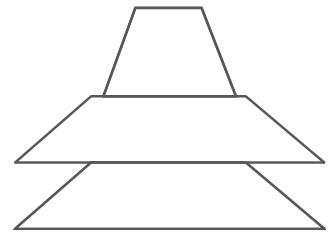
.....

.....

.....

.....

.....

Exempelperson 2 har inget privat sparande. Hen har en liten andel avtalspension men mindre än vad som är "normalt".

Vem kan Exempelperson 2 vara?

.....

.....

.....

.....

.....

Exempelperson 3 är också aningen avvikande från pensionspyramidens "normalbild". Hen har nästan lika mycket i avtalspension som i allmän pension. Varken Exempelperson 2 eller Exempelperson 3 har något privat sparande till pensionen.

Vem kan Exempelperson 3 vara?

.....

.....

.....

.....

Exempelperson 4 har varken avtalspension eller pension från privat sparande. Hen kommer att få all sin pension endast från det allmänna pensionssystemet.

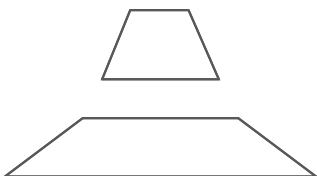
Vem kan Exempelperson 4 vara?

.....

.....

.....

.....

Exempelperson 5 har allmän pension och ett inte obetydligt privat sparande men saknar helt avtalspension.

Vem kan Exempelperson 5 vara?

.....

.....

.....

.....

Exempelperson 6 avviker från pensionspyramidens "normalfördelning" i att hens pension till största delen kommer att bestå av utbetalningar från avtalspension.

Vem kan Exempelperson 6 vara?

.....

.....

.....

Inför de fortsatta studierna

Här kommer några frågor innan vi går över till sakområdeskapitlen i boken. Är du nybörjare på pensionsområdet, kommer du inte att kunna svara exakt på alla frågorna just nu.

Men oroa dig inte för det! Det fullständiga svaret på frågorna kommer att klarna när du läst sakområdeskapitlen. "Ta med dig" frågorna in i de fortsatta studierna och bocka av dem allteftersom du hittar svaren.

- Föreställ dig att du är så gammal att du snart ska gå i pension. Du har samlat ihop ett pensionskapital, en pyramid med pengar. Hur har det gått till?
- Vet du hur mycket pengar som finns i din pensionspyramid som är under uppbyggnad just nu? Hur stora är dina "saldon" på de olika pensionskontona? Hur mycket pengar, ungefär, får du ut som pensionär per månad? (Och hur bär du dig åt att ta reda på detta?)
- Vet du vad som händer med din pension i olika livssituationer? Om du:
 - blir långtidssjuk?
 - blir arbetslös?
 - blir förälder?
 - jobbar svart?
 - jobbar utan kollektivavtal?
 - börjar plugga mitt i livet?
 - tar sabbatsår för att åka jorden runt?
 - jobbar extra, till exempel ytterligare ett jobb på kvällar/helger?
 - går ned på deltid i 5-10 år medan barnen är små?
 - jobbar heltid från 19 års ålder till 65 år?
 - orkar jobba ytterligare några år efter fyllda 65 år?
 - jobbar deltid i princip hela yrkeslivet?

Allmän pension – pension för alla

Pensionsboken, "Allmän pension" på sid 33–53. Efter fem fakta på sid 34 följer den nivåuppdelade beskrivningen av det allmänna pensionssystemet. Nybörjarnivån finns under "Allmän pension på nybörjarnivå" på sid 34–39, fortsättningsnivån under "Allmän pension på fortsättningsnivå" på sid 39–46 och fördjupningsnivån under "Allmän pension på fördjupningsnivå" på sid 47–53.

Redan i början av kapitlet om allmän pension får du svaret på en av frågorna högre upp på denna sida, alltså hur du tar reda på "saldot" på ditt allmänna pensionskonto.

Hur stor blir pensionen?

Har du kvar ditt orange kuvert med årsbeskedet? Om inte, kan du både titta på ditt senaste orange kuverts innehåll på datorskärmen eller beställa en papperskopia av det direkt på www.pensionsmyndigheten.se. Gå in på fliken Om Pensionsmyndigheten och sedan Blanketter och broschyrer, När du är där väljer du Beställ i menyn till vänster. Vill du ha kopior av tidigare års orange kuvert, kontaktar du Pensionsmyndighetens kundservice via telefon eller e-post, se www.pensionsmyndigheten.se/Kontakt.html. Behöver du tolk finns tolkservice på tio språk, se www.pensionsmyndigheten.se/Tolkservice.html.

Om du bara vill se hur informationen i det orange kuvertet är uppbyggd, utan personliga uppgifter, kan du hämta ett exempeldokument för "Demo Person" med påhittade siffror som en PDF-fil på www.pensionsmyndigheten.se/OrangeKuvertet.html. På den sidan finns också anvisningar och förklaringar till de olika sidorna i orange kuvertet.

Detta demonstrationsexempel med anvisningar kan vara bra att använda när ni är flera som studerar tillsammans.

Ingen avtalspension i det orange kuvertet

Glöm inte att det orange kuvertet bara visar "saldot" i allmän pension. Där står alltså ingenting om hur mycket som du har tjänat in i den eller de avtalspensionsplaner som du omfattas och har omfattats av genom kollektivavtal. För det behöver du årsbesked från din/dina förvaltare av avtalspensionen.

Rota lite bland dina papper hemma. Antagligen ligger årsbeskeden som gäller avtalspensionen eller avtalspensionerna någonstans. Om inte – beställ kopior från den eller de förvaltare som du har valt. Det är en bra förberedelse inför Pensionsbokens nästa sakområdeskapitel, som handlar om avtalspension.

Använd www.minpension.se också

Numera kan du komma åt uppgifter om både din allmänna pension och i de flesta fall också avtalspension på www.minpension.se. Om du inte har registrerat dig där än, är det hög tid att göra det nu! Läs mer på sid 114.

Den allmänna pensionens beståndsdelar

Pensionsboken, "Allmän pension på nybörjarnivå" på sid 34–39.

Detta är viktigt och hör till baskunskaperna som du behöver ha! Tre frågor så att du kan kontrollera att du lärt dig grunderna:

- Räkna upp de tre eller fyra beståndsdelarna i det allmänna pensionssystemet. Vilka av dem är inkomstrelaterade?
- Vilka åldersgrupper omfattas av fyra beståndsdelar och vilka av bara tre?
- Hör du till dem som kommer att få tilläggspension? Varför? Eller varför inte?
- Vad har garantipensionen för funktion?

Om de fakta som frågorna avser känns lite främmande, är det inte så konstigt. Det mesta av den samhällsinformation som vi får kommer genom medierna. Teve och tidningar, inklusive tidningarnas löpsedlar, är de mest spridda och lättillgängliga informationskällorna. När det allmänna pensionssystemet någon gång förekommer i medierna, är det premiepensionen som avhandlas.

- Hur viktig, förhållandevis, är premiepensionen? Hur stor del av din slutliga pensionspyramid tror du att premiepensionen kommer att vara?

Ta med dig den här frågan in i nästa kapitel, det om avtalspensionen, och jämför premiepensionen med avtalspensionen.

Glöm inte lärdomen från början av pensionsstudierna: Det sammanlagda pensionskapital som du ska leva på som pensionär kommer inte bara från ett håll. För de flesta av oss består pensionspyramiden av åtminstone två avsatser – den allmänna pensionen och avtalspensionen.

Pensionsgrundande inkomst

Pensionsboken, "Allmän pension på fortsättningsnivå" på sid 39–46 och "Allmän pension på fördjupningsnivå" på sid 47–53.

Din lön idag är grunden för din pension imorgon. För att kunna tjäna in allmän pension spelar det ingen roll hur ung eller gammal du är. En av de viktigaste principerna i dagens allmänna pensionssystem är att hela livets inkomster räknas.

Det finns alltså inga ålders- eller tidsgränser i pensionssystemet, men däremot begränsningar i vilka inkomster som grundar pensionsrätt. Du behöver inte kunna alla detaljer om pensionsgrundande inkomst, PGI, men åtminstone så pass mycket att du kan svara på följande frågor:

- Vilken är den lägsta årsinkomsten som du måste ha för att tjäna in pensionsrätt?
- Om du har kommit upp i den lägsta årsinkomsten, blir det då bara pensionsrätt på det som ligger ovanför gränsen eller även under?
- Vilken är den högsta pensionsgrundande inkomsten (den som förkortas PGI)?
- Hur mycket mer behöver du tjäna för att få denna högsta PGI?

Och så tar vi en lite mer komplicerad fråga, som anknyter till flera av situationerna i den sista frågan i föregående avsnitt av denna studiehandledning (sid 142).

- Finns det annat än lön som man kan tjäna in pensionsrätt på? Kan man till exempel tjäna in allmän pension om man är föräldraledig? Hur stor blir den pensionsrätten, med respektive utan föräldrapenning? Och hur är det om du istället är sjuk eller arbetslös?

Några allmänna diskussionsfrågor

Risken för ökande pensionskostnader var ett viktigt skäl till att fem riksdagspartier beslöt att ersätta det gamla folkpensions-/ATP-systemet med ett nytt pensionssystem – det nuvarande. Det gamla systemet byggde på ett "löfte" om en viss pensionsnivå. I början av 1990-talet gjordes bedömningen att detta "löfte" innebar en risk för vilt skenande pensionskostnader för staten, det vill säga för skattebetalarna. Det nya allmänna pensionssystem som beslöts av riksdagen 1994 gjordes därför dels fristående från statsbudgeten i övrigt, dels med ett tak för hur mycket det får kosta (de 18,5 procenten i pensionsavgift).

Pensionsgruppen

Det från statsbudgeten i övrigt fristående allmänna pensionssystemets politiska styrning sköts av Pensionsgruppen. Den består av representanter för de fem riksdagspartier som stod bakom utformningen och införandet av det nuvarande allmänna pensionssystemet: socialdemokraterna, moderaterna, centern, folkpartiet och kristdemokraterna. Pensionsgruppen är en efterföljare till den tidigare Genomförandegruppen, som arbetade under åren 1991–2006.

I slutet av juni 2016 avlämnade Pensionsgruppen en stor utredning med titeln Jämställda pensioner (Ds 2016:19). På 360 sidor går Pensionsgruppen igenom alla de omständigheter som gör att ojämställdheten i arbetslivet missgynnar kvinnor även när det gäller pensionärsekonomin. Vi har här i Pensionsboken lagt in en diskussionsfråga om detta i det sista avsnittet, det med extrafrågor (sid 156).

Pensionsboken, avsnittet om pensionsavgifter som börjar på sid 41. Samt sid 43 och faktarutan om arbetsmiljö på sid 116.

Det allmänna pensionssystem som gäller nu bygger på hela livets inkomster och på en sammanlagd pensionsavgift på 18,5 procent. Pensionens storlek beror på olika faktorer, bland annat på pensionsbehållningen (hur mycket var och en har på sitt "konto" i hopsamlade pensionsrätter), på tillväxten i samhället och på varje årskulls förväntade livslängd samt för hur det går för AP-fondernas placeringar (AP-fonderna fungerar ju som buffertfonder för pensionssystemet).

De flesta prognosmakare anser numera att den allmänna pensionen, om den tas ut vid 65 års ålder, kommer att bli lägre i förhållande till slutlön för dem som är unga idag jämfört med pensionerna för dem som har tjänat in hela eller stora delar av sin pensionsrätt i det gamla folkpensions-/ATP-systemet. Diskutera kring följande möjliga lösningar på problemet. Diskutera också om eller hur vi skulle kunna arbeta fackligt kring detta.

- Ett sätt att höja sin allmänna pension som individ är att jobba längre. Ju tidigare man tar ut den, desto lägre blir pensionen – och omvänt. Vill vi (och orkar vi?) jobba längre? Hur kan vi – i samhället i stort, i relationen mellan arbetsmarknadens parter samt lokalt på arbetsplatserna – skapa förutsättningar för ett längre arbetsliv?
- Avtalspensionerna har förstärkts successivt under den senaste 20-årsperioden. Behövs ytterligare förstärkningar?
- Borde staten istället se till att pensionsavgiften till allmän pension blir högre än 18,5 procent?
- Många sparar privat till pensionen – borde alla rekommenderas att göra det?

Slutligen en fråga som gäller premiepensionen:

- LO och LO-förbunden har genomfört en egen pensionsutredning och i slutrapporten från mars 2016 bland annat lagt fram förslaget att stänga premiepensions-systemet och att låta hela pensionsavgiften tillföras inkomstpensionen istället. Hittills avsatta pengar till premiepensionen skulle vara kvar men de individuella premiepensionskontona skulle enligt detta förslag inte tillföras nya pengar utan fungera som privata pensionsförsäkringar som avslutas och omvandlas till så kallade fribrev. Vad tycker du om det förslaget?

Pensionsboken, sid 44–46 om hur premiepensionen fungerar i yrkesverksam ålder – jämför med avtalspensionens förvaltarval på sid 63–64 samt faktarutan "Låt dig inte luras" på sid 115.

År 2000 fick vi välja fonder i premiepensionen för första gången. Efter några år började antalet fondbyten att öka kraftigt. Bakom utvecklingen låg förvaltningsföretag, inte privatpersoner direkt. År 2010 gjordes cirka 55 procent av alla fondbyten av sådana företag. Den 1 december 2011 stoppades massfondbyten via så kallad robotinsjukning och sedan dess har antalet fondbyten minskat stadigt.

- Är detta med bolag som säljer fondbytestjänster bra eller dåligt? Är du själv beredd att överlämna skötseln av dina premiepensionspengar till någon annan? Tror du att ett förvaltningsföretag klarar det bättre än du själv?
- Det är fortfarande möjligt att anlita ett ombud, till exempel ett förvaltningsföretag, för att sköta premiepensionsbyten – men bytena måste ske manuellt. Hur tror

du det påverkar kostnaden för den sortens förvaltningstjänster? (Fram till dess att företagen kunde använda robotar, låg avgiften vanligen på 500-700 kronor per år.)

- Hur skulle du göra om det plötsligt ringer i telefonen och någon börjar prata pension och erbjuder sig att sköta ditt premiepensionssparande?
- I valbara avtalspensionsplaner finns två alternativa förvaltningsformer: fondförsäkring och traditionell pensionsförsäkring. I premiepensionen finns bara fondförsäkring. Bra eller dåligt?

Dags för examen i allmän pension!

- Beskriv det allmänna pensionssystemet för en facklig kamrat från ett annat land! Din utländska kamrat vet ingenting om det svenska pensionssystemet annat än att i Sverige har alla rätt till pension "från staten".

Du ska inte hålla en föreläsning, utan du behöver bara kunna göra en sammanfattning på 3-5 minuter av det viktigaste om allmän pension. För detta behöver du ha läst igenom större delen av kapitlet om allmän pension i Pensionsboken så att du kan välja ut lämpliga fakta.

Den här övningen blir roligast om ni är några stycken som väljer ut lämpliga faktabitar tillsammans.

Avtalspension – en del av kollektivavtalet

Pensionsboken, "Avtalspension" på sid 55–85. Efter fem fakta på sid 56 följer den nivåuppdelade beskrivningen av det allmänna pensionssystemet. Nybörjarnivån finns på sid 57–67, fortsättningsnivån på sid 67–78 och fördjupningsnivån på sid 78–85.

Den allmänna pensionen är ett enda sammanhållet system, där det gamla folkpensions-/ATP-systemet ingår genom övergångsbestämmelser, bland annat genom att inkomstrelaterad pension för personer födda 1938-1953 består inte bara av inkomstpension och premiepension utan också av tilläggs pension, som är en omräkning av "gamla" pensionsrätter enligt reglerna för folkpension och ATP.

Det finns flera avtalspensionsplaner

Pensionsboken, "Fyra stora pensionsplaner" på sid 58, "Mer information om avtalspensionsplanerna" på sid 78–80 och "Övergångsregler" på sid 81.

Till skillnad från den allmänna pensionen är avtalspensionsplanerna flera och med olika innehåll. Allteftersom de omförhandlas blir de alltmer lika varandra, men fortfarande finns stora skillnader i innehållet. Man brukar räkna med fyra stora avtalsområden på svensk arbetsmarknad när det gäller avtalspension.

- Vilka är de fyra största "pensionsavtalsområdena"?
- Vad heter pensionsplanerna på respektive avtalsområde?
- Ge exempel på två yrken eller arbetsplatser inom respektive "pensionsavtalsområde".

Förutom de fyra stora, finns ytterligare avtalspensioner som ofta är "nästan-kopior"

av någon av de fyra stora. Läs om dem på sid 80 – och skaffa dig mer fakta om din avtalspension, om svaret på nästa fråga utvisar att du omfattas av någon av dem.

Från vilken/vilka avtalspension/-er får du pension?

Pensionsboken, "Fyra stora pensionsplaner" på sid 58.

Det första du behöver ta reda på är vilken avtalspension som du omfattas av idag. Har du haft flera anställningar och kanske bytt avtalsområde ett eller flera gånger under ditt yrkesliv, kan du ha pension att hämta från flera avtalspensionsplaner.

- Vilken avtalspension ligger i ditt kollektivavtal idag?
- Är den avtalspensionen av de fyra stora planer som vi gått igenom mer i detalj i Pensionsboken eller är den en snarlik "kopia"?
- Om svaret är ja på den förra frågan, var hittar du mer information om hur din pensionsplan eventuellt avviker från den stora plan som den är en "kopia" av?
- Har du tjänat in pensionsrätt i ytterligare en eller flera pensionsplaner tidigare? Vilken? Vilka?

Svaret på dessa frågor behöver du ha för att få en klar bild av vad som ligger i din personliga pensionspyramid. Ta alltså snabbt reda på vad din/dina avtalspensionsplan/-er heter!

Hur stor blir pensionen?

När du tagit reda på vad din nuvarande och eventuella tidigare avtalspensioner heter, är det dags att ta fram pensionsbeskeden. Så kan de av er som inte hittar era årsbesked/fribrevsuppgifter/prognoser beställa kopior. Det måste var och en göra själv. Gör det!

Ja, vi vet att det känns jobbigt. I förra upplagan av denna studiehandledning fanns det en uppgift som gick ut på att en av er skulle ta fram telefonnummer, mejladresser med mera till valcentralerna. Dessa uppgifter finns nu i slutet av boken (sid 163–165).

Vad som återstår är dock fortfarande att var och en av er behöver ta tag i uppgiften att skaffa fram de egna årsbeskeden/fribrevsuppgifterna/prognoserna. När du gör detta: Se till att du får en uppgift på både hur stort "saldot" är och en prognos för hur stor pensionen kan komma att bli per månad om du tar ut den vid exempelvis samma åldrar som anges i den allmänna pensionens prognos i det orange kuvertet. (Se också avsnittet om www.minpension.se strax nedan.)

Tänk pyramidalt

Varken det orange kuvertet eller årsbesked/fribrevsuppgift från avtalspensionen visar hela sanningen om hur stor din framtida pension kan bli. Du måste lägga ihop prognossummorna själv.

Exempel på en person som har tjänat in avtalspension i två olika pensionsplaner och som har prognoser på hur mycket pengar det blir per månad vid uttag från 65 år med livsvarig utbetalning

$$\begin{array}{rccccccc} & & \text{Allmän pension} & + & \text{Avtalspension 1} & + & \text{Avtalspension 2} \\ \text{SUMMA PENSION} = & \text{x.xxx kr/mån} & & + & \text{y.yyy kr/mån} & & + & \text{z.zzz kr/mån} \end{array}$$

Sedan kan du börja "leka" med siffrorna. Antag att du tar ut en av avtalspensionerna under kortare tid än livsvarigt. Då får du mer pengar per månad under den tiden (till exempel fem eller tio år). När den tidsperioden är slut, har du bara kvar månadsbelopp från den allmänna pensionen plus månadsbelopp från den andra avtalspensionen.

www.minpension.se – och andra sätt att slippa räkna själv

Pensionsboken, sid 114.

Det absolut bästa för att du ska lära dig att "tänka pension" är att du försöker skaffa fram uppgifterna själv och att du sätter dig med papper, penna och miniräknare. Det är en klar pedagogisk vinst med att göra detta själv, åtminstone en gång i livet!

Det är mycket riktigt det första rådet i Pensionsbokens avsnitt "Din egen pensionsprognos" på sid 114. Men där hittar du också andra tips på hur du skaffar dig en personlig prognos över hela din samlade pensionärsekonomi – allmän pension, avtalspension och eventuellt privat pensionssparande sammanslaget.

Kollektivavtalet styr

De flesta anställda i Sverige har kollektivavtal och omfattas därmed av en avtalspensionsplan. Men vi vet också att antalet kollektivavtalslösa arbetsplatser ökar, liksom svartjobben. LO och LO-förbunden har i sin stora pensionsutredning 2013-2016 räknat ut att cirka 450 000 personer (vilket kan vara lågt räknat) på arbetsmarknaden i dag saknar kollektivavtal och därmed inte tjänar in någon avtalspension i den aktuella anställningen.

- Spelar det någon roll om man tar ett jobb utan kollektivavtal eller till och med ett svartjobb (eller en del av lönen svart) under några år för att "klara livhanken" ekonomiskt? Att ålderspensionen blir lägre är uppenbart – men finns det också andra faror i detta? – När du svarar, tänk både individuellt och kollektivt.
- Kollektivavtalslösa arbetsplatser – och oseriösa arbetsgivare som "erbjuder" svartjobb helt eller delvis – är sådant som LO och LO-förbunden på olika sätt arbetar för att komma tillrätta med. Fler behöver bli uppmärksamma på att dessa avarter på arbetsmarknaden också leder till att de anställda i praktiken får lägre pension. Hur ska vi sprida medvetenheten om de olika negativa konsekvenserna av arbete utan kollektivavtal och svartjobb?
- Arbetsgivarnas organisationer – som ju också är bärare av kollektivavtalen – borde rimligtvis försvara kollektivavtalen och betrakta kollektivavtalslösa arbetsgivare som illojala. Varför verkar det som att arbetsgivarnas organisationer ser mellan fingrarna på att vissa småföretag låter bli att teckna kollektivavtal?

Pensionsboken, "Privat sparande till pension på nybörjarnivå" på sid 89–95.

Det finns olika slags kollektivavtalslösa arbetsplatser. Dels sådana där det helt saknas varje form av försäkringar, dels sådana där arbetsgivaren (kanske av ideologiska skäl) vill "göra rätt för sig" men utan att teckna kollektivavtal. Ett vanligt argument som man får höra från sådana arbetsgivare är att företaget anställda visst har lika bra försäkrings- och pensionsförmåner som i kollektivavtalet.

- Antag att arbetsgivaren kan leda i bevis att till exempel pensionsavsättningarna från en frivillig tjänstepensionsförsäkring är minst lika höga som i den avtalspensionsplan som skulle ha gällt med kollektivavtal. Då är det väl inget "fel" med att jobba kollektivavtalslöst, eller?

Några allmänna diskussionsfrågor

- Vad visste du om din avtalspension tidigare? Har informationen varit bra/tillräcklig/engagerande? Har du förslag på hur facket skulle kunna informera bättre?
- Är det ett bra system vi har i Sverige/Norden med den allmänna pensionen som bas och övriga pensionsformer som påbyggnader? I många andra länder är det tvärtom, alltså att större delen av ålderspensionen bygger på pensionsrättigheter som man tjänar in genom sin anställning (alltså avtals-/tjänstepension). Borde mer alternativt mindre av pensionen komma från avtalspensionen och/eller individuella pensionslösningar. Motivera ditt svar!

Dags för examen i avtalspension!

Den här examensuppgiften är självklart lite svårare än den i allmän pension, men i gengäld har du ju kommit längre i pensionsstudierna nu. Liksom tidigare, blir övningen roligast och mest givande ur inlärningssynpunkt om ni är några stycken som väljer ut lämpliga faktabitar tillsammans.

- Beskriv "din" avtalspensionsplan för en ny arbetskamrat som antingen är en ung person på sitt första jobb eller någon som tidigare arbetade på ett annat avtalsområde.

Du ska inte hålla en föreläsning, utan kravet är att du ska kunna göra en sammanfattning på 3-5 minuter av det viktigaste om "din" avtalspensionsplan. För detta behöver du ha läst igenom större delen av kapitlet om avtalspension i Pensionsboken – särskilt det som står i sammanfattningstabellerna om "din" pensionsplan – så att du kan välja ut lämpliga fakta.

I nästa examensuppgift återkommer den tänkta fackliga kamraten från utlandet. Hen har hört dig beskriva allmän pension och vill nu veta vad svensk kollektivavtalad pension är för något och hur det hela hänger ihop.

- Beskriv, på 3-5 minuter, svensk avtalspension för en facklig kamrat från ett annat land!

Privat pensionssparande

Pensionsboken, "Privat sparande till pension" på sid 87–107. Efter fem fakta på sid 88 följer den nivåuppdelade beskrivningen. Nybörjarnivån finns i "Privat sparande till pension på nybörjarnivå" på sid 89–95, fortsättningsnivån i "Privat sparande till pension på fortsättningsnivå" på sid 96–102 och fördjupningsnivån i "Privat sparande till pension på fördjupningsnivå" på sid 102–107.

Varannan i yrkesverksam ålder sparar privat till pensionen. Hör du till dem? I så fall är den första frågan:

- Vet du vad det är för slags privat pensionssparande som du har? Vad heter ditt sparande? Hur fungerar det? Beskriv kortfattat så som du skulle ha berättat för en arbetskamrat om ditt sparande innan du började pensionsstudera.

Den här frågan är viktigare än den ser ut! De flesta som får frågan brukar svara "pensionsförsäkring", vilket försäkringsbolag eller vilken bank som den finns i och hur mycket per månad eller år som man sparar.

Men sedan kommer vi till nästa fråga, som är uppdelad i tre delar beroende på vad du gör och anser att du vill/bör göra eller inte göra:

- Varför började du pensionsspara privat? Och varför valde du just den sparform som du valde?
- Alternativt (om du inte pensionssparar privat): Varför har du tänkt att du vill/borde/måste/ börja pensionsspara privat?
- Alternativt: Varför vill/kan/borde/måste du inte pensionsspara privat?

Svaren på den här frågan brukar avslöja att de flesta av oss har alldeles för lite kunskap om privat pensionssparande, om vad det är, vilka alternativ som finns, och om i vilka situationer man behöver eller inte behöver pensionsspara privat.

Den tredje frågan, även den i tre delar, är högaktuell just nu, 2016, när denna upplaga av Pensionsboken kommer ut:

- Om du har svarat "privat pensionsförsäkring" på den första frågan och med det svaret menar att du sparat i en försäkring som du fått dra av premierna för i deklarationen varje år – har du avslutat den eller de försäkringarna ännu?
- När du gjort det (efter att ha läst boken bör du ha klart för sig att det är viktigt att du genast avslutar P-skattat pensionssparande), hur har du tänkt dig att fortsätta spara privat till pensionen?
- Om du inte vet – hur ska du göra för att samla information som ger dig ett så bra beslutsunderlag som möjligt?

Behöver du pensionsspara privat?

Pensionsboken, "Privat sparande till pension på nybörjarnivå" på sid 89–95.

Frågan om huruvida pensionen kommer att räcka till för ett gott pensionärliv ligger nog i bakhuvudet hos de flesta.

Tyvärr reagerar alltför många på helt fel sätt på frågan. Ett sådant felaktigt val är att rusa iväg och teckna sig för första bästa pensionsförsäkring som man får erbjudande om. Ett annat och lika felaktigt val är att stoppa huvudet i sanden och tänka att den tiden den sorgen. I båda fallen kan det till slut gå bra, men då beror det på en lycklig slump. Båda de nyssnämnda reaktionssätten är felaktiga, eftersom beslutet att spara extra eller inte skedde utan ordentligt beslutsunderlag.

Den första beståndsdelen i ett ordentligt beslutsunderlag är att du skaffar dig en prognos på hur mycket du kommer att få ut från allmän pension och den/de avtalspensionsplaner som du tjänat in pensionsrätt i.

Har du gjort övningarna till kapitlet om avtalspension så har du svaret i avsnittet Hur stor blir pensionen – tänk pyramidalt (sid 138–141 i denna studiehandledning). Om du har ett privat pensionssparande gör du exakt likadant med det – skaffar fram ett värdebesked och en prognos och lägger ihop med prognoserna som gäller den allmänna pensionen och avtalspensionen/-erna.

Den andra delen i beslutsunderlaget förutsätter att du dagdrömmer lite. Den övningen finns under rubriken "Dina framtidsvisioner" i (sid 153–154 i denna studiehandledning). Kommer månadsbeloppen som dina samlade pensionsprognoser utvisar att räcka till för att uppfylla dina behov och önskemål, eller behöver du spara mer?

Grundläggande pensionsspararkunskap

Pensionsboken, "Försäkring och andra sparformer" på sid 90–91.

De flesta som har ett privat pensionssparande svarar som sagt "pensionsförsäkring" på frågan om vad det är som de åtminstone hittills har sparat i. Men sedan brukar detaljkunskaperna ta slut. Det ska vi nu råda bot på!

Ta reda på de olika svaren på följande fråga:

- Hur kan man spara privat till pensionen? Räkna upp
 - tre former som är försäkringar
 - ytterligare en sparform som är en försäkring men som inte får nytecknas
 - en sparform som inte är försäkring
 - sparande som inte har några begränsningar eller fördelar

Ja, denna uppgift är både en ren "pluggfråga" och dessutom fortfarande viktig att kunna svaren på. I samtliga avtalspensionsplaner finns åtminstone någon del som du ska välja förvaltare och pensionsform för (traditionellt förvaltat försäkring eller fondförsäkring).

Dessutom: Även om de avdragsgilla sparformerna inte längre är aktuella för privat sparande, kommer alla sådana sparprodukter fortfarande att finnas kvar (i form av "fribrev" eller motsvarande) och du behöver ha kunskaper för att administrera ditt sparkapital på bästa sätt tills det är dags för utbetalning.

Slå upp "Försäkring och andra sparformer" på sid 90–91 i kapitlet om privat pensionssparande och läs på!

Detta måste du minst kunna

Pensionsboken, "Fondförsäkring" och "Traditionellt förvaltat försäkring" på sid 92–95.

Efter pensionsstudierna bör du minst kunna skilja på fondförsäkring och traditionell pensionsförsäkring och hur de fungerar. Läs om dessa försäkringsformer på de sidor som står i läsanvisningen ovan.

En liten kontrollfråga i två delar, som visar varför det är så viktigt att kunna hur just fondförsäkring och traditionell pensionsförsäkring fungerar:

- Var någonstans, förutom i privat pensionssparande, finns fondförsäkring?
- Var någonstans, förutom i privat pensionssparande, finns traditionell försäkring (ursprunglig form eller garantiprodukt)?

Ja, frågan är enkel, men det finns ju ett gammalt talesätt som säger att repetition är kunskapens moder...

Bra tilläggskunskaper att ha med sig

Pensionsboken, "Privat sparande till pension på fortsättningsnivå" på sid 96. IPS med sammanfattningspunkter finns på sid 96–97 och kapitalförsäkring på sid 97–100. Om du hör till dem som redan har en kapitalpensionsförsäkring – tecknad före säljstoppet i februari 2007 – behöver du läsa om den under "Kapitalpensionsförsäkring" på sid 100–101.

Både kapitalförsäkring och det individuella pensionssparandet IPS (som inte längre kan nytecknas nu när avdragsrätten avskaffats) kan beskrivas som "skal" eller "lådor", som spararen fyller med sina pengar som i sin tur placeras i olika sparformer. Kapi-

talförsäkring är den av dessa två "skalprodukter" som det säljs mest av och som marknadsförs intensivast just nu. Därför kan det vara bra att titta lite närmare på just den sparformen:

- Ge några exempel på personer som en kapitalförsäkring kan vara ett bättre pensionssparform för än fondförsäkring/traditionell pensionsförsäkring. Vilket eller vilka behov/önskemål leder till att kapitalförsäkring är ett bra alternativ?
- Vad kan man fylla sin "kapitalförsäkringslåda" med?
- Går det att slippa till exempel välja fonder själv och låta försäkringsbolaget bestämma?

Sparform efter behov och önskemål

Pensionsboken, "Lagen ger dig rättigheter" på sid 107.

Glöm inte: Oavsett vad banker och försäkringsbolag för tillfället tycker att det är intressant att sälja (och det varierar), ska du välja pensionssparande efter behov. Förbered dig genom att ta reda på vad du vill, behöver, önskar – och berätta det så tydligt som möjligt. Använd de möjligheter som du har att boka tid för rådgivning på till exempel banken eller försäkringsbolaget. Det föreligger inget köptvång, utan du har all rätt att tacka för informationen och gå hem och fundera vidare.

Du ska också veta att det numera finns skyddslagstiftning som syftar till att rensa bort avarterna på marknaden. Lagen om försäkringsförmedling från 2005 som det står om i Pensionsboken är en av de nya lagarna. Den gäller vid försäljning av pensionssparande i försäkringsform. Motsvarande skyddslag för finansiell rådgivning trädde i kraft 2004 och gäller för exempelvis fond- och banksparande, köp av aktier med mera.

När detta är sagt, kan du förbereda dig ytterligare genom att försöka para ihop följande behov med "rätt" sparform. För att övningen inte ska bli så svår, begränsar vi svaren till fondförsäkring, traditionell pensionsförsäkring och kapitalförsäkring.

- Jag vill inte förlora sparpengarna. Börsen litar jag inte på, tänk om den kraschar? Kanske är det bättre att stoppa pengarna – i madrassen?
 - Mina surt hopsparade pengar ska minsann inte försvinna bort till något anonymt kollektiv. Om jag dör knall och fall ska mina barn ha pengarna, det kompromissar jag inte med!
- Alternativfråga: Istället för "mina barn" så sätter vi in "mina barnbarn" istället – blir det någon skillnad?
- Jag gillar det här med läsa fondlistor och följa med i vad som händer på marknaden. Har haft riktigt kul med premiepensionspengarna, så det vill jag fortsätta med när jag sparar privat också. Men om jag köper och säljer ofta och går med vinst, måste jag hålla på och deklarerar och betala skatt?
 - Problemet med de (tidigare avdragsgilla) sparprodukterna, till exempel pensionsförsäkring, är att man låser in pengarna. Tänk om jag skulle behöva ta ut en del eller allt innan jag är 55 år? Och även om jag inte behöver göra det, så vill jag ta ut alltihop som ett engångsbelopp och inte sprida ut det på minst fem år.
 - Nu när avdragsrätten är avskaffad och jag har avslutat min försäkring, varför kan jag inte ta ut pengarna direkt trots att jag inte fyllt 55 år? Varför inte?
 - Mitt privata pensionssparande vill jag ta lite risker med. Inte överdrivet stora ris-

ker förstås, men ändå. Jag vill inte dela med mig av avkastningen med försäkringsbolaget, utan går det jättebra vill jag ha allt själv och går det jättedåligt så är jag beredd att stå mitt kast.

- Jag kan inte avvara så mycket per månad men många bäckar små och så vidare. Det skulle kännas bra att veta att jag har något extra sparat utöver de andra pensionerna. Men jag vill inte "hålla på med pengarna", det vill jag att försäkringsbolaget eller banken sköter. Hur kan jag uppnå det?

Dags för examen i privat pensionssparande!

Godkänt examensprov i ämnet privat pensionssparande innebär att du har tillräckliga kunskaper för att kunna ta ställning till om du behöver ett privat pensionssparande, vilket eller vilka alternativ du ska välja och hur du ska administrera detta sparande. Eftersom du kommer att ha att göra med säljare av pensionsförsäkringar och andra sparformer, är det bra om du har tränat dig på att själva agera säljare.

- Välj ut ett av alternativen för privat pensionssparande som beskrivs i kapitlet och "sälj" in den till de andra i gruppen. (Undantag: IPS och kapitalpensionsförsäkring – välj någon av de alternativ som är aktuella för avtalspensionens valbara delar, privat sparande från och med 2016 eller egenföretagares tjänstepensionssparande i det egna företaget.)

Liksom i de två föregående kapitlens examensprov ska du inte föreläsa. Nu, när du ska "leka säljare" är det ännu viktigare att du begränsar dig till 3-5 minuter. Du kan självklart göra examensövningen själv, men den blir klart roligare om ni är flera.

Ni kan antingen uppträda en och en inför varandra med era pensionssparalternativ, eller så anordnar ni en låtsad paneldiskussion. Beroende på hur många ni är, kan varje sparalternativ representeras av en eller flera personer.

Du och din pension

Pensionsboken, "Du och din pension" på sid 109–131.

Detta kapitel i Pensionsboken bör du läsa noggrant. Fundera på vad som gäller i just din situation. Större delen av kapitlet är inriktat på dig som är ung eller medelålders, när du har alla möjligheter att styra pensionärsekonomin åt "rätt" håll utifrån dina behov och önskemål. Under "När du har gått i pension" på sid 118 och "När du strax ska fylla 61 år..." på sid 124–125 finns information och underlag för funderingar när du är nära pensioneringen.

I början av kapitlet står en viktig sak: Under den yrkesverksamma tiden bör du leva *med* din pension – alltså ta ansvar för den och göra de val som är rätt för dig – för att sedan kunna leva *på* din pension. Du förlorar inte din pension genom att förhålla dig passiv, men varför missa chansen att påverka din pension i en bättre riktning?!

För att kunna "se om ditt pensionshus" och "fjärrstyra din pensionärsekonomi" på bästa sätt behöver ha försökt leva dig in i ditt framtida liv som pensionär.

Dina framtidsvisioner

Medellivslängden ökar i Sverige och kommer enligt statistikernas prognoser att fortsätta öka. Det innebär att pensionspengarna ska räcka allt längre. Med den konstruktion som den allmänna pensionen har, så medför det att pensionerna blir lägre – under förutsättning att vi inte jobbar längre. I början av 2012 gjorde statsminister Fredrik Reinfeldt ett debattinlägg med innebörden att framtida generationer kan komma att behöva arbeta till 75 års ålder för att få samma levnadsstandard som de som är pensionärer idag.

Så illa är det inte ännu, men redan nu kan du som är i yrkesverksam ålder se i det orange kuvertet hur många år och månader efter 65 års ålder som du behöver arbeta för att få samma nivå på den allmänna pensionen som motsvarande pensionsbehållning som din tidigare beräknades ge vid uttag från och med 65 års ålder.

- När skulle du vilja gå i pension? (Detta är en allvarlig fråga, "i morgon" är alltså inte ett godtagbart svar.)
- När tror du att du kommer att gå i pension? Kommer din pensioneringsålder att vara resultatet av ett fritt val eller kommer tidpunkten att vara beroende av andra faktorer (vad arbetsgivaren vill, din hälsa, arbetsmarknadsläget eller något annat)?

Förr eller senare kommer du dock att ha gått i pension. Beskriv dina framtidsvisioner för livet som pensionär! Det spelar ingen roll hur gammal du är, även mycket unga kan göra den här övningen. Vilka drömmar har du? Hur tror du att det blir? Bästa/värsta scenario?

- Hur vill du bo?
- Vad vill du göra när väckarklockan inte ringer in en ny lång arbetsdag varje vardagsmorgon?
- Vill du ha bil, båt, sommarstuga?
- Vill du resa?
- Vad vill du kunna köpa? För nöjes skull eller om/när bilen/tvättmaskinen/möbler/hustaket har gått sönder?

Och sedan kommer en lite dystrare fråga, men som blir verklighet för allt fler av oss allteftersom medellivslängden ökar:

- Vad vill du göra om/när krafterna minskar och du kanske drabbas av diverse sjukdomar? Om du inte kan klara dig själv längre?
- Vad vill du göra om du känner att du behöver hjälp i vardagen men din kommuns biståndshandläggare inte godkänner hela eller delar av din ansökan om hemtjänst?
- Kan/måste/vill du flytta till ett billigare boende? Eller till ett dyrare boende med service?

Hur ser du din ekonomi? Planerar du att spara in på något eller tjäna extra pengar för att täcka upp gapet mellan inkomstnivån som yrkesaktiv och som pensionär?

- Fundera igenom din – och din eventuella familjs – situation. Behöver du/ni komplettera den allmänna och avtalspensionen med ett privat sparande? När i så fall?
- Finns det andra sätt att pensionsspara (alltså långtidsspara) på än i försäkringsform (numera i finns i praktiken endast kapitalförsäkring som sparprodukt som kan nytecknas)? Fördelar/nackdelar med att spara i försäkring eller spara på annat sätt – eller inte spara alls. Utgå, som sagt, från din/familjens situation.
- Kan du förstärka din pensionärsekonomi på annat sätt? Genom att arbeta mer nu? Genom att arbeta extra som pensionär? Genom att spara in på utgifter när du väl gått i pension?

Hur aktiv vill du vara?

Pensionsboken, "Vänj dig vid att vara aktiv" och "Se om ditt pensionshus regelbundet" på sid 112–115, "De viktiga pensionsvalen" på sid 119–121.

I den allmänna pensionen är bara en mindre del "självalministrerad" – premiepensionen – men avtalspensionerna går alltmer åt det hållet att du själv har ansvaret för hela eller åtminstone en stor del av pensionen. Du förväntas kort sagt välja pensionsform, välja förvaltare och sedan administrera ditt val under hela spartiden.

Kärnfrågan här är:

- Hur mycket tid och energi vill du lägga ned på att administrera din framtida pension?

Det finns inget "rätt" eller "fel" svar – bara ditt eget svar, utifrån din personlighet och din livssituation. Ditt fria val av pensionsform och förvaltare i premiepensionen och avtalspensionen kan kännas som en chans att få påverka själv eller som ett bekymmer som du helst skulle vilja slippa.

Svarar du ärligt på frågan, så vet du också hur du ska agera för att det ska bli så bra som möjligt för dig.

Avgiftsfrågan

Pensionsboken, "Fastna inte i ett dåligt val" på sid 120–121.

Bland en del av dem som redan hunnit läsa Pensionsboken har faktarutan – och då särskilt rubriken – på sid 121 väckt uppmärksamhet. Därför kan det vara intressant att ni diskuterar budskapet i rutan:

Höga avgifter är inte "fel" i sig – men...

Pension är ett långsiktigt projekt. Dina pengar ska växa till sig i flera decennier. Att välja placeringar med höga förvaltningsavgifter är inte "fel" i sig – men blir lätt väldigt fel om pengarna får ligga kvar. Och det är väldigt lätt hänt!

Handen på hjärtat: Hur ofta tänker du följa upp dina pensionsplaceringar? Bara en gång om året eller ännu mer sällan? Är du inte mycket aktiv, bör du satsa på placeringar med låg avgift.

- Läs både faktarutan och texten i avsnittet "Fastna inte i ett dåligt val". Vad tycker du själv?

Några allmänna diskussionsfrågor

Numera finns det många företag som erbjuder förvaltning av premiepension som en tjänst som man kan köpa. Trots regelskärpningar så kommer fortfarande många fondbytesorder i premiepensionssystemet kommer från sådana förvaltare som agerar med sparrarfullmakt. I december 2011 stoppade Pensionsmyndigheten möjligheten för dessa förvaltningsbolag att massbyta fonder automatiskt för stora mängder kunder samtidigt, men själva möjligheten att använda sig av ett förvaltningsbolags tjänster finns ju kvar.

Den första av frågorna nedan finns också med bland studiefrågorna till kapitlet om allmän pension. Men här tar vi den lite längre, med en följdfråga först och sedan ytterligare en i slutet:

- Vilka är fördelarna respektive nackdelarna med att man kan köpa placeringshjälp om man känner att man orkar/vill/kan/hinner engagera sig själv?
- Finns det alternativ som inte kostar pengar? Till exempel att några arbetskamrater, vänner, släktingar går ihop och administrerar sina pensioner tillsammans? Fördelar? Nackdelar?

Som du kan läsa i den del av boken som handlar om avtalspension, ökar inslaget av självbestämmande i avtalspensionen för varje gång som parterna på arbetsmarknaden omförhandlar en pensionsplan eller skapar en ny. Mer och mer av pensionspremien eller pensionsavgiften som arbetsgivaren betalar in till avtalspensionen är pengar som du själv får välja hur och var de ska placeras.

Staten tar sitt ansvar genom allmänt hållen information. Arbetsmarknadens parter avsätter informationsmedel som båda parter ska använda för att upplysa anställda respektive arbetsgivare om respektive avtalsområdes kollektivavtalade pensionsplan. På den fackliga sidan är särskilt LO-förbunden aktiva bland annat när det gäller uppsökande informationsverksamhet på arbetsplatserna.

LO och förbunden satsar på att informera om pensioner (Pensionsboken med studiehandledning är ett led i LOs informationsinsats), inte på att ge placeringsråd. Även LO-förbundens uppsökande verksamhet på arbetsplatserna är inriktad på information. Försäkringsinformatörens uppgift är inte att ge råd, utan att förmedla kunskaper.

PTK har däremot valt en annan väg och har en individuell rådgivningstjänst för personer som har ITP som avtalspension (www.ptk.se/radgivningstjanst).

- Tycker du att LO och/eller LO-förbunden ska börja ägna sig åt placeringsrådgivning?

En par slutuppgifter

- Gå igenom hur man gör för att ändra ett redan gjort pensionsval – eller göra ett aktivt val om man hittills förhållit sig passiv.

Hjälp varandra genom att sätta upp ett litet "körschema" för ändring av pensionsval i avtalspensionen respektive den allmänna premiepensionen. Alltför ofta stupar viljan att faktiskt genomföra den ändring man vill göra på att man inte hittar sin personliga kod som man fick för länge sedan (premiepensionen) eller inte har omvalsblanketten (avtalspensionen).

Till sist:

- Tycker du att pensionsstudierna fungerat bra? Vad har du lärt dig?
- Tycker du att du kan ge dig själv betyget Godkänd på examensuppgifterna i allmän pension, avtalspension och privatpension i denna studiehandledning?
- Känner du att du vill lära dig mer?
 - om du studerat ensam – kan du tänka dig att bilda en studiecirkel
 - om ni studerat i en studiecirkel – tänker ni gå vidare med fler studieträffar?

Om svaret blir ja på den sista frågan – Gör slag i saken!

Några extrauppgifter inför fortsatta studier

Pension är ett både omfattande och viktigt ämnesområde. Liksom allt det som vi som vuxna måste ta ställning till beträffande yrkesval och skuldsättning, till exempel huslån, så handlar pension om pengarna och livet (och till viss del också om döden).

Här kommer några extrafrågor som du åtminstone bör titta på och som kanske kan inspirera till fortsatta studier.

Pensionerna och döden

Pensionsboken, sid 83–84.

Vi börjar med döden, som faktiskt är en pensionspåverkande fråga som du behöver ta ställning till redan i unga år:

- Vad händer med pensionspengarna i följande pensionssystem om du avlider före eller efter yrkesverksam ålder:
 - allmän pension
 - avtalspension
 - privat pensionssparande
- Vet du vilka val eller icke-val som du har gjort när det gäller återbetalningsskydd och/eller extra familjeskydd? Hur påverkar dina val eller icke-val pensionens storlek?
- Vet du om det finns något sådant "inbyggt" i din avtalspension och/eller privata pensionssparande?
- Har du sett över dina förmånstagarförordnanden?

Ny i Sverige – risk för låg pension

Allt fler av våra arbetskamrater kommer ursprungligen från andra länder och många har kommit hit som vuxna. Kanske är du själv en ny svensk som börjat tjäna in pensionsrätt i Sverige först som medelålders, alltså långt senare än Sverigefödda personer.

- Vilka pensionsproblem kan uppstå om man inte varit yrkesverksam i Sverige lika länge som Sverigefödda arbetskamrater?
- Vad kan man göra åt saken?
 - Är det statens ansvar och i så fall hur?
 - Är det individens ansvar och i så fall hur?
 - Är det arbetsmarknadens parter ansvar och i så fall hur?
- Är försörjningsstöd ("socialbidrag") enda möjligheten om någon inte ens har rätt till garantipension? Detta kan hända vid anhöriginvandring då den invandrade inte längre är i yrkesverksam ålder.
- Går det att som pensionär i Sverige också få utbetalningar av pension som man tjänat in i ett annat land? Är det skillnad på om pensionen har tjänats in i ett EU-land eller i ett land utanför EU/EES-området? (Tips: Kolla med Pensionsmyndighetensom vet vad som gäller för pensionsrätt intjänad utomlands; olika regler gäller för olika länder.)

Kvinna i arbetaryrke – risk för låg pension

Som nämnts på ett par ställen i boken har riksdagens pensionsgrupp undersökt det allmänna pensionssystemet ur jämställhetssynpunkt. Pensionsgruppen sätter i den stora rapporten Jämställda pensioner (Ds 2016:19) ord och siffror på en tyvärr redan välkänd sanning: Kvinnor missgynnas i arbetslivet, särskilt kvinnor i LO-yrken och

det får konsekvenser även för pensionerna. Bland annat är det flest kvinnor bland dem vars inkomstgrundade pension inte räcker till för att uppnå den lagstadgade lägstannivån och som därför får utfyllnad i form av pension och ofta också bostadstillägg.

En av de frågor som seglat upp på senare tid gäller avtalspensionernas roll som "cementare" av ojämställdheten bland pensionärerna. Fler procentenheter avsätts till avtalspensionerna över den allmänna pensionens tak på 7,5 inkomstbasbelopp (motsvarar 37 062 kronor i månaden 2016) än under. Det medför att heltidsarbetande män, som är i majoritet bland dem med de högsta inkomsterna, får procentuellt mer i pension än kvinnor. Pensionsgruppen skriver att bland OECD-länderna är Sverige det enda landet som avsätter mer i kompletterande avtalspension för högre inkomster än för lägre.

- Är detta rätt eller fel? Försök hitta argumenten för både "det är rätt" och "det är fel".

Pensionerna och sysselsättningen

På sid 52 i Pensionsboken finns avsnittet där frågan "Kan pensionspengarna ta slut?" besvaras med Nej. Där finns också ett resonemang om att det främsta hotet mot det allmänna pensionssystemet är att sysselsättningsgraden sjunker, alltså att vi blir färre som arbetar i Sverige.

Låt oss nu skruva frågeställningen ytterligare ett varv och ta med AP-fonderna och andra stora förvaltare av pensionspengar i diskussionen:

- Varken AP-fonderna eller andra stora pensionsförvaltare tar närings-/regionpolitiska hänsyn när de placerar våra pensionspengar. Är det rätt eller fel?
- Borde förvaltarna av vårt samlade pensionskapital med sina investeringar mer riktat stödja näringslivet i Sverige för att hålla uppe sysselsättningen?
- Är du beredd att sänka förväntningarna på avkastning på dina pensionsplaceringar för att förvaltaren ska kunna hålla en "sysselsättningslinje" i investeringarna?

I spåren av finanskrisen 2008-2009 minskade pensionsbufferten i form av AP-fondernas tillgångar. Det – och inte de cirka 100 000 jobb som gick förlorade då – var den främsta orsaken till att den så kallade bromsen i det allmänna pensionssystemet slog till 2010. Normalläget, det vill säga uppräkningsgraden av pensioner med inkomstindex istället för balansindex, beräknas inte uppnås förrän 2017.

Men sysselsättningen spelar ändå roll för pensionssystemet. Det gäller särskilt på lång sikt nu när Sveriges befolkning ökar i och med den på senare år osedvanligt stora flyktinginvandringen. Till detta kommer att medellivslängden verkar fortsätta att öka. Det är en glädjande utveckling, men ställer till med problem eftersom pensionsbehållningarna måste räcka under flera pensionärsår.

LOs och LO-förbundens pensionsutredning konstaterar att det som på individnivå mest av allt påverkar pensionens storlek är om de flesta yrkesverksamma orkar arbeta ytterligare två år efter 65-årsdagen. Alternativet är en höjning av pensionsavgiften med ytterligare 5,5 procentenheter.

- Tror du att det är möjligt att flertalet inom LO-förbundens yrkesområden klarar att arbeta till 67 år? Motivera ditt svar.
- Varför? Eller varför inte?
- Vilken sorts åtgärder behövs för att förbättra arbetsmiljön och arbetsförhållandena? Behövs åtgärder inom arbetsrätten? Socialförsäkringarna?

Läs gärna förslagen i LOs och förbundens pensionsutrednings slutrapport inför denna uppgift och diskutera!

Fackets eget pensionsbolag

1998, inför det första valet av förvaltare i Avtalspension SAF-LO, bildades bolaget Folksam-LO Fondförsäkring AB – i dagligt tal Folksam LO Pension. LO och LO-förbunden äger 49 procent och Folksam äger 51 procent av bolaget.

Då, när bolaget startade, väckte det uppmärksamhet (och viss förbittring) på marknaden att Folksam LO Pension både tillämpade och förespråkade låga förvaltningsavgifter. Numera verkar det vara en allmänt accepterad sanning att låga förvaltningsavgifter är bra för pensionsspararna och Folksam LO Pension är inte längre kontroversiellt. Idag har Folksam LO Pension 500 000 avtalspensionssparare i sitt bestånd. Folksam LO Pension-fonderna är också valbara i den allmänna pensionens premiepensionsdel.

Avgiftsfrågan åsido, diskutera detta med att facket äger ett pensionsbolag:

- Är det bra? Dåligt? Varken bra eller dåligt? Motivera ditt svar!
- Vilken roll tycker du att Folksam LO Pension ska spela i framtiden?
- Vad känner du själv inför Folksam LO Pension: Entusiasm? Motvilja? Inget speciellt? Motivera ditt svar!
- Ska LO och LO-förbunden aktivt samarbeta med, alternativt köpa in sig i, andra pensionsförvaltare?

Bilagor

Läs- och surftips	161
Några kontaktuppgifter	163
Pensionsmyndigheten	163
Avtalspensionernas valcentraler	163
Ytterligare några adresser.....	166
Förkortningar	168
Index	170

Läs- och surftips

Det finns mycket material om pensioner och det mesta finns på internet. Därför har vi i dessa läs- och surftips även när det gäller böcker/skrifter begränsat oss till företrädesvis sådant som du kan hämta hem gratis som PDF-dokument till din egen dator. Samtliga material kan du givetvis beställa i pappersform också, men då kostar de åtminstone porto- och expeditonsavgift.

När det gäller LOs material kan du beställa de tryckta skrifterna från LO-distribution, till exempel direkt från adressen lo.webshop.strd.se (OBS utan "www" i adressen), eller på telefon 026-24 90 00. Vill du mejla finns ett formulär på lo.webshop.strd.se under rubriken Kontakta oss.

AFA Försäkrings Handbok om försäkringar via lag och avtal.

Utkommer i en ny upplaga varje år. Hela handboken finns att hämta som PDF-dokument på www.afaforsakring.se/arbetsgivare--fack/informations--och-stodmaterial/kommun--och-landstingssektorn/. Där finns också ingången till Faktabanken, som är webbversionen av handboken. Kapitlet om pension innehåller information om allmän pension och avtalspensionsplanerna KAP-KL och AKAP-KL.

Konsumenternas Försäkringsbyrå.

Webbplatsen, som är gemensam för försäkringsbyrån och bank- och finansbyrån finns på www.konsumenternas.se. När du är där, klicka på avdelningen Pension så får du upp en meny med information om olika aspekter på pension. I varje underavdelning finns sedan massor av länkar, även till externa sajter, med mer information.

LOs Handbok för försäkringsinformatörer.

Utkommer i en ny upplaga varje år. Kapitlet om pension innehåller information om allmän pension och Avtalspension SAF-LO (från 2012 även om Kooperationens Avtalspension, KAP). Kan hämtas som PDF-dokument från www.lo.se/frg.

LOs Pensionsbok.

Alltså denna bok. Den kan hämtas som PDF-dokument från fftorget.lo.se (OBS utan "www" i adressen) eller beställas från LO-distribution.

LO webbutbildning: Pensionsboken på nätet.

Denna webbkurs hittar du på adressen natutbildning.lo.se/pensionsboken. (OBS utan "www" i adressen).

LOs rapporter om pension.

Kan hämtas som PDF-dokument från www.lo.se under fliken LO Fakta. Du hittar dem genom att använda sökfunktionen i spalten längst ut till höger på sidan. Kryssa för Rapporter och Välfärd, så kommer du rätt!

- **Vad krävs för en hållbar pension?** Utkom i mars 2016 och är slutrapporten från LOs och LO-förbundens pensionsutredning.
- **Vad får en arbetare i pension?** Utkom i december 2015 som delrapport från LOs och LO-förbundens pensionsutredning. Se strax ovan om var och hur du hittar PDF-filen.
- **Vem kan jobba till 67?** Utkom i december 2015 som delrapport från LOs och LO-förbundens pensionsutredning. Se strax ovan om var och hur du hittar PDF-filen.

- **Pensionsreformen i halvtid.** Utkom i februari 2011 och är en fristående föregångsrapport till dem som räknats upp ovan och som blev resultatet av att LO-kongressen 2012 fattade beslut om att tillsätta en förbundsgemensam pensionsutredning.

Orange rapport.

Pensionsmyndighetens "årsredovisning" över det allmänna pensionssystemet. Både den senaste och alla gamla så långt tillbaka som till 2001 finns som PDF-dokument på <https://secure.pensionsmyndigheten.se/Arsredovisningar.html>. Dessa årsredovisningar innehåller inte bara siffror utan fungerar i mångt och mycket som minifördjupningskurser i allmän pension (om än på ett rätt avancerad nivå).

Riksdagens pensionsgrupp.

Detta organ har till uppgift att hålla koll på utvecklingen inom det nuvarande allmänna pensionssystemet och diskutera/utreda framtiden. Gruppen har ingen egen hemsida. (OBS att riksdagens pensionsgrupp inte ska sammanblandas med ett företag som arbetar med försäkringsförmedling och som också heter Pensionsgruppen.) Det bästa sättet att få information om den "riktiga" Pensionsgruppens beslut och dokument är att googla på Pensionsgruppen eller skriva in ordet Pensionsgruppen i sökfältet på www.riksdagen.se.

PTKs Handbok om försäkringar.

Utkommer i en ny upplaga varje år. Boken är PTKs motsvarighet till LOs Handbok för försäkringsinformatörer och behandlar privatanställda tjänstemäns försäkringar och pensioner. I boken finns tre kapitel om pension: lagstadgad ålderspension, kollektivavtalad ålderspension och utbetalning av ålderspension. Men eftersom ITP-avtalet också innehåller ersättningar vid sjukdom finns det "pensionsdelar" även i övriga kapitel. PTK-handboken finns som PDF-fil på www.ptk.se/bestall-material

Svenskt Näringslivs bok Försäkringar på arbetsmarknaden enligt lag och kollektivavtal.

Utkommer i en ny upplaga varje år. Pensioner, både allmän pension och sammanfattningar av de största avtalspensionsplanerna på arbetsmarknaden, behandlas i kapitlet Ålderspension. Kan hämtas som PDF-dokument från www.finfa.se/verktyg-stod/Material-och-filmer/Boken-om-forsakringarna/.

www.pensionsmyndigheten.se

Pensionsmyndighetens webbplats som är en riktig guldgruva när det gäller pensionsrelaterat material. Här finns allt från allmän och fördjupad information till blanketter för allt som har med pension att göra. Du kan göra samma individuella pensionsprognoser som på www.minpension.se, under förutsättning att du först har registrerat dig på Minpension-sajten (läs mer på sid 114). På Pensionsmyndighetens webbplats kan du titta på ditt premiepensionssparande också byta fonder i premiepensionssystemet. Du loggar in med e-legitimation eller med personlig kod. För att byta fonder krävs e-legitimation.

Några kontaktuppgifter

Pensionsmyndigheten

Pensionsmyndigheten heter den statliga myndighet som hanterar allt som har med allmän pension att göra, inklusive bostadstillägg till pensionärer, äldreförsörjningsstöd och efterlevandepensioner. Den 1 januari 2010 fördes de pensionsarbetsuppgifter som tidigare låg på Försäkringskassan och PPM (Premiepensionsmyndigheten, numera nedlagd) över till den nya Pensionsmyndigheten.

Webbplats: www.pensionsmyndigheten.se
Telefon: 0771-776 776 (kundservice)
Telefonnummer till tolkservice på andra språk än svenska finns på www.pensionsmyndigheten.se/Tolkservice.html
E-post: använd e-postformuläret på <https://secure.pensionsmyndigheten.se/SkickaEpost.html>
Postadress: Pensionsmyndigheten, 839 89 Östersund

Avtalspensionernas valcentraler

Avtalspension SAF-LO

Valcentralen för privatanställda arbetares avtalspension heter Fora och ägs av LO och Svenskt Näringsliv.

Fora

Webbplats: www.fora.se
Telefon: 08-787 40 10
E-post: använd e-postformuläret på www.fora.se/om-fora/kontakt/#/tabs-2
Postadress: Fora AB, 101 56 Stockholm
Gatuadress: Vasagatan 12, Stockholm

KAP – Kooperationens Avtalspension

Valcentralen för kooperativt anställda arbetares avtalspension heter Pensionsvalet, som ingår i Folksamkoncernen och ytterst ägs av Folksam Liv. Kooperationens Avtalspension KAP är till sin utformning snarlik Avtalspension SAF-LO.

Pensionsvalet

Webbplats: www.pensionsvalet.se
Telefon: 020-650 111 (för anställda)
08-459 92 00 (för företag)
E-post: info@pensionsvalet.se (för anställda)
arbetsgivare@pensionsvalet.se (för företag)
Postadress: Pensionsvalet PV, Box 90 209, 120 23 Stockholm
Gatuadress: Östgötagatan 90, Stockholm

ITP – Industrins och handelns tilläggspension

ITP-planen för privatanställda tjänstemän finns på ett flertal avtalsområden och i snarlika varianter. Den största valcentralen är Collectum, som ägs av PTK och Svenskt Näringsliv.

Collectum

Webbplats: www.collectum.se
 Telefon: 020-40 85 00 (för anställda)
 08-508 981 00 (för företag)
 E-post: info@collectum.se
 Postadress: Collectum, 103 76 Stockholm
 Gatuadress: Stadsgården 10, Stockholm

Collectum är som sagt den största valcentralen. Men eftersom ITP finns i flera varianter för olika yrkesgrupper (till exempel försäkringsanställdas FTP och bankanställdas BTP), finns det fler. ITPs pensionsbolag Alecta, som även det ägs av PTK och Svenskt Näringsliv tillsammans, kan ge mer information. Läs mer på www.alecta.se.

KTP – Kooperationens tilläggspension

KTP är en variant av ITP-planen som gäller för tjänstemän anställda inom kooperativt drivet företag som ägs av folkrörelsen. Avtalsområdena är bland annat KFO-Handels, KFO-FTE, AFO-Handels och ABF-Handels. Pensionsvalet är valcentral för KTP1 och Folksam administrerar KTP2.

Pensionsvalet

Webbplats: www.pensionsvalet.se
 Telefon: 020-650 111 (för anställda)
 08-459 92 00 (för företag)
 E-post: info@pensionsvalet.se (för anställda)
arbetsgivare@pensionsvalet.se (för företag)
 Postadress: Pensionsvalet PV, Box 90 209, 120 23 Stockholm
 Gatuadress: Östgötagatan 90, Stockholm

Folksam

Webbplats: www.folksam.se/pension/avtalsochtjanstepension/kooperativtjanstepensioner
 Telefon: 020-485 485 (kundtjänsten för kooperationens pensioner)
 E-post: använd e-postformuläret på
www.folksam.se/kundservice/kontaktepost
 Postadress: Folksam, 106 60 Stockholm
 Gatuadress: Bohusgatan 14 och Östgötagatan 90, Stockholm

För dig som varit med ett tag i arbetslivet och kanske har kvar värdebesked från något som hette KP Pension & Försäkring (och, ännu tidigare, Kooperationens Pensionsanstalt KP). Under 2000-talet blev bolaget – inklusive hela beståndet av försäkringar och pensioner – en del av Folksamkoncernen och 2012 avskaffades även varumärkesnamnet KP Pension & Försäkring till förmån för bara "Folksam".

KAP-KL – KollektivAvtalad Pension och AKAP-KL – Afgiftsbestämd KollektivAvtalad Pension

Kommun- och landstingsanställdas pensionsplaner KAP-KL och AKAP-KL har två valcentraler, beroende på arbetsgivare. Pensionsvalet ägs av Folksam Liv. Det gör numera också av de tidigare valcentralerna, Electum, som slagits ihop med Pensionsvalet Valcentralen (dit även tidigare Selectum hör) ägs av Skandia Liv via dotterbolaget Skandikon.

Pensionsvalet

Webbplats: www.pensionsvalet.se
 Telefon: 020-650 111 (för anställda)
 08-459 92 00 (för företag)
 E-post: info@pensionsvalet.se (för anställda)
arbetsgivare@pensionsvalet.se (för företag)
 Postadress: Pensionsvalet PV, Box 90 209, 120 23 Stockholm
 Gatuadress: Östgötagatan 90, Stockholm

Valcentralen

Webbplats: www.valcentralen.se
 Telefon: 0771-81 61 41 (frågor om KAP-KL / AKAP-KL)
 0771-44 44 00 (frågor om andra avtalspensioner)
 E-post: kundcenter@valcentralen.se
 Postadress: Valcentralen, c/o Skandikon Administration AB,
 Box 14, 101 20 Stockholm
 Gatuadress: Amiralsgatan 17, Malmö (gäller Skandikon)

PA16

Statens Tjänstepensionsverk, SPV, är valcentral för de statligt anställdas pensionsplan PA16. SPV administrerar även de förmånsbestämda delarna av den tidigare PA03-pensionen som numera ingår i PA16-avtalets Avdelning 2. PA16- är "huvudpensionsplan" bland statligt anställda men det finns fler pensionsplaner. Bland annat har bolagiserade statliga verk och motsvarande ofta ITP som pensionsplan och inte PA16.)

SPV, Statens Tjänstepensionsverk

Webbplats: www.spv.se
 Telefon: 020-51 50 40 (allmänna frågor om avtalspensionen)
 020-65 00 65 (frågor om utbetalning)
 060-18 74 00 (SPVs telefonväxel)
 E-post: kundservice@spv.se
 Postadress: SPV, 851 90 Sundsvall
 Gatuadress: Jägargatan 1, Sundsvall

PA-KFS

Denna pensionsplan gäller i vissa kommunnära bolag.

Pensionsvalet

Webbplats: www.pensionsvalet.se
 Telefon: 020-650 111 (för anställda)
 08-459 92 00 (för företag)
 E-post: info@pensionsvalet.se (för anställda)
arbetsgivare@pensionsvalet.se (för företag)
 Postadress: Pensionsvalet PV, Box 90 209, 120 23 Stockholm
 Gatuadress: Östgötagatan 90, Stockholm

Ytterligare några adresser

LO är delägare (till ungefär 50 procent) i bolagen AFA Försäkring, AMF och Folksam LO Pension.

AFA Försäkring

Detta bolag är viktigt ur pensionssynpunkt eftersom det administrerar den premiebefrielseförsäkring som är kopplad till Avtalspension SAF-LO och Kooperationens Avtalspension, KAP.

Webbplats: www.afaforsakring.se
Telefon: 0771-88 00 99
E-post: formulär finns på www.afaforsakring.se/Kontakta-oss/
Postadress: AFA Försäkring, 106 27 Stockholm

AMF

I detta bolag finns "ickeväljar-alternativet" i Avtalspension SAF-LO och AMF kan också väljas aktivt för fondförsäkring eller traditionell förvaltning av avtalspension inom pensionsplanerna Avtalspension SAF-LO, ITP, FTP, KAP-KL och PA16. AMFs fonder kan även väljas i premiepensionssystemet.

Webbplats: www.amf.se
Telefon: 020-696 320
E-post: formulär finns på www.amf.se/Kundservice/Kontakta-oss/e-post/
Postadress: AMF Pensionsförsäkring AB,
Klara Södra Kyrkogata 18, 113 88 Stockholm

Folksam LO Pension

Folksam LO Pension är varumärket för LOs och LO-förbundens samarbete med Folksam inom pensionsområdet. Under "paraplyet" Folksam LO Pension finns bolagen Folksam-LO Fondförsäkring AB och Folksam-LO Fond AB. Folksam LO Pension är en av de valbara förvaltarna i Avtalspension SAF-LO och Folksam-LO-fonderna kan även väljas i premiepensionssystemet.

Webbadress: www.folksamlopension.se
Telefon: 020-414 414
E-post: avtalspension@folksam.se
Postadress: Folksam-LO Fondförsäkring AB, 106 60 Stockholm

Förkortningar

AFA	AFA Försäkring är den gemensamma organisationen för de tre bolagen AFA Sjukförsäkring, AFA Trygghetsförsäkring och AFA Livförsäkring.
AKAP-KL	Avgiftsbestämd KollektivAvtalad Pension. Avtalspensionsplan för kommun- och landstingsanställda födda 1986 eller senare.
AMF	Bolaget hette tidigare AMF Pension
AP	Förkortning som används för att beteckna AP-fonderna, till exempel AP7 som står för Sjunde AP-fonden.
BTP	Förkortningen står för två olika saker, dels bostadstillägg för pensionärer, dels de bankanställdas avtalspensionsplan BTP, mycket snarlik ITP.
FOLO	Folksam LO Pension. Varumärke för bland annat Folksam-LO Fondförsäkring.
FTP	Försäkringsanställdas avtalspensionsplan. Mycket snarlik ITP.
IPS	Individuellt pensionssparande, en sparform för privat pensionssparande (är dock ej en försäkring).
ITP	Industrins och handelns tilläggspension för tjänstemän. Avtalspensionsplan för privatanställda tjänstemän. Finns numera i två olika varianter, ITP1 och ITP2.
ITPK	Komplettering till ITP2-delen av avtalspensionsplanen ITP2.
KAP	Kooperationens Avtalspension. Snarlik Avtalspension SAF-LO och gäller för arbetare anställda inom Kooperationen eller som personlig assistent.
KAP-KL	KollektivAvtalad Pension. Avtalspensionsplan för kommun- och landstingsanställda. Anställda inom Svenska kyrkan har en "kopia" som heter KAP-KL Svenska Kyrkan.
KTP	Kooperationens tilläggspension. Snarlik ITP och gäller för tjänstemän anställda inom Kooperationen och vissa folkrörelser.
LO	Landsorganisationen. Centralorganisation för fackförbund i arbetaryrken.
PA03	Tidigare gällande pensionsavtal för statligt anställda föregångaren till PA16-avtalet).
PA16	Pensionsavtal för statligt anställda. Gäller från 2016.
PA91	Tidigare gällande pensionsavtal för statligt anställda (föregångaren till PA03-avtalet).
PA-KFS	Pensionsavtal för anställda i kommunnära företag som är medlemmar i arbetsgivarorganisationen Kommunala Företagens Samorganisation, KFS.
PFA	Tidigare gällande pensionsavtal för kommun- och landstingsanställda (föregångaren till avtalet KAP-KL).
PGI	Pensionsgrundande inkomst.
PPM	Den tidigare Premiépensionsmyndigheten, PPM. Numera nedlagd, men förkortningen används fortfarande i bland annat media för att beteckna fonder som är valbara i det allmänna premiépensionssystemet.

PTK	Privattjänstemannakartellen. Centralorganisation för fackförbund i tjänstemannayrken.
Saco	Sveriges Akademikers Centralorganisation. För fackförbund i akademikeryrken.
SBTP	Särskilt bostadstillägg för pensionärer.
SFB	Socialförsäkringsbalken. Trädde i kraft den 1 januari 2011 och ersatte då cirka 30 tidigare lagar på området socialförsäkring och allmän pension.
SPV	Statens Tjänstepensionsverk.
STP	Särskild tilläggspension. Föregångaren till Avtalspension SAF-LO.
ÄFS	Äldreförsörjningsstöd.

Index

35-procentsregeln 102, 124

A

AKAP-KL (pensionsplan) 79, 129
 aktiv eller passiv pensionssparare 130
 allmän pension 12, 20, 25, 34
 alternativ till pensionsparande i försäkring 91
 AP7 Såfa 38, 45, 112
 AP-fonder 38
 arbetsmiljölagen, AML 116
 arvsskatt 99
 arvsvinst 42, 64, 93, 94, 97
 automatisk balansering i det allmänna pensionssystemet 53
 avgiftsunderlag 47
 avkastningsskatt 103, 104
 avtalsområden 58
 avtalspension (definition) 12, 26, 57
 Avtalspension SAF-LO 58, 71, 74, 75, 76, 78
 avtalspensionsplaner, sammanfattningar 70

B

barnår, pensionsrätt för 40
 basbelopp, förhöjt prisbasbelopp 64
 basbelopp, inkomstbasbelopp 41, 47, 62
 basbelopp, prisbasbelopp 40, 47
 bostadstillägg till pensionärer, BTP och SBTP 50
 bosättningskrav för full garantipension 14
 BTP (pensionsplan) 59
 byte av avtalsområde 67

D

delningstal 43
 delpension 82
 dumma frågor finns inte 7, 47, 50, 120

E

efterlevande 46, 52, 65, 71, 83, 93, 94, 97
 efterlevandeskydd i premiepensionen 46, 52, 83
 ersättning till efterlevande i pensionsplan 65, 83
 ersättning vid sjukdom i pensionsplan 65

F

facket och pensionerna 20, 29, 116, 120, 137
 fallskärmsavtal, pension som en del av 28
 familjeskydd 64, 71
 flytt av pensionskapital, flytträtt 106
 folkpensions-/ATP-systemet 13, 35, 37, 43, 48, 78, 93, 117, 144
 Folksam LO Pension 159, 166
 fondbyten i premiepensionssystemet 45
 fondförsäkring 45, 92
 framtidsvisioner 15, 112, 153
 fribrev 67, 105

frivillig tjänstepensionsförsäkring 21, 50, 62
 FTP (pensionsplan) 59, 80
 följsamhetsindexering 43
 fördelningssystem 38
 företagare 13, 37, 41, 78, 90, 100, 101, 123
 förmånsbestämd pension 69, 75, 76, 79
 förmånstagare, förmånstagarförordnande 52, 93, 95, 96, 97, 99, 100
 förmögenhetsskatt 99
 försäkringsförmedling, lagen om 107
 Försäkringskassan, förvaltar inte längre pensioner 38, 163
 förtida uttag 42
 förtidspension, avskaffad term 29
 förvaltningsavgifter 70, 115, 120, 121, 155
 förvärvsvillkor för pensionsgrundande belopp 41

G

garanti i kollektivavtalet 61
 garantipension 46, 49
 garantiprodukter, traditionell förvaltning 64, 94, 95
 garantitillägg 43, 44
 gift, ogift, sambo 35, 46, 49, 50, 51
 gåvoskatt 99

H

historik, avtalspensionsplaner 78
 hushållsekonomi, pension som 6, 15, 16, 91, 113, 118, 134
 hälsodeklaration, hälsoprövning 107

I

ickeväljarplacering i avtalspension 77, 112, 119
 ickeväljarplacering i premiepension 45, 112, 119
 inkomstgrundad pension 37, 43, 46, 50
 inkomstgränser i allmän pension, "golvet" 40, 47
 inkomstgränser i allmän pension, "taket" 40, 41, 47, 56, 62, 69, 85
 inkomstpension 36, 41, 43, 45, 47, 69
 inkomsttak 40, 41, 47, 56, 62, 69, 85
 intjänande av pension 12, 14, 34, 36, 41, 44, 62, 63, 67
 intjänandestart, ålder 41, 63, 74
 intjänandeår, krav på antal 14, 75
 investeringssparkonto 103
 IPS, Individuellt pensionssparande 91
 ISK, Investeringsparkonto 101, 104
 ITPK (del av pensionsplan) 71
 ITP-liknande pensionsplaner 80
 ITP (pensionsplan) 58, 71, 74, 75, 76, 78

J

jobbskatteavdraget 91, 93, 95

K

kapitalförsäkring 90, 92, 97, 98, 99
 kapitalpensionsförsäkring 100
 kapitalspar 97, 102
 kapitalunderlag 104
 kapitalvinstskatt 103

KAP-KL (pensionsplan) 58, 72, 75, 76, 79
 KAP (pensionsplan) 67, 70, 71, 78, 80
 kollektivavtal 4, 13, 17, 21, 24, 26, 28, 29, 56, 57, 59, 61, 77, 81, 90, 106, 111, 119,
 121, 123, 142, 146, 148
 kollektivavtalslösa arbetsplatser 62, 148
 kommun- och landstingsanställda 58
 Kooperationens Avtalspension, KAP (pensionsplan) 59, 72, 80
 K-skattad försäkring 93, 98, 100
 KTP (pensionsplan) 59, 80
 kvarstå i anställning till 67 år 12, 77
 Kåpan (del av pensionsplan) 73, 75, 76, 79

L

lagstadgad lägstanivå 13
 lagstadgad ålderspension 25, 35
 livsarbetstidskonto 81
 livsinkomstprincipen 34
 livslängd, genomsnittlig återstående 16
 lägsta arbetstid, krav på 63
 lägsta ålder för intjänande, krav på 63
 läs- och surftips 161

M

massfondbyten, stoppas från december 2011 145
 mellangenerationen 37, 43, 44, 47, 48, 81, 117

O

omställningsstöd 123
 omval i avtalspensionen 106, 156
 orange kuvertet 36, 37, 41, 49, 52, 113, 114, 117, 121, 142

P

PA16 (pensionsplan) 58, 73, 75, 76, 79
 PA-KFS (pensionsplan) 59, 80
 partiellt uttag 82, 128
 passiv eller aktiv pensionssparare 130
 pensioneringsåldrar, tidiga 12, 42, 44, 77, 82, 93, 94, 97, 101, 105, 116, 124
 pensionsavgift i allmän pension 41, 47
 pensionsbesked/värdebesked 114, 147, 150
 Pensionsboken på nätet (webbkurs) 7, 134
 pensionsförsäkringar, olika typer av samt IPS 90, 91
 pensionsförvaltningsföretag 145
 pensionsgrundande belopp 37, 40, 41
 pensionsgrundande inkomst, PGI 36, 39, 40, 41, 47, 144
 Pensionsgruppen 144
 pensionslöfte i förmånsbestämd pension 69
 Pensionsmyndigheten 24, 34, 38, 163
 pensionsplan, avtalspension 58
 pensionsprognoser 36, 114, 121, 122
 pensionspyramiden 23, 138, 147
 pensionsrätt från första kronan 40, 41, 110
 pensionsålder 12, 42, 44, 45, 77, 83, 93, 94, 97, 101, 105, 115, 124
 pensionsålder (finns ej i allmän pension) 12, 42, 117
 personlig kod 162

PFA (tidigare pensionsplan) 58
 PPM, verksamheten är numera en del av Pensionsmyndigheten 38
 premiebefrielse/avgiftsbefrielse 66
 premiebestämd pension 69, 71, 74, 75, 76
 premiepension 38, 44
 premiepensionsfonder 45
 premiereservsystem 39
 privatanställda arbetare 58
 privatanställda tjänstemän 58
 privat pensionssparande 87
 P-skattad försäkring 93, 95, 100, 102

S

samordning 46, 49, 50, 119
 schablonskatt på avkastning 103
 sekretess i premiepensionssystemet 45
 sjukersättning/aktivitetsersättning 29, 34, 42, 56, 66, 116, 118
 sjukpension 29, 56, 71
 Sjunde AP-fonden 38, 45, 112
 självbestämmande 68, 76, 110, 120
 skälig levnadsnivå 51, 52
 sluta pensionsspara, vad händer då 104
 slutbetalning av pension 82
 socialförsäkringsbalken 35, 169
 statligt anställda 58
 statlig ålderspensionsavgift 41
 STP (tidigare pensionsplan) 78
 studiecirkel 4, 134
 studiehandledning, Pensionsbokens 133
 studier, pensionsrätt för 40
 svartjobb 18, 111
 sysselsättningen som pensionsfaktor 30, 158

T

temporärt (tidsbegränsat) uttag 83, 129
 testamente 96
 tidigaste uttagsåldrar 12, 45, 77, 83, 93, 94, 97, 101, 105, 116, 124
 tilläggspension 35, 36, 43, 45, 47
 tjugondelsinfasing 43, 47
 tjänstehjonsstadgan 14
 tjänstepension (definition) 57
 tjänstepension, frivillig 18, 21, 50, 62
 traditionell pensionsförsäkring 93

U

unit linked-försäkring (fondförsäkring) 92
 uppskjuten lön, pension som 12, 29, 57, 136
 uppskjutet uttag 42
 utbetalning av pension – fondförsäkring 93
 utbetalning av pension – IPS 91
 utbetalning av pension – kapitalförsäkring 98
 utbetalning av pension – traditionell pensionsförsäkring 95

V

valbara delar i avtalspensionsplaner 63, 120
värdebesked/pensionsbesked 114, 147, 150
värnplikt (tidigare), pensionsrätt för 40
webbsidor – andra användbara 163
www.minpension.se 8, 114, 143, 147, 162

Å

återbetalningsskydd 64, 71, 77, 83, 93, 94, 97, 112
återbäring 94, 95
återköp 105
återtag av återbäring 94

Ä

äldreförsörjningsstöd, ÄFS 14, 26, 34, 50

Ö

öppen pensionsplan 78
överföring av premiepensionsrätt 49
övergångsregler 35, 37, 81

